

T.C
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SLÂM FELSEFESİ BİLİM DALI

**SLÂM FİLOZOFLARININ
TIP BİLİMİNE KATKILARI**
(bn Sînâ Örneği)

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

HAZIRLAYAN
Dr. Mehmet GÖKSU

ELAZIĞI - 2008

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SLÂM FELSEFESİ BİLİM DALI

**SLÂM FİLOZOFLARININ
TİP BİLİMİNE KATKILARI**
(bn Sînâ Örneği)

(Yüksek Lisans Tezi)

Bu tez/..../ 2008 tarihinde jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Cevdet KILIÇ

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
SLÂM FELSEFESİ BİLİM DALI

SLÂM FİLOZOFLARININ TIP BİLİMİNE KATKILARI

(bn Sînâ Örneği)

Yüksek Lisans Tezi

ÖZET

2008; Sayfa IX, 94

Kendi tarihimize, değerlerimize ve bilim adamlarımıza sahip çıkıp onları gün yüzüne çıkartmak, tüm dünyaya anlatmak ve tanıtmak asli görevlerimizden olsa gerek. Tarihde önemli bulgularla tıp bilimine önemli katkılarda bulunmuş çok sayıda Türk- İslam alimi bulunmaktadır. Bunların içinde en çok göze çarpanlardan biri bn Sînâ'dır. Bu başarıları anlamayı, onların tıp sahasındaki bulgularını ve görüşlerini derleyip toparlayarak sunmayı amaçladık.

Tıp tarihinde önemli yeri olan filozoflarımızı özellikle bn Sînâ'yı batılı bilim adamları bizden daha iyi incelemiş ve onlardan yıllarca faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bizim bu noktadaki eksiklikimizi giderip onlara hak ettiği yeri ve değeri vermemiz gerektiğine kanaatindeyiz. Amacımız eksiksiz ve mükemmel bir çalışma yapmaktan çok bu konuyu ele alıp daha geniş ve daha iyi çalışmalarına önayak olmaktır. Bugün hala geçerliliğini koruyan birçok tıbbi bulgunun altında Müslüman filozofların imzası vardır. Mesela bn Sînâ'nın *el- Kanun*'da anatomi, fizyoloji, ilaç bilimi ve klinik bilimler ile ilgili tespitleri dikkat çekicidir. Biz bunları çalışmamızda kısmen irdeledik.

Tıp tarihi ve deontoloji ile ilgilenen ülkemiz bilim adamları başta olmak üzere temel tıp ve klinik bilim dallarında çalışan bilim adamlarımızın özellikle bn Sînâ'nın *el- Kanun*'unu iyice inceleyip modern tıp ile karşılaştırarak yeni yaklaşımlar sergilemelerinin kaçınılmaz olduğunu düşünürüz.

Dünya değişiyor ve umuyoruz ki önümüzdeki zaman dilimi Türk- İslam âlimlerinin tarihteki yerlerinin daha iyi anlaşılacağı ve görüleceği yıllar olacaktır.

Anahtar Kelimeler: bn Sînâ, Felsefe, Tıp, İslam Tıbbı

T.C.
Universty Of Firat
Fraduote School Of Sociol Sciences
Department of Philosophy And Reli gion
Discipline of slâm Philosophy

(Masters Thesis)

ABSTRACT

2008; Page IX 94

Contrubitions of slamic Philosopher to Science of Medicine

It should be one of our fundamental duties to claim, to explain and present our history, wortus and scholars to all over the world. There's many Turkish-Islam scholars who had importand contributions to medical sciences with their inventions. Ibn sina is one of mostly demonstrative of all these. We aimed to understand, reviev and submit these characters, their in ventions and vision of medical sciences.

Scientists from west had analyzed our philosophers especially ibn sina more than us. And tried to benefit from them. We think that we should remove this deficiency and give their worth that they deserve . Our aim is not to do a perfect study. But to point out this topic and to promate better, larger studies. Still today, at mony scientific inventions there's a pay of these important muslim philosopher. For example, determinations of Ibni Sina at *el-Kanun* about anatomy, physiology pharmacology and clinic siences is attention getting. We partly analyzed these at our study.

It's inevitable to analyze *el-Kanun* of Ibn Sina and to compare it with modern science for our scientist to display new approachies .

We believe and hope that in the future will be a period that turkish -islam scholars supplements to history will be more understood.

Key words: Avicenna, Philosophy, Medicine, slamic Me dicine

Ç NDEK LER

Ç NDEK LER	V
KISALTMALAR	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
G R	1
TIP LM N N TAR H GEL M SÜREC NE KISA B R BAKI	1
a. Prehistorik Dönemde Tıp İlimi	1
b. Yunan Dü üncesinde Tıp Bilimi	4
b.1. Hipokrat (M.Ö. 460-370).....	5
b.2. Galen	5
c. Mezopotamya Medeniyetlerinde Tıp Bilimi	6
d. Eski Mısır'da Tıp	14
e. Çin'de Tıp	18
f. Eski Hind'de Tıp	18
g. Türkler Ve Tıp	19
B R NC BÖLÜM	20
SLÂM DÜ ÜNCES NDE TIP B L M	20
1. KUR'AN-I KER M'DE TIP	20
a. Koruyucu Hekimlik (Hıfzıssıhha):	23
a.1. Ruh Sa lı ını Koruma:	24
a.2. Kur'an'da Ruh Sa lı ını Sa layan Genel Prensipler:	24
a.3. Hastalarda Umut:	25
a.4. Dua	26
a.5.) Akıl Hastalarına iyi Muamele	27
b) Bula ıcı Hastalıklardan Korunma:	27
c) Zararlı eceklerden Korunma:	28
d) Beden Sa lı ı	29
d.1. Abdest:	30
d.2. Boy Abdesti:.....	30
d.3. Namaz:	31
d.4) Oruç	32
e. Beslenme	33
2. HAD SLERDE TIP (TIBB-I NEBEV)	34
II. BÖLÜM	40
TAR H GEL M SÜREC NDE TIP B L M VE TAB BPLER	40
1. SLÂMİN LK DÖNEMLER NDE TIP	40
2. EMEVILERDEN OSMANLILARA TIP	43
3. TERCÜME YÜZYILLARI	44
4. IX. YÜZYIL ve SONRASI BAZI MÜSLÜMAN TAB PLER	45
4. a. Aliyyü't-Taberi (770 Veya 780-850).....	45
4. b. Ebu Yusuf El-Kindi (796-866).....	45
4. c. Huneyn Bin şhak (809-873).....	46
4. d. Sabit Bin Kurra (835-901)	47
4. e. Kusta Bin Luka	47
4. f. Ebu Bekir Er-Râzî (864-925).....	48
4. g. Ali Bin Abbas El-Mecusi (7949-994).....	52

4. h. İbnü'l-Cessar (Öl 1009)	55
4. i. Said Bin Be ır	56
4. j. Ebu'l-Kasım Ez-Zehravi (936-1013).....	56
4. k. Ammar el-Mavsılı (11. Yüzyıl)	57
4. l. Ali Bin İsa (?-1039).....	58
4. m. bn Sînâ	59
5. BN S NA SONRASI TIP B L M	59
5. a. Ebu'r-Reyhan El-Beyrunî (973-1051)	59
5. b. bn Rüd (1126-1198).....	60
5. c. emseddin Ekvânî	61
5. d. Fahreddin Râzî (1149-1210)	62
5. e. bn Baytar (1190-1248).....	62
5. f. İbnünnefis (1210-1288)	62
III. BÖLÜM	65
BN S NA ve TIP B L M NE KATKILARI	65
a. <i>Hayatı</i>	65
b. <i>Eserleri</i>	68
1. El- Kanun Fi't-Tıbb simli Eseri	68
2. Sa lı ı Korumak ve Hayatta Mutlu Olmakla İlgili Sözleri	75
c. <i>Tıp Sahasındaki Ke ifleri</i>	78
c.1. Çevreye Yönelik Hizmetleri	80
c.2.Ki iye Yönelik Sa lık Hizmetleri	80
c.3.Beslenme le İlgili Görü leri	80
c.4.Tedavi Edici Sa lık Hizmetleri	80
c.5. Çocuk Hekimli inde bn Sînâ	80
c.6.Üroloji	81
c.7. Psikiyatri	81
c.8. Kalp Ve Damar Anatomisi	81
c.9.Kalp Ve Damar Fizyolojisi	81
c.10.Emilme Olayı.....	82
c.11.Nabız	82
c.12.Uyku Hakkındaki Görü leri	82
d. <i>Çe itli Bilim Dalları, Hastalıklar, laçlar ve Tedaviler</i>	82
d.1.Akgünlük (Gummı Olıbanum)	83
d.2. Badem Ya ı (Oleum Amygd alae Expressum)	83
d.3. Anatomi.....	85
d.4.Fizyoloji	86
d.5. Bakteriyoloji.....	86
e. <i>Te his Ve Tedavi</i>	87
f. <i>Kan Dola ımı</i>	89
g. <i>Solunum Sistemi</i>	89
h. <i>Kadın Hastalıkları ve Do um</i>	90
i. <i>Üroloji</i>	90
j. <i>Nöroloji</i>	90
SONUÇ.....	92
KAYNAKLAR	93

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
A.g.m.	: Adı Geçen Makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren.
.n.	: evirenin Notu
Dön.	: Dönem
Haz.	: Hazırlayan
FÜ FD.	: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa.
Sd.	: Sadele tiren
TDV A.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Vs.	: Vesaire.
Trsz.	: Tarihsiz.
Yay.	: Yayını

ÖNSÖZ

Tıp biliminin mevcut birikimin Yunan kaynaklı olduğu kanaati yaygındır. Ancak biz bu kanaatte de iliz. Çünkü Müslüman filozofların birçok alanda olduğu gibi tıp alanında da çok önemli keifleri olmuştur. Bu keiflerin gün yüzüne çıkarmak ve tanıtmak için bu çalışmaya yapmayı tezimin ana amacı olarak seçtim.

İslâm felsefesinde tıp bilimi başlangıçta filozoflar tarafından ele alınmış ve geliştirilmiştir. Felsefe tarihine bakıldığında pek çok filozof aynı zamanda tıp ilmiyle uğraşmış birer tabiptirler. Dolayısıyla bu gibi filozofların tıbbi eserlerinin derlendirilmesi ve bir doktor gözüyle günümüz tıp anlayışının arka planının oluşturulmasında filozofların katkılarının neler olduğu gözler önüne serilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Tıp bilimine kaynaklık teşkil edebilecek başta İbn Sînâ'nın *el-Kanun fi't-Tıbb* isimli eseri ele alınıp derlendirilmiştir. Bundan önce İbn Sînâ'ya gelinceye kadar ve bundan sonra gelen İslâm Filozoflarının tıp ile ilgili eserleri bulguları ve katkılarını temel ve güvenilir kaynaklara ulaştırmaya çalışılmıştır.

Tezin Giriş bölümünde Tıp ilminin gelişimi süreci ele alınmıştır. İlk çağ Yunan düşüncesi, Mezopotamya, Mısır, Çin, Hint ve Eski Türklerin Tıp anlayışları ve teşhis ve tedavi alanlarında birikimleri üzerinde durduk.

Tezin Birinci Bölümünde İslâm Düşüncesinde Tıp bilimi üzerinde durduk ve Kur'an ve Hadislerin verileri üzerinde yoğunlaştık. Özellikle tıbb-ı nebevî, koruyucu hekimlik, bulaşıcı hastalıklardan korunma ve beden sağlığı üzerinde durduk.

Tezin ikinci bölümünde ise İbn Sînâ öncesi ve sonrası Tıp ilmi üzerinde yoğunlaştık. İslâm düşüncesinde Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve sonrası tıp ilimindeki gelişmeler ve bu gelişmeye katkı sağlayan Müslüman tıp âlimlerinin tıp anlayışları ve yeni keifleri üzerinde durduk.

Tezin Üçüncü bölümünde İbn Sînâ'da tıp anlayışı tıp sahasındaki keifleri ve günümüz tıbbi gelişmelerle karşılaştırmalarda bulunduk. Hayatını ve eserlerini tanıtırken İbn Sînâ'nın *el-Kanun fi't-Tıbb* isimli eserini tanıtmaya yönelik bir alt başlık ekledik.

Her ne kadar tıp doktoru olsak da felsefeye ilgi duymamızı anlayı la kar ılayıp bizlere yüksek lisans yaptıran ve Tez alı mam esnasında yardımlarını esirgemeyen tez Danı man hocam Yrd. Doç. Dr. Cevdet KILIÇ'a en derin saygılarımı ve te ekkürlerimi sunmak istiyorum. Yine tez çalı mam esnasında yardımlarını gördü üm Doç. Dr. smail Erdo an ve Dr. Enver Demirpolat beylere te ekkür ediyorum. Ayrıca Tıp Fakültesi Ara tırma Hastanesi Çocuk Cerrahisi Anabilim dalı ba kanı Prof Dr. Ahmet Kazez hocam'a, bana bu imkânı sa layan ve her türlü kolaylı ı gösteren Fırat Tıp Merkezi ve F.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yönetimlerine te ekkürlerimi iletme k istiyorum. Son olarak çalı malarım esnasında kendilerine yeterli ilgiyi gösteremedi im ve kendilerine çok büyük sıkıntılar verdi im, buna ra men bana sabır ve tahammülle kar ılık vere n e im ve çocuklarıma da burada te ekkür etmeden geçemeyece im.

Dr. Mehmet Göksu

Elazı 2008

G R

TIP LM N N TAR H GEL M SÜREC NE KISA B R BAKI

Konuya Tıbbın ve hekimli in ba langıcını sorgulamakla ba lamak sanırım isabetli olacaktır. *Her eyin ba langıcı güçtür* diye bir Atasözü vardır. Bu Atasözü, Tıbbın ba langıcı için de geçerlidir. Evet, tedavi sanatı nasıl bulunmu , ne ekilde geli meye ba lamı , kısaca hatıra gelen pek çok soru cevapsız kalmaya, yürütülecek faraziyeler, tahmin ve tefsirin ötesine geçmeme e mahkumdur. Bu konuda pek fazla yazılı belge bulunmamaktadır. Ele geçen tarih öncesi «prehistorik» resimler, Ta Devri adamının geli mesindeki nisbete göre son safhaya aittir. Kısaca bugün bildiklerimiz çok azdır.

a. Prehistorik Dönemde Tıp İmi

Prehistorik devirlerde tedavi sanatının nasıl çıktığını ara tırmakta elimizdeki delillerin azlığı dolayısıyla doğru bir sonuca varmamız mümkün değildir. Böyle olmakla beraber yaraların ve hastalıkların tedavisinin iki ana çizgi üzerinden yürüdüğüne hükmetmek mantık harici sayılmaz. Dini akidelere dayanan birinci hareket tarzı hastanın ruhu ile me gul olmaktan yahut hastanın vücuduna giren kötü niyetli «Cinni» vücuttan çıkarma a razı etmekten ibaretti. İlk önce küçük hastalıklara tatbik edilen ikinci tarz ise ço u bugüne kadar medeni topluluklarda devam edegelmi Büro Hekimli i yahut Folklor mahiyetinde olmaktadır.¹

Bu iki usul zamanların geçmesiyle birleşmiştir. Mesela *cinin* dışarı çıkması için yapılan Trepanation (Kafatasının açılması) ameliyesi sonunda içeri çökmüş kafatası kırıklarına, daha sonra ise intracranial Lezyonlara tatbik edilmiştir. Halk tababeti, bazıları makul bir ço u gayri makul ilaçları ihtiva ettiği halde hastalığın tabiat üstü bir olay olduğunu hakkındaki orijinal telakkinin *Neolithik* zamanlardan beri asırlarca süre geldiğini göstermek üzere batıl fikirler, büyüler, Sihirlerin ba ka ekilleriyle yakından münasebette olduğunu dikkate ayandır.²

Sihirbazlar, yahut tabibler, topluluğun geli mesinde en eski meslek sınıfını teşkil ederler. Pyrenees Dağlarındaki Trois Freres «Üç Kardeşler» Maarasının duvar-

¹ Uzluk, F. Nafiz, *Genel Tıp Tarihi*, Ankara 1958, s. 7.

² Uzluk, *a.g.e.*, s. 11.

rındaki resmin bir «Hekim» in veya daha do rusu bir «Sihirbaz» in tanınmı en eski resmi olması muhtemeldir. Bir hayvan postuna bürünmü , kolları, bacakları boyalı çizgilerle süslenmi , ba ında iki boynuzla korku salan bu insan zamanımızdaki Af - rika'lı «Büyücü Hekim» e çok benzer. Sanatkarın modeli -Hz. san'nın do umundan takriben 15,000 yıl önce 500,000 sene sürmü oldu u söylenen Ta Devri için nisbeten yakın bir zamandır- ya amı olan Aurignac ırkına mensup oldukları söylenmi tir.

Prehistorik Adamın aletleri, silahları olmak üzere çakmak ta ından bir çok avadanlıklar bulunmu , tarif edilmi tir. Bunlardan bazılarının bugün tıpkı Avustralya yerlilerinin hali S ü n n e t merasiminde kullandıkları çakmak ta ından yapılmı bıçak biçimindeki cerrahi aletleri gibi kullanıl mı olmaları akla daha yakındır.

Elimize geçen yadigarların hepsinden daha çok malümat veren Prehistorik n - sanın skelet bakayasıdır. Paleolitik, Neolitik devrelerin kemikleri Rhumatoid arthritis'in Tüberküloz'un a ıkar delillerini gösterdikleri gibi Dr. Dubois t arafından 1891 de Cava'da bulunmu olan Pithecanthropus erectus uyluk kemi inde büyük bir kemik tümör veya extose'si görülmektedir. Pithecanthropus en iptidai maymun ırkı - nın azasından olup takriben 400,000 sene evvel yok olmu tur. Prof. Roy Moodie'nin Wyoming de ke f edip Kaudal Vertebrasında bir ke mik tümörü bulunan bir<<Apatosaurus>> dinosaur ile isbat etti i gibi hastalık da insan kadar eskidir. Böyle bir Patholojik örne in ya ı milyonca sene ile ölçülmelidir.

Bunlardan daha ziyade dikkati çeken Trepanation ameliyesinin aldanılmaz delillerini ta ıyan birçok Prehistorik kafataslarıdır. Prehistorik Trepanation dü ünülen bütün cerrahlık operationlarından pekçok önce yapılıyordu; bundan dolayı bilhassa incelenme e yara ır. Böyle olmakla beraber bunun yapılmasını lazım kılan sebepler söyleninceye kadar bu konudaki geni bilgilerin geciktirilmesi daha do ru olabilir. O halde imdi dikkatimizi iptidai insanın hastalık kar ısında takındı ı tavra çevirelim.

Prehistorik Tababet hakkında bize do rudan do ruya bilgi verecek kaynakların pek az oldu unu gördük. Böyle olmakla beraber dikkatle mütalaaya yakı an bazı dolayısıyla «indrekt» ara tırma yolları vardır. Bunlardan birincisi zamanımızda hala ya ayıp Vah i adı takıl an iptidai insanın inançları, türeleri, ikincisi

ise yüzlerce yıl boyunca nesilden nesle geçmi olan ve bugün bile dünyanın bir çok yerlerinde hala yapılmakta olan H a l k T a b a b e t i dir.³

Her ne kadar pek eski zamanlardaki Prehistorik Adamın hal ve tavrının bugünkü iptidai insaninkine benzedi i sonucuna varmak arzusu haklı görülürse de böyle bir hükümde bulunmakla iki muhtemel yanlı a dü ülece ini unutmamak gerektir. nsanın geli mesi daima bir istikamet kovalamamı tır. Bundan dolayı son zamanlardaki iptidai insan Prehistorik dedelerinden daha az zeki olsa dahi bozulmaya u ramı bir örnek verir. Bundan ba ka bugün ça da medenili in vuru larına «sadmelerine» iyi kötü cevap vermeme iptidai topluluklar pek az kalmı olsa gerektir. Binaenaleyh Anthropolojik ara tırma için dar bir alan kalmı tır. Bu saha gitgide daralmı olup bugün hususi bölgelerde bir insan Zoosu ayırt edilmı vaziyette ya ayan yerli ırklardan pek az eyler ö renilebilir. Böyle olmakla beraber hızla de i en bu dünyada, zamanın gidi iyle ortaya çıkan güçlülere ra men ptidai Tababet hakkında çok kıymetli bilgi toplanmı tır. Kıyaslama yoluyla, bugünkü iptidai adamın tavırlarının, türelerinin Prehistorik Dedelerinkine çok benzedi ine hüküm vermek yanlı de ildir.

Tarihin Tanıdı ı lk Hekim; Imhotep ve Sekhet'enanach :Hernekadar Sekhet'enanach ile Imhotep'den hangisinin ilk hekim olarak tanınmaya hakkı oldu unun tartı ması faydasız olmakla beraber kayda de er; iki isim vardır .

Dr. Withington'a bakılacak olursa Sekhet'enanach Hz. sa'dan takriben 3,000 yıl önce ya amı olan Firavnlardan birinin ba hekimi idi. Bu hekim mezarında iki asa oldu u halde bir kaplan derisine bürünmü olup arkasında eli onun omuzuna dayan - mı olarak karısı bulunmu tu. Sekhet'enanach'dan «Kralın burun deliklerini iyi etti» diye bahsedilmı tır. Hasta hükümdar, hekimin hizmetine kar ılık ne isterse mükâfat olarak vermek istemi , fakat vakanın kaydıyla beraber hekiminin ta tan heykelinin yapılmasını tercih etmi ve bunun sarayda en mutena bir yere konmasını ve sonradan mezarı için dahi ayrı bir i aret yapılmasını teklif etmi tır. Böyle bir Seçimle Sekhet'enanach tarihin ilk hekimi olmak hakkını kazanmı tır.

Tıp Tarihçileri için daha iyi bilinen ikinci isim ise bir hekim için iyi bir ad olan «o ki barı ve sükün içinde geliyor» manasını anlatan Imhotep'dir. (1) Prof. Dr. Osler onun için eski devirlerin sisleri içinde sıyrılan hekimin ilk Resmidir diyor.

³ Uzluk, *a.g.e.*, s. 11,

Böyle olmakla beraber Imhotep'in hekim sıfatı ile rakibi olan Sekhetenanach kadar mahir oldu unu gösterir delillere malik de iliz. urası muhakkaktır ki ölümünden sonra uzun yıllar, yarı Tanrı ve sonunda Hıris tiyan devrine kadar Tıp Tanrısı olarak takdis edilmi ve imonthep olarak Yunanlılar tarafından kendilerinin Tıp Tanrısı olan Aesculapius ile aynı ahıs olarak tanınmı tır. Böyle olmakla beraber Imhotep bu - günkü bilgimize göre hekimden ziyade bir vezir, bir mimar olarak tanınmı tır, Imhotep'in Hippokrat'tan ziyade Tıbbın Piri gibi telakki edilmesi ve ifa Tanrısı sıfatiyle Aesculapius'un yerine geçmesi lazım gelmektedir, ekinde Dr. J. B. Hurry ve ba kaları tarafından ileri sürülen fikri kabul etmek güçtür. ⁴

b. Yunan Dü üncesinde Tıp Bilimi

Modern tıbbın bugünkü hale geli inde hiç üphesiz Eski Yunan'ın da rolü olmu tur. Eski Yunan da tıpta hayli ilerlemi ti. Hekimlerin etkinlikleri zaman zaman tanrılarla tırmalarına bile sebep olmu tu. Apollo, Asldepius ve Ce ntaur Chiron böyle hekimlerdendi. Bunların hastalık yapabilecekleri, öldürebilecekleri kadar, iyile tire - bileceklerine de inanılırdı. ⁵

Ayrıca Eski Yunan'da rahip hekimler, askeri cerrahlar, seyyah halk hekimleri, yerle ik halk hekimleri, memur, filozof, s porcu ve botanikçi hekimler görev yap - maktaydı. M.Ö. VIII. yüzyılda mabed tedavisi uygulanırdı. Hastalar yıkanır, kurban etinden tadar, uykuya dalar, sabahleyin iyi olmu olarak kalkardı. Bu tedavi Hz. sa'ya kadar devam etti.

Homer devrinde (M. Ö. 1000) tıbbın sihir ve batıl dü üncelerden sıyrılıp fenni tababete do ru kaydı ı görülür. Filozof hekimler Yunan tababetini sihir, el çabuk - lu u, göz boyacılık cinsinden tedavilere kar ı uyarmı lardır. M.Ö. 600 yıllarında Empedokles dünyanın ate , hava, su ve topraktan meydana geldi ini söylüyordu. Hi - pokrat (M.Ö. 460-370) ve Galen (130-200) ise insanların dört maddeten ibaret oldu - unu belirtiyor; kanın ate e, kara safranın suya, sümü ün topra a; sarı safranın ha - vaya tekabül etti ine dikkat çekiyorlardı. Sıhhat b u unsurun dengelili i hali demekti. Hastalık da bu dengenin bozulmasıyla ortaya çıkıyordu. Yunan dü üncesinde tip

⁴ Akdeniz, Nil, Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi, stanbul 1977, s. 11; Uzluk, *a.g.e.*, s. 16.

⁵ Uzluk, *a.g.e.*, s. 35.

ilmiyle öne çıkan Hipokrat ve Galen'in fikirleri üzerinde durmak gerekir. İmdi bu iki ahsiyetin tıp ile ilgili fikirlerini ele alalım.⁶

b.1. Hipokrat (M.Ö. 460-370)

Eski Yunan'ın en büyük hekimlerinden olan ve tıbbın babası kabul edilen Hipokrat'la altın devrini ya adı. O, tababeti sihirden ayırmı, ilmi tababetin temellerini atmı tı.

Hipokrat, Perikles'in (M.Ö. 490-429) refah döneminde ya adı. M.Ö.460'ta Anadolu sahillerine yakın stanköy'de do du. Tıbbı ilmi bır platforma oturtan, klinik hekimli in kurucusu olarak bilinen Hipokrat 100'den fazla eserden meydana gelen bir tıp koleksiyonunun (külliyat) sahibidir. Vakalara açıklık getirmi tir. Do ru gözlemleri ve çalı malarıyla ahlaki tutumu hemen göze çarpar. Eserleri birçok dillere çevrilen, sayısız erhleri yapılan külliyatından bazı eserlerinin 19. yüzyılın ba larına kadar ders kitabı olarak okutulması da dikkat çeker. Rivayet e göre Yunanlılar tıbbı Bukrat'tan (Hipokrat) almı tir. Bukrat da Lokman Hekim'in talebesidir. Eflatun Bukrat'tan, Aristo ise üstadı Eflatun'dan ö renmi tir. Aristo da skender'in ö retmeniydi.

Hipokrat tıp ahlakına, sorumlulu a, meslek sırrına önem ve rmekle de tanınır. Bugün bile bütün hekimler onun adıyla anılan yemin'i ederek meslek hayatına atılmaktadırlar.⁷

b.2. Galen

Eski Yunan tıp üstadlarından biri de Galen'dir (131 -200). slâm dünyasında Calinus derlerdi. Batıda ise Galinus diye anılırdı. Galen, Allah'a inanan biriydi. Hiçbir eyi tesadüfe vermezdi. Hipokrat kadar büyük olmamakla birlikte onun büyüklü ünü kabul etmi, bilgisine çok eyler eklemi tir. Tıbbı skenderiye'de ö renmi ti. Roma'da hekimlik yaptı. Vücudun kan, balgam, sarı safra ve kara safradan meydana geldi i ekindeki teoriyi kabul etti. Deneysel fizyolojinin temellerini atacak tarzda ara tırmalar yaptı. Anatomiye önem verdi. Kanın hareketlili ini kabul ediyor, fakat dola ımı bilmiyordu. 500'den fazla eser vermesine ra men bunlardan ancak 80 kadarı günümüze kadar gelebilmi tir.⁸

⁶ Akdeniz, a.g.e., s. 14; Uzluk, a.g.e., s. 42

⁷ Akdeniz, a.g.e., s.12; Uzluk, a.g.e., s. 46

⁸ Uzluk, a.g.e., s. 71.

c. Mezopotamya Medeniyetlerinde Tıp Bilimi

Konumuz olan yazılı kaynakların 11'inde Mezopotamya'da tıp kavramına gelmeden önce geçen uzun sürede insanın bugünkü medeniyete olan katkıları, zamanın aındıramadı 1 arkeolojik kalıntılarla ortaya çıkmaktadır. E er bu buluntular iyi ve do ru de erlendiriliyorsa bunlara göre geçmi insan ya amı için, bize ipuçları olmada de erleri büyüktür. nsan hayatı ve devamına hizmet amacına yönelik ev e yaları, sit ve barınakların tarihleri hala ara tırılmaktadır. Bunların en eskilerinin tarihi 30-50 bin yıl gerilere kadar götürülebilmekteyse de insanın yazıyla bıraktıkları kayıtların tarihleri 5-6 bin yıl kadar geriye götürülebilmektedir. .Ö. 3 bin yılından itibaren Sumerler'in icadı çivi yazısının ortaya çıkmasıyla ve çözümleri tamamlanmış kayıtlar yardımıyla insanın yeni bir varolma sava ına ahit oluyoruz.⁹

Sumerliler hayata, özellikle uzun ya amaya çok önem vermişlerdir. Bu dü ünce daha sonra Anadolu'da bulunan Hitlilere de geçmiştir. Ölümsüzlük sırrını ve ebedi hayatı arayan girişimlerde de bulunmuşlardır. .Ö. 2 bin yıllarında yazılmış olan Gılgamış Destanı buna iyi bir örnektir. Tanrılar tarafından özenilerek üçte ikisi tanrı, üçte biri insan olarak yaratılan Gılgamış , yardımcısı olan, kendisi kadar güçlü yaratılan ve birlikte büyük işler becerdikleri ilkel insan (lula) öldükten sonra, ölümsüzlük sırrını bulma çabasıyla büyük bir sergüze te girişerde, neticede o da ebedi emre boyun eğmiştir. Destanın 10. tabletinde bu gerçek kendisine öyle bildirilir:

*“Gılgamış nereye ko uyorsun,
Aradığın ebedi hayatı bulamayacaksın,
Çünkü tanrılar insanları yarattıklarında
Ölümünü insanlara, ölümsüzlüğü kendilerine ayırdılar.
Sana gelince, belini doldur,
Gece ve gündüz keyfine bak,
Her günün ne ile dolu geçsin,
Gece-gündüz sevin, dans et,
Temiz elbiseler giyin,
Banyonu yıka, suda paklan,*

⁹ Sayılı, Aydın, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*, Ankara 1991, s. 411; Donbaz, “Veysel, Mezopotamya ve Anadolu'da Eski Tıp”, III. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul (20-23 Eylül 1993) Ankara 1999, 319.

*Elini tutan küçükle zevklen,
Karın gö sünde mutluluk bulsun”¹⁰*

Sumerli elbetteki ebedi hayatı arzulamı tır. Ancak, veba, kolera gibi salgın hastalıkların alıp götürdü ü yakınlarının hiç dönmediklerini görünce, Gılgamı destanındaki olaylarla umutlanmı , o da yürümeyince en azından hayatı uzatmak için çareler aramı tır. Mısır’da bu amaçla cesetleri mumyalamaları, ruhların yer altında saklandıklarına inandıkları için gene dirilip hayata devam etmeye yönelik giri imlerdi. Ba langıçta insan ölüm nedenlerinin ba ka nedenlerle oldu unu san -mı , kusuru akrepte, çiyanda aramı tır. Kâinatın yaratılı ı destanında öyle denmektedir:

*“Bir zamanlar yılan yoktu, akrep yoktu,
Sırtlan ve aslan yoktu, ne vah i köpek vardı
Ve ne de kurt. Ne korku vardı ne terör,
nsanın rakibi yoktu..*

Bugün, terör de var. Bütün bu sayılan hayvanlar da var. En kötüsü insan kendi kendisinin rakibi olmu tur.”¹¹

Bütün ehir beyleri ve krallar hayatı uzatmak için tanrılara yakarıllarda bulmu lar, hayat, sa lık, zindelik, uzun yıllar, geli me, selamet, bereket, bolluk, çocuklar, sevgi, evkat, sevinç, ne e, ruhun tenviri, gözlerin görme gücü, boyun dikli i, kas gücü, diklik, cinse l kudret, muzaffer silahlar, geli me, büyüme, itaat gibi eyler dilenmi lerdir. “do ut des” veriyorum ki veresin prensibine uygun olarak tanrılarına devamlı olarak adaklar sunmu lar, ayinler düzen lemi ler; salgın hastalıklar zamanında, memlekete bir felaket geldi i zaman suçu hep kendilerine bulmu lar, bunu tanrılarlarına gerekli ihtimamı göstermedikleri tarzında yorumlamı lar.

Sümer, Babil ve Hitit tıbbında mü terek taraf bazı hastalıkların kötülük demonları tarafından yapıldı ı kadar, kötü niyetli ruhlar tarafından da getirilmesiydi (temi). Bir kimseyi yakalayan ruh (sani temi); ruhtan gelen etkilerle rahatsız olma (nakir temi); kötü ruhun gücü (miqit temi) kendini bilmeme, söylediklerini hatırlamama gibi hususlar hep ruh ve cinlere izafe edilmi ti r.

Görülüyor ki insanlık gerçek tıpla tanı ncaya kadar bir hayli teoforik elementlerle, kendi hayal gücü natürel güçlere teslim olmu , olanları cinlere perilere,

¹⁰ Donbaz, *a.g.m.*, s. 321.

¹¹ Donbaz, *a.g.m.*, s. 322.

ruhlara ba lanmı tır. Bugün bile bir çoklarımız hala yukarda sayılan eyleri istemiyormuyuz tanrılardan.?. Görünmeyen güçlerden korkmuyormuyuz?

Hastalıkların nedenleri tanrıların elinin i i olarak görülmek istenmi bunun için de belirli ayinler yapıp, adaklar sunulmu tır. Veba, kolera gibi insanları kitleler halinde alıp götüren hastalıklar akabinde fal ve ominalarla durum sorulmu ve öfkelerinin yatı tırılması için daha bol adaklar sunulmu , ayınlere kuvvet verilmi tir.

Ancak, eski halklar bütün bu gayretlerine ra men ölümün alıcı gücünden kurtulmayı bazı ahvalde de hava de i imlerind e bulmu lar, henüz hastalı n yayılmadı ı sahalara göç ederek nüfus dengesini ayakta tutmaya gayret göstermi lerdir. Sumer, Babil ve Hitit tıbbını u ana hatlar altında incelemek mümkündür:

- 1) Din ve dolayısıyla rahiplerin hakim oldu u toplumlarda büyüyle tedavi
- 2) Sava ç ı toplumlarda bıçakla, cerrahi müdahalelerle tedavi
- 3) Tarımla u ra an toplumlarda ifalı otlarla tedavi.

Sava ç ı ve tarımla u ra an ve aynı zamanda dini gelene in önceleri çok yaygın oldu u Mezopotamya'da tıbbı u ana hatlar altında incelemek mümkündür;

- 1) Dinin hakim olması nedeniyle büyüyle tedavi
- 2) Sava ç ı bir toplum olması nedeniyle bıçakla, cerrahi müdahalelerle tedavi
- 3) Tarımla u ra an bir toplum olması nedeniyle ifalı otlarla tedavi

Büyüler, fallar, ayinler gerçek tıpla ilgili diagnozlar, prognozlar, terapi; bazı durumlarda her ikisinin yetmedi i hallerde gene bir ba ka tedavi yöntemi ve resepsi bilinen örnekler arasındadır. Hititler tıpla ilgili bütün bilgileri neredeyse tamamını Mezopotamya'dan ödünç almı tır. MÖ. I. bin yıllarında medeni dünyanın hiçbir yöresinde görülmeyen bir tıp üstünlü üyle Achamenid Sarayı'na İstanköy'lü Apollonides ve Knidos'lu Ktesias gibi doktorlar gönderen, gene İstanköylü Hippokrates'i ve Lokman hekimi yeti tiren Batı Anadolunun, e er tabiri caizse M.Ö. 2. bin yıllarında tıpta bir cehalet devri ya amasını akıl almıyor. ¹²

Hippokrates, (M.O. 460-370) bir hastalı nın te hisinde esas aldı ı faktörleri öyle sıralamaktadır: İnsanın tabiatı, hastalık durumu, hastanın bizzat kendisi, verilen ilaçlar, verilmesi gereken ilaçlar, hava du rumu, arazinin yapısı, hastanın alı kanlıkları, ya am tarzı, u ra ıları, ya ı, konu ma ve davranı ları, suskun olup

¹² Donbaz, *a.g.m.* s. 324.

olmadı ı, dü ünceleri, uykusu, uykusuzlu lu , gördü ü rüyaların cins ve zamanı, saçlarıyla oynayıp oynamadı ı, ka ıntı, gözya ları, ate i, büyük ve küçük abdestleri, balgamı, istifrası, o zamana kadar geçirdi i hastalıkların sayısı ve silsilesi, nasıl iyile ti i, terleme, ü üme, nöbet tutması, öksürme -tıksırması, yutkunma, nefes alma, ba ırsak gazı, kanama ve basur.¹³

Sumer ve Babilliler'in gerçek tıpla ilgileri iki yönden olmu tur .

1. Rahip ve büyücü sınıfının (asipütu) tedaviye yönelik gayretleri,
2. Doktor (asütu), büyü ve ayınsız yaptıkları gerçek tedavi giri imleri
3. Her ikisinin tedavisine yanıt vermeyen durumlarda mü terek bir tedavi yöntemi.

Bazı durumlarda belirli bir rahatsızlık için fallar yoluyla hastaya bir büyücü veya doktorun gerekip gerekmedi i de sorulmu tur. Sümerce A -ZU “suyu bilen adam” olarak geçen doktor için “bulu” kelimesi de kullanılmı tır. Modern tıpta isimleri bilinen birkaç önemli doktor ismi sayılabilirken, .Ö. 2700 yıllarında ismi bilinen doktor sayısı bir düzinenin üstündedir. Sırayla gidersek, Sumerler devrinde tedaviye yönelik giri imlerde kullanılan ilk ilaçlar sodyum klo rid (tuz) ve potasyum Nitrat (güleçler), süt, bira, yılan derisi, kaplumba a kabu u, çin tarçını, eytan boku, mersin a acı kabuk ve yaprakları, tohumları ezilip toz haline getiriliyor sadumna - arabı, bira veya a aç ya ı ile macun yapılıp hastalıklı bölge ye sürülüyordu. Dı tan sürülen bu ilaçlar yanında eriyik olarak içten alınan ilaçlar da vardı. Sumerler'den kalma elimizde iki tıbbi tablet var. 145 satır olan birincisi 15 tane reçeteyi içeriyor ve M.Ö. 2200 yıllarına tarihlenen tablet, daha sonraki Babil tıbbında gördü ünüz “e er bir kimse urasından rahatsızsa gibi bir ifadeyi içermemekte ve üç grup halinde remedileri vermektedir:

Birincisi: yaraya sarılan merhem cinsinden sürülen lapalar ki içerikleri genellikle bitki, mineral, içki cinsinden eyler dir, ezilip toz haline getirilen maddeler bir sıvı ile lapa haline getirilip, bir ya la bölge ovulduktan sonra üstüne sürülmektedir hastalıklı bölgenin. Mesela yedinci reçete öyle: Kuru arabın posasını, çam a acını, erik a acını toz haline getir. Üstüne bira dök, ya la oy ve lapayı üstüne ba la.

kinci reçete ise a ızdan alınacak üç de i ik resepi ki bunlarda lapa yapılan ilaçlara benziyor. Onbirinci reçete u ekilde hazırlanmı : Ninnagar bitkisini toz

¹³ Donbaz, a.g.m., s. 323

haline getir, Çin tarçını ve keki ı buna karı tır, bira içine koy ve hasta kimse içsin” deniyor. Burada bu örnekte bulunmayan bira ile birlikte kullanılan nehir asvaldı ya inan bahsediliyor. Bit maddenin ne oldu u belli de il. Ancak, bunun nehir dibindeki sert ve su geçirmez çamur tortusu oldu u dü ünülebilir, zira nehir kili de bu maddelere karı tırılıyor. Tabii ki bunun da içilmesi dü ünülemez belki lapalarda dolgu maddesi olarak kullanılmı tır

Üçüncü tip reçeteler ise hastalıklı organın yıkanıp hemen kapatılmasını salık veriyor ki, iki tanesinde yanmı kül kullanılmı tır.

Onikinci reçete öyle: Kaplumba a kabu u, naga—a acının filizleri (alkali ve soda ihtiva eden bir bitki), tuz, hardal hepsini karı tır ve hamur yap; hastalıklı bölgeyi iyi cins bira ve sıcak suyla yıka. Hasta kısma bitki ya ını sür ve temizle, çam a acı tozu ile bu karı ımı yaraya sar”¹⁴

Sumerler’den kalma ikinci tablet 1960 yılında okunm u tur. Bir spanyol Sumerologun çözmeye muvaffak oldu u tabletin içeri i bir öncekine çok yakın. Ya ve iyi cins bira ile temizlenen hastalıklı bölgeye bu karı ım sürülüyor. Resepinin sonunda” bu tun ve nu hastalı ına yakalanmı birisi için hazırlanmı tır” deniyor. Bunun da frengi hastalı ı oldu u sanılıyor. Burada önemli olan husus, daha sonraki devir -lerde sık gördü ümüz ne büyücü, ne sihir ve ne de bi r tanrı ve demondan bahsedil-memi olmasıdır. Yazılan reçetelerin yüksek tedavi kudretine haiz preparatlar oldu u görünüyor. .Ö. 2700 yıllarında doktorların toplumda önemli bir yer tuttu unu Laga ehrinden bilinen Urlugaledinna “Çöl kralının köpe i” vası flı birinin kitabelerde is-minin geçmesidir. Doktorların dereceleri de vardı. Büyük doktor (rab amel asü), ef doktor (rab asü), asistan doktor (asüsaher), ayrıca kadın doktor (SAL.A.ZU) bilinen hiyerar ik düzeni ve bayan doktorlara i aret etmektedir.¹⁵

Doktorluk ve büyücülük ilgili yaygın tıbbın ve psikolojik yardımların geni kapsamlı olarak uygulandı ı devir .Ö. 2000 yıllarından sonra olmu tur. Rahip ve büyücü sınıfı daha çok ayinlere önem verirken doktorlar çe itli iksirler, sargılar, eriyikler, lapalar, supozituarlar, amel ilaçlarını kullanmı lar, hiçbir zaman koca karı ilaçları ve ayinlerine itibar etmemi lerdir. Bu gelenek uzun bir zaman devam etmi (.Ö. 4 y.y.) tıp ile üfürükçülük birlikte toplumsal fonksiyonunu yerine getirmi tir.

¹⁴ Donbaz, a.g.m., s. 326

¹⁵ Donbaz, a.g.m., s. 325.

Büyücülükle ilgili uygulamalarda tedavi bazen yapılan ayinlerle ‘günah keçisi’ denen, keçi, koyun, fare, bo a, e ek ve oklara majik olarak aktarılarak dü man memleketine gönderilme ekinde olmu tur. Koyun ve keçinin 12 uzvunun parçalanarak, ba , bo az, kulak, kol, el, parmak, tırnak, kaburga, karın, cinsiyet uzuvları, haya, ayak, kan, ba ırsak gibi uzuvlar hasta bölge üzerine yerle tirilerek hastalı ın bu uzuvlara aktarılması amaçlanıyordu. Bazen de sembolik analogi büyüleri vardır ki, sembolik olarak iyi ve kötü eylemler sayılarak hastalı ın da ilgiliyi öyle yapması ve terk etmesi amaçlanmı tur. Örne in, “Yıkanan bez nasıl beyazla ırsa, eritilen mum, ya , yakılan tuz v.s, nasıl nicelik de i tirirse; atılan ok nasıl tekrar yata ını bulamazsa; ate te kızartılan filizler nasıl filiz vermezlerse, nehirde akıp giden su nasıl geri dönmezse... köpek nasıl dokuz uzvunu yalayarak iyile tirirse” gibi daha nice benzetmeler.. “Ba ın hastalı ı duman olup gö e çıksın, elin hastalı ını kara toprak kesip alsın”, gibi psikolojik takviyeler epey yer tutar.¹⁶

Hitit tıbbında metinlerde görülen tedavi gerektiren organlar unlardır: Katarakt göz kanaması, göz hastalı ı, gözlerin önünde uçumalar, gözde kızarma, belso uklu u, anemi, i tahsızlık, gırtlak hastalı ı, öksürük, hıçkırık, ba dönmesi , a ız kokması, sarılık, cüzzam, ba i mesi, felç, diz kalp ve gözlerin titremesi, di , konuma kabiliyetini kaybetme, sara, bozulma, ruhun sıkılması, kasık ve anüs rahatsızlıkları sayılıyor ve bunların nedeni tanrıların öfkesi, yeminin yakalanması, kötü bir elin yakalanması ve çe itli tabular gibi hususlara has rediliyor. Tedavileri için de çe itli bitki ve minareller, ta lar sayılıyor: Bunların ba lıcaları unlardır. Alkali, iyi tuz, ocak külü, aromatik bitkiler, bitki özü, tatlı Hint kamı ı, sadeya , se dir belesan, arı mumu, bal, balık ya ı, hurma.. Bunlar doktorun kullandıkları. Rahip ve büyücülerle mü terek kullanılanlar ise: Her türlü a açlar, dal ve yaprakları, tonsurcukları, çiçekleri, tohumları, kökten, lifleri, meyveleri.

Hububat olarak: Arpa, un cinsleri ve benzerleri (46 çe idi bilinmektedir); sebze ve çe itli baharatlar: so an, sarımsak, dereotu, sajatalık mercimek, nohut, malt, kekik, Karaman kimyonu.

Hayvan ve kısımları: Hint faresi kanı, tosba a kabu u, midye kabukları, gazel siniri, keçi derisi, virgin o lak derisi kazması. Hayın pislikleri: Koyun, geyik, sı ır ve ku pislikleri.

¹⁶ Donbaz, a.g.m., s. 326.

Ta lar: Hamatit, cam karı ımları (siyah veya beyaz), karnalian/akik. Rahipler büyü de eri yüksek olan ta ve amuletler kullanırken doktor bunları ezip. kırarak ilaçlara katmaktadır.

İlaçlar için Kullanılan Katkı Maddeleri

a) Likidler; Su, bira, arap, sirke, balık salamurası usaresi, kan, susam ya ı, süt, kuyruk ya ı, iç ya ı, kemik ili i, domuz ya ı, sidik.

b) Di er malzemeler: Elbise parçaları, deri parçaları, yü n tutamı, yün ve keten.. Bunları büyücü kullandı ı zaman sonunda 3 veya 7 defa tekrar edilen ayininden sonra “Bu büyü benim de il, o Enki ve Asalluhi” tanrılarına (tedavi tanrıları) aittir demektedir.” Enki, sinirli hayatın sahibi, sana büyü yapsın, yeryüzündeki katlı suların sahibi seni tedavi etsin... Tanrıların büyücüsü Asalluhi sana hayatın büyüsunü atsın”.. diye ayinleri bitiriyorlardı.

Büyücü ve doktorların prognozları:

Büyücü: “Ya anacak, iyile ecek, bir eyi yok, hastalı ı onu bırakacak, rahatsızlıktan kurtulacak (salıverilecek) ve ya ayacak gibi umutlu ve umutsuz telkinler yaparlardı.

Umutsuz prognozlar:

“Ölecek”, “kurtulamayacak”, “büyücü önünde hastalı ı onu terk etmeyecek”.. gibi hastanın direkt olarak duymaması gereken prognozlardır. Ayrıca, ted avi edeni ikaz eden hususlar var: “Bu kimse çok tehlikeli tesire sahip, ona yakla ma”.. Prognoz verilemeyece i hallerde “Bu kimse pis suyun dibini içmi ; rahatsızlı ı çok vahim büyücünün yapaca ı, söyleyece i bir ey olamaz” diyerek suskunlu u tercih etmi lerdir.¹⁷

Hayatla ölüm arasında prognozu: “E er urası, urası öyle yapıyorsa, durmadan belim belim der durursa o i tar veya bir hayaletin i idir, ölecek, e er yalnızca hayaletin i i ise uzun bir zaman ya ayacak sonra ölecek. E er pisli i sarımtırak ise durumu çok ciddidir. E er omuzlarından kalçalarına kadar sıcak, kalçalarından ayaklarına kadar so uksa, uzun zaman çekecek ve sonunda ya ayacak. E er gö sü kırmızı ise, hiçbir eyci i yoktur.. Bir kula ı beyaz ise durumu tehlikeli, e er ikisi renksizse kesin ölecektir” gibi diognozlar var.

Doktor:

¹⁷ Donbaz, a.g.m., s. 329.

Tedaviden sonra olumlu prognoz: “Kendini toparlayacak”, nadiren de “ya ayacak” olumsuz prognoz’lar ise: Nadiren “ölecek” diye kullanılmı . Bir ba kası “E er bir adamın diyaframı onu rahatsız ediyorsa kusarken öd çıkarırsa, ciddi bir iç rahatsızlı na duçardır” deniyor çe itli ilaçlardan yapılmı compand bir ilaçla hasta üç gün sarılacak.” Doktor onu tekrar muayene etsin. E er çıkan sıvı kırmızı, açık vs. ise ölüm yok. E er siyahsa hasta çekecek ve ya amayacak ”. Bir ba kası “e er bir adam sarılıktan çok muztaripse, e er sarılık göz bebeklerine gelmi se, bu adam tam hasta - dır, bır müddet sürünecek ve sonra ölecek. E er bir kimsenin ba ı, yüzü, ve hatta dili - nin ucu bile sarıysa sarılık devam edecek ve ölecek”. D oktorlara bir ikaz var. O da “Ellerini sana uzatamıyorsa” diye geçen bir pasaj. Prognoz koymama: ya amla hayat arasındaki durum ve kriz hususunda doktor bir ey söylemiyor.

Diagnozlar:

Büyücüler “Allah’ın elinin i i”, doktor için çok nadir bir te his.

Bir tanrı ve ruh tarafından yakalanma:

Büyücü ve rahipler tarafından çokça kullanılan bir tanı. Doktorlukta yok. Tabii kuvvetlerin i i darbe, vurma gibi hususlar rahipler ve doktorlar tarafından tanı olarak kabul ediliyor.

Tedavi:

Tedavinin amacı olarak “tedavi etmek için, kökünü kazımak için, onu kurtarmak için, bir hayaletin elinden kurtarmak için, ate ve yanmayı durmak için, sertlik ve paraliziyumu atmak için gibi gayelerle tedavi uygulanmı . Tedavi safhası rahiplerde büyü, belirli ayınların yapılması ekinde ve amuletler kullanma, buhurdanlık gibi uygulamalarla devam ediyor.

Doktorların tedavileri u safhaları içer mektedir.

- 1) laçların hazırlanması üç safhada olu uyor:
 - a) Pi irmeden önce
 - b) Pi irme
 - c) So utma safhalarından sonra u formlarda ver iliyor.
- 2) Bandajlar, deri ve kuma lar üzerine hazırlanıp sarılıyor.
- 3) Sürmeden önce ya ile masaj.
- 4) Lapa yaralı yere sarılıp, kapatılıyor.
- 5) ksirler sıvı halde a ızdan veriliyor.

6) Haplar; “Donya ı ile Çinfındı mın çekirdeklerini karı tır. Olmamı hububatın unu ile bunları karı tır. Bunu 14 hap olacak ekilde sar, üzerine bal serp ver içsin” deniyor bir reçetede

7) Fitiller, rektuma konacak ekilde parmak eklinde yapılıyor.

8) Tamponlar, genellikle kulaklara ve buruna konuyor.

9) ırıngalar, aromatik bitkiler arapla karı tırılıp pi iriliyor.

10) Tütsülerle ilaç verme genelde ate e atılarak veriliyorlar.

Doktorun hazırlayıp bu formlarda sundu u ilaçların hastaya iyi gelmemesi halinde doktor bir ba ka ilaç denemek durumunda Büyücü ve rahiplerle doktorlar bazen beraberce çalışıyorlar. Her ikisinin hastayı iyi edememesi hallerinde, daha çok aromatik a ırlıklı, hem doktorun kullandığı ve hem de büyücü sınıfının tatbik ettiği usullerden bir veya birkaçı yedi gün ve yedi gece akşam sabah tatbik ediliyor.¹⁸

d. Eski Mısır’da Tıp

Eski Mısır’da yazının icad edildiği ve Papirus kullanıldığı evvelce söylenmişti. Buna nazaran mevcut Papirusların incelenmesinden o zamanlara ait tıbbi bilgi hakkında tam malumat alınabileceği ümit edilebiliyordu. Böyle bir hal henüz tahakkuk etmemiştir. Ele geçen Papiruslar da sadece Tanrı Thoth’un Hermetik kitaplarıyla başlayan büyük Literatur parçalarından ibarettirler. 32 tane olup 6’sı tıptan bahseden bu kitaplar mabedlerde referans için muhafaza merasimlerinde taınmıştır. Bunların hepsi kayıp olmuştur. Bu gün elde bulunanların da eskiden mevcut olup kaybolmuş eserlerden kopya edildikleri anlaşıyor. Hermetik kitablara okadar hürmet, riayet ediliyordu ki hasta öldüğü zaman hekimler bunların talim ve ahkamına sadık kaldıkları müddetçe hiç bir hastanın hıncına uğramıyorlardı. Fakat hekim bu muteber tedavi usullerinden azıcık sapsa, hasta ölse, o zaman zavallı hekimin hayatı tehlikeye girerdi. Bu suretle Mısır Tıp Ahlakı Kanunu sanat icrasında kusur edenleri Babil Kanunundan daha iddetle cezalandırıyordu.¹⁹

Elde mevcut Papiruslara bakarak eski Mısır’daki tababetin vaziyeti hakkında hüküm vermek belki doğrudur, zira bu Papirusların çoğu sadece kayıp olmuş Hermetik kitaplardan bazı eserleri, Hülasaları ihtiva ediyorlar. Böyle olmakla beraber

¹⁸ Nasuhio lu, İhmi, Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış, Ankara 1975, s. 9 vd.; Akdeniz, a.g.e., s. 14; Donbaz, a.g.m., s. 328-334;

¹⁹ Uzluk., a.g.e., s. 23; Sayılı., a.g.e., s. 411 vd.

Tıp Tarihi Talebesi için birçok enteresan malûmatı ihtiva ederler. Tıbbi Papiruslar içinde en iyi tanılan Ebers Papirus'udur. Bu Papirus, 1862 de Prof. Dr. Georg Ebers tarafından Thebes de bir kabirde bulunmu tur. Bugün Leipzig Üniversit esinde saklıdır. Bu Papirus mevcut en eski bir Tıp kitabı olmakla kalmıyor, aynı zamanda en eski bir kitap oldu u söyleniyor. Papirus 110 sahifeden ibaret olup takriben 900 kadar Reçeteyi ihtiva etmektedir. Bu Papirus, mükemmel bir halde, elyazısının arkas ında bir takvim bulundu undan yazılı ının tarihini oldukça do ru olarak Isa'dan 1500 yıl evvel oldu u tesbit ediliyor. Bu Papirus'un 1,5 asır daha eski olan eserlerden istinsah edildi ini gösteren deliller vardır. «Çok iyi, ben bunu çok kullandım», yahut «mükemmel bir ilaç» gibi ilk sahibi tarafından yazılmı notlar, bunun kıymetini yük - seltmektedir. Biraz sonra bahs konusu edece imiz ba ka tıbbi Papirus gibi Ebers Papirusu'da laçların Hastalık Cinlerini uzakla tırmak maksadiyle verildi ini gösteren büyülerle doludur. Cin Tutması hakkındaki iptidai fikir Mısır Patolojisinde hala temel ta ını te kil ediyordu. 0 zaman ilacın kullanılmasındaki talimat, ilacı alırken ho gel - din ilaç, (ho geldin). Kalbimde ve uramdaki eyi dı arı çıkar gibi kelimeleri tekrar - lamaktan ibaretti i te bunlar adını söyledi imiz Ebers Papirusundaki tavsiye olunan bir çok büyülerden birisidir. Tanrı veya ba ka resimlerden ibaret Muskaların boyna, aya a, ayak ba parma ına takılması tavsiye olunuyordu, bazanda umumiyetle 7 tane olmak üzere muayyen dü ümler ta ıyan kaytanlar kullanılırdı ki bugüne kadar folk - lorda ya ayan bir muska eklidir.

Böyle olmakla beraber yazının büyük bir kısmı her vakadaki ilacı bunun miktarını, hangi hastalıkta kullanılaca ını bildirmek ve çok defa buna uygun büyülerle birlikte olmak üzere reçetelerin listesinden ibaretti.²⁰

Adı söylenen ilaçlar arasında hem müşhil hem de lambalarda yakıt olarak kullanılmı olan hintya ı vardır. Tohumlar çimlenir ve dahili bir ilaç olarak birayla beraber içilirdi. Ya ı da iltihaplanmı , yaralara yahut yanıklara kar ı dı arıdan kullanılırdı. Ba ka bir ilaçta uzun müddet eczacılıkta, ra bet kazanmı olan geyik boynuzudur. Bu ilaç a rılı i leri tedavi için dı tan veya cinleri da ıtmak için Bugu ekinde kullanılırdı.

Garip bir ilaçda muhtelif hayvanlardan alınan Safra idi. Göze domuz safrası konuluyordu. Ba ka hayvani maddeler de kullanılıyordu. Bunlardan bazıları

²⁰ Uzluk, a.g.e., s. 24.

tiksindirici tabiatında oldu u halde bu hayvanların ya ları da çok makbuldu. Saçsızlık için verilmi reçeteler arasında müsavi miktarda su aygırı, Arslan, timsah, kaz, yılan ve bex ya larından ibaret olanı vardı. O zamanlardaki eczacının iyi bir avcı oldu u anlaşıyordu.²¹

Ebers Papirusunda belirtilen ve te his hakkında pek az malumat vardır. Enteresan bir fasılda hayatın esaslı bir organı sayılan kalbin hareketlerinden bahsedilmekte, diğere pek az ehemmiyet verilmektedir. Tahnitte (Mumyalamada) bütün aza çıkarıldı ı halde kalp dikkatle yerinde bırakılırdı. Nabzın, vücudun bir çok yerlerinde duyulabilece i, kalbin vuru uyla aynı zamanda oldu u kaydedilmi tir. Kol, bacakta 3, ba ta 4, karaci erde 4, akci erde 4 damar tarif edilmi tir.

Kulakların hem teneffüs, hem de i itme uzuvları olduklarına inanılıyordu, (ha - yat solu u sa kulaktan girer, ölüm solu u sol kulaktan ç ıkar deniliyordu). Oldukça karışık olan bu mü ahedeler silsilesi gösteriyor ki o zamanın tababeti körü körüne bir Anprizimden ibaret olmakla beraber hiç de ilse insan vücudunun mekanizmasını an - lamak hususunda bazı te ebbüslerde bulunulmu tu. Bundan ba ka Papirus'tan Mısır - lının mutad olarak her ay birbiri ardınca 3 gün lavman kullandı ını da ö reniyoruz. Bu Hijyenik tedbir daha sonraları hastalık tedavisine de tatbik edilmi ti. Papirusta ismi geçen hastalıklar arasında mide, ba ırsak rahatsızlıkları, humma lar, göz hasta - lıkları, en üstün yeri tutuyorlardı. Bundan da eski zamanlardan imdiye kadar bu has - talıkların sayısında pek az de i iklik oldu u anlaşıyor; göz hastalıklarında, göz ta ı çok kullanılıyordu.

Ebers Papirusunun mü talası eski Mısır Tababeti nin Ampirik veya Sıhır neviden oldu u fikrini vermektedir.

Gerçekte Mısır Tababetinin standardının daha mantıklı daha fenni ihtimaller gösteren ba ka bir Papirusun tercüme edildi i bir kaç sene öncesine kadar, umumi kültüre nisbetle oldukça a a ı seviyede oldu u dü ünülüyordu. Bu Papirus Edwin Smit tarafından bulunandır (Lv. V). Ebers Papirusu gibi aynı zamanda ve aynı yerde Smit tarafından bulunmu olan bu Papirus hususi bir kolleksiyon meraklısının malı olarak kalmı , onun ölümü üzerine New York Tarih Cemiyetine hediye edilmi tir. Son zamanlarda bu Papirus Prof. Breasted tarafından incelenmi tir. Mumaleyle bunun Ebers Papirusundan biraz daha eski oldu unu göstermi ti, bu Papirus ba tan

²¹ Uzluk, *a.g.e.*, s. 25.

ba layarak a a ıya do ru inmek üzere yara ve bere Gözelerin tedavisi hakkında bir risale eklindedir. Ne yazık ki kitab eksik oldu undan tarifler gö üste nihayet bulmaktadır. Cerrahi aletlerin kullanıldı mını, kırıkların Atellerle tedavi edildi ini gösteren deliller vardır. Yaralara ilk günü sargılarla taze et yapı tır ılmakta idi bu gün bazı yerlerde bu usul mesela memleketimizde dö ülmü yahut yaralanmı kimselere taze kesilmi bir koyunun kesilip derhal yüzülen derisi sıcak sıcak çıplak vücuduna giydirilir. Daha sonra ya , bal pansumanları kullanılıyordu. Çıkık bir Çene kemi i vakasının Papırustan alınan a ağıdaki tarifi hayret verici derecede modern dir. “Çenesi çıkı mı bir adamı muayene etti imiz zaman a zı açık ve a zını kapatamı yorsa iki ba parma nızı a zının içinden alt çene kemi ini kolları nihaye tine ve parmaklarınızı çenenin altına koymalı, bunları yerlerine oturtmak ü zere arkaya do ru itm elisiniz.”²²

Ölümden sonra insan vücudunun muhafazasına ait garip Adetten bahs edilmedikçe eski Mısır Tababeti hakkındaki izahlar eksik kalır. Sıcak, kuru kumda gömülmü cesetlerin senelerce dikkate ayan derecede saklı kalması vakiasının Mı - sırlılara tabii muhafazanın sun’i vasıtalarla kolayla tırılabilce ini ve bununda ölüm - den sonra inandıkları Ba’su badelmekte yardım edece i fikrini vermi olmas ıdır. Gömme adetleri de i ti inden buna daha ziyade ihtiyaç hissedilir. Çünkü bir kabrin hücre sine veya bir ehrama konulan ceset artık çöldeki mezarın kurutucu tesirine ma - ruz kalmıyordu. Tahnit Mısır’da Isa’dan önce 4000, sa’dan sonra 600 yılına kadar tatbik edilmi ve takriben 700 milyon cesetin bu muameleye tabi tutuldu u tahmin edilmi tir.

Eski Mısır’da saray hekimlerinin göz, di , dahiliye gibi çe itli dallarda mütehassıs birer hekim oldukları bilinmektedir. En büyük hekimlerden biri olan Imhonetep M.Ö. yakla ık 3000 yıllarında ya amı tı (öl. 2900). Halk bu büyük doktorun önce heykellerini dikmi , sonra da tapmaya ba layıp Mısır’ın sa lık tanrısı haline getirmi lerd i. Mısır’da tıp ahlakını ve tıp sanatını icrada kusur gösterenlere a ır cezalar uygulanmaktaydı.²³

M.Ö. 332’de skenderiye bir okulla, 700.000 ciltlik dev bir kütüphaneye sahipti. Bu kütüphanenin, bazılarınca iddia edildi i gibi Hz. Ömer zamanında de il,

²² Uzluk, *a.g.e.*, s. 25; Sayılı, *a.g.e.*, s. 125.

²³ Uzluk, *a.g.e.*, s. 26.

aksine 391'de mazisinden kurtulmak isteyen Hristiyanlarca yakılıp yıkıldı ı bilinmektedir

skenderiye tıp okulu ise Hz. Isa'dan önce do an Herophilusla Erasistratus tarafından kurulmu tu. skenderiye'de ara tırıcı hekim, gözlemci filozof, ot toplayı - cılar ve kökçüler olmak üzere üç grup hekim vardı.²⁴

e. Çin'de Tıp

M.Ö. 3000 yıllarında ya ayan Çin İmparatoru Shen Nung tababetin piri olarak biliniyor. Birçok ilaç ve zehirleri buldu u belirtilir. Bunlardan afyon, ravent, akonikroton hala kullanılmakta ise de birço unun modası geçmi tir. Çinliler yın ve yang adını verdikleri erkekle di i, sıcakla so uk, hayatla ölüm gibi iki zıt kuvvetin her eye hakim oldu una inanırlardı. Masaj ve akupunkturu bilirler, az da olsa otopsi yaparlardı.

M.S. 195 yıllarında ya ayan ve Çinin Hipokrat'ı diye tanınan Chag Chug - King adındaki ünlü doktor hummalar hakkında bir eser ya zdı. Bu tip hastalıklarda suyu kullanan ilk tabip olarak kabul edilir. Hastanın mü ahedelerine çok önem verirdi. Hua Tu (115-205) adındaki ünlü Çinli cerrah ise ameliyatlardan önce cannabis indica oldu u sanılan bir ilaç kullanmı tı. Bu bakımdan anestezin in öncüsü sayılır. Eski Çin'de saray hekimleri ve simyagerler, hastayı ifalı bitkiler, masaj ve akupunturla tedaviye çalı ırlardı.²⁵

f. Eski Hind'de Tıp

Milattan 1500 sene öncesine ait en eski Sanskrit vesikası Rig Veda'larda yegane hastalık tedavisinin büyü oldu u bilinmektedir. M.S. V. asırda ya ayan Susruta isimli hekimin 760 tıbbi bitkiyi ilaç olarak kul landı ı belirtilir. Hind tedavisinde banyo, merhem, enfiye tarzlarına çokça ba vuru lurdu. Eski Hindlilerin en çok ilerledikleri saha cerrahlıktı. Sus ruta yüzden fazla cerrahi aletin ne i e yaradı ını anlatmaktadır. Rahip hekimler bulunurdu. Cerrahlar, ay rıca yogiler tedavi uygularlardı.

Tümörler çıkarılır, sezeryan, litotomi ameliyatları yapılırdı. Burnu kesilen suçlulara alın veya çene altın dan bir deri parçası a aç yapra ından yapılan bir modele

²⁴ Uzluk, a.g.e., s. 26.

²⁵ Uzluk, a.g.e., s. 31.

uygun olarak dikilirdi. Bu bize Hindiilerin modern plastik cerrahinin öncüleri olduk - larını göstermektedir.²⁶

g. Türkler Ve Tıp

slâm tıbbının geli mesinde Türklerin de büyük rolü olmu tur. Sertabip brahim Pa a'nın (1321) belirtti ine göre Türkler birçok tabip yeti tirmi lerdir. brahim Pa a, Ortaça da tıbbın yükselmesine en çok hizmet edenlerin Türkler oldu unu erbabının arz ve ispat etti ini söyler. Erkuna göre, "Türkler bütün dünyada te kili sıhhiyeye ilk ehemmiyet veren bir millettir.

Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver de bu konuda unları söyler: " *slâmiyet inkılâbı Arabistan'da olmu tur. slâm tababeti yalnız Arapların de il, slâm olan bütün mil- letlerin malı sayılmalıdır. slâm medeniyetinin Udlasında yükselmesinde Türklerin emsalsiz hizmetleri vardır. Binenaleyh slâm medeniyeti Arap ve ran oldu u kadar da Türktür.*"

slâm öncesi Ona Asya'da tıp kutsal lık kazanmı tı. Atasagun denilen kutsal hekimler vardı. Eczacılar da emçi denilirdi. Bir de e fsuncular vardı. Cin çarpması gibi hastalıklara efsuncular okurlardı.²⁷

²⁶ Nasuhio lu, a.g.e., s. 18; Uzluk, a.g.e., s. 31.

²⁷ Dö en, aban, *slam ve Bilim*, stanbul 2004, s. 338

B R NC BÖLÜM

SLÂM DÜ ÜNCES NDE TIP B L M

Kur'an-ı Kerim, insanlardan yaradanına ibadet etmesini, ailesinin geçimi için çalışmasını, insanlara yardımcı ve faydalı olmasını ve kendisine verilen bütün görevleri eksiksiz ve tam olarak yerine getirmesini ister. Bunun için de insanın sağlıklı, güçlü ve kuvvetli olması gerekir. Bu sebebledir ki, Kur'an, insanlara yalnız dini, ahlaki, hukuki kanunlar ve kaideler getirmekle kalmamış, aynı zamanda u ana kadar bilinebilen en mükemmel koruyucu hekimlik kaidelerini ve prensiplerini de getirmiştir. Hatta diyebiliriz ki Kur'an, sadece koruyucu hekimlik ile ilgili sahalarda değil, diğer bütün alanlarda da getirdiği hükümlerle insan sağlığını korumayı amaçlamıştır.²⁸

slâm ve onun yüce kitabı Kur'an, her şeyden önce insanı muhatap almakta ve her şeyi ile ona hitap etmektedir. Bu sebeple de Kur'an; her türlü bedeni ve ruhi hastalıklardan insanların korunmasını istemekte ve bu konularda da sağlam ve esaslı prensipler ve kanunlar getirmektedir. Kur'an'ın gösterdiği bu sağlam ve temel esaslar, öncelikle insanın ruhen ve bedenen hastalanmamasını emniyet altına almakta fakat hastalandığında da tedavi yollarını ve usullerini insanlara göstermektedir.²⁹

1. KUR'AN-I KERİM'DE TIP

Tıp ilmi, slâm dini gelinceye kadar, bir takım sağlık kaidelerinin ve tecrübelerinin bir sanat olarak değerlendirilmediği, tabiblerin usta-çırak usulü ile yetiştirildiği ve dar anlamda hastalara çare arandığı meslekti. Fakat slâm dini ile tıp, birdenbire evrensel boyutlara erişmiş ve insanlık, o zaman bugünkü modern anlayışına kavuşmuştur. Bir yandan Kur'an, u ana kadar bilinebilen en mükemmel koruyucu hekimlik kaidelerini getirirken Hz. Muhammed (s.a.v.) de, sağlığın önemi, sağlığın korunması ve tedavi konularında önemli açıklamalarda bulunmuş ve tıbbi yeni anlayışlar ve boyutlar getirmiştir.

Kur'an ve Hadislerin getirdiği bu temel esasların ve kaidelerin ışığında diyebiliriz ki, slâm, insanlar önce hastalansınlar, sonra tedavi olsunlar, istememiştir.

²⁸ Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989, s. 135

²⁹ Kırca, a.g.e., s. 136; Döğen, a.g.e., s. 233

Bilakis insanlar, hastalanmasın, sıhhat ve sa lı mını korusun ve muhafaza etsinler istemi tir. slâm, bütün kaide ve prensiplerini, emir ve yasaklarını da bu amaca uygun olarak getirmi ve insan sa lı mının bütünüyle korunmasını teminat altına almı tır. Bütün ihtimam ve öneme rağmen, ayet insan, hastalanırsa, o zaman da mutlaka tedavi olmasını emretmi tir.

slâm, ayrıca sa lık ile ilgili kaide ve prensipleri, dini müeyyidelere de ba lamı ve bunların uygulanmasını ibadetin bir çe idi olarak kabul etmi tir. Bunun içindir ki bir müslüman, günde be kere namaz kılmak için abdest alacak ve dolayısıyla günde be kere elini, yüzünü, kollarını ve ayaklarını zorunlu olarak yıkayacaktır. Ramazan ayı gelince yine zorunlu olarak tam bir ay oruç tuta rak, midesini dinlendirecektir. slâm'dan ba ka hangi güç, insanlara bu uygulamayı yaptırabilmektedir?

slâm, koruyucu hekimlik kaideleri ve prensipleri getirmesine ve insan sa lı mını korumayı amaçlamasına rağmen, tedaviye dair kesin kaideler ve çareler getirmemi tir. Bu sahayı insanların çalı malarına ve ara tırmalarına bırakmı tır. Bu genel prensibi dahi slâm'ın yüceli ini ve büyüklü ünü göstermeye kafidir. Zira bugün çok iyi biliyoruz ki, tedavi metodları ve usulleri, geli mekte ve hatta de i mektedir. Hatta aynı hastalık için tedavi, ahıstan ahsa bile de i ebilmektedir. Nitekim ülserli bir hastaya tatbik edilecek tedavi ile ülsersiz bir hastaya tatbik edilecek tedavi de elbette farklı olacaktır.

Bu ve benzer sebeplerden dolayı, Kur'an'da geni ve taf silatlı bir tıp bilgisi ve tedavi metodu yoktur. Kur'an'ın özellikle tıp ve di er pozitif ilimler sahasındaki genel prensibi, gözlem, deney ve tecrübeye dayanan sahalarda insanları serbest bı rakmak ve onları ara tırmaya ve çalı maya te vik etmektir. Zamanla tıbbi bilgiler artacak, geli ecek ve hatta de i ebilecektir. Kur'an, ayet bu sahada da geni tıbbi bilgiler getirseydi, bu artma, geli me ve de i me olamıyacaktı. Zira Kur'an'ın getir - di i hükümler ve prensipler kesindir ve zamanla de i mesi asla söz k onusu de ildir.

Bunun içindir ki, Peygamberimiz; *“Ey Allah'ın kulları, tedavi olunuz, Allah verdi i her hastalı ın ifasını da yaratmı tır. Fakat bunu bazıları bilir ve bazıları bil - mez”* buyurmu tur. Ebu Hüzame adlı bir zat, Peygamberimize *“Biz hastalıklardan korunuyoruz, dua ediyoruz ve tedavi oluyoruz. Bunlar kaderi de i tirir mi ”?* diye sormu . Peygamberimiz de: *”Korunma, dua ve tedavi de kaderdir ”* cevabını vermi ti.

Bu hadisler bize, tedavi edici tıbbın sonsuz ufuklarını göstermekte ve hastalıkların ifasını ara tırmayı ve tedaviyi emretmektedir. Hasta bir insanın iradesi zayıf, uzuvları rahatsız ve sinirleri bozuktur. Cemiyet, sıhhatli ve sa lam bir kimseden gördü ü faydayı, hasta bir kimseden göremez. Bunun içindir ki, Allah, Kur'an'da uayb Peygamber' in kızının diliyle Hz. Musa'nın ruh güzelli i ve ahlakının yanında O'nun kuvvetini öyle övmektedir: *“Babacı m, O'nu ücretle tut. Çünkü O, ücretle tutulan kimselerin en hayırlısıdır. Üstelik kuvvetli ve güvenilir bir adamdır”* buyurmaktadır.

Yine Allah, Talut için öyle demektedir: *“ üphesiz Allah, O'nu sizin için be enip seçmi tir. O'na bilgi ve vücut bakımından bir üstünlük vermi tir .”* Bu ayette Allah, Talut'un devlet ba kanlı ı için seçilmesinin iki özelli ini açıklamaktadır. Bunlardan birincisi, insanların i lerini liyakatla yapabilecek ilmi üstünlük, di eri de, fikrin ve dü üncenin do rulu unu gerektiren cismani olgunluk ve bedeni üstünlüktür. Bu konuda Peygamberimiz de kuvvetli bir mü'minin zayıf bir mü'minden daha hayırlı oldu unu söylemi tir.

Aslında Kur'an, muhtevası ve kapsadı ı konuları dolayısı ıyla dini ta'limleri emredici, ahlakı güzelle tirici ve insanları hidayete erdirici mahiyettedir.. Bu ve yukarıda zikredilen sebebler dolayısıyla Kur'an'dan geni anlamda tıbbi bilgiler beklenmemelidir. Fakat bununla birlikte Kur'an'da hiçbir tıbbi bilgi yoktur, demek de do ru de ildir. Kur'an'da özellikle insan ne vü neması, zürriyet, anatomi, fizyoloji, patoloji, vücut ve ruh hastalıkları, tedavi usulleri ve ölüme dair kısa bilgiler vermektedir.

Kur'an'ın önemle üzerinde durdu u ve hakkında kısa da olsa bazı önemli bilgiler verdi i konuların ba nda diyebiliriz ki, astronomiden sonra tıp ve koruyucu hekimlik mevzuları gelmektedir. Kur'an, gebelik ve kısırlıktan hayız halinde iken kadına yakla ılmasından, çocukların emzirilmesinden, tıbbi mahzurları yönüyle sütkarde ve sütanne ile evlenilmemesinden, ihtiyarlıkta gebe kalınamıyaca ndan, anatomiden ve fizyolojiden bahsetmekte ve hastalıkların nasıl te ekkül etti ine ve sebeblerine dair kısa ve özet bilgile r vermektedir.

Hastalık sebepleri olarak Kur'an, ruhi etkilere büyük ölçüde yer vermekte, üzüntü ve ruhi bunalımı hastalıkların ba sebebi saymaktadır. Yine hastalık sebebi olarak sihir, büyü, cinlerin ve eytanın musallat olu u gibi dı etkilerin varlı ın ı da

Kur'an kabul etmektedir. Kur'an'da zikredilen hastalık sebepleri sadece bu kadar da değildir. Zikredilen bu sebeblere ilaveten 0, bazı mal um hastalık sebepleri üzerinde de durmaktadır. Mesela: Yaralanmada etki ile sebep arasındaki münasebetten bahsetmekte ve bu konuda geni bilgiler vermektedir.

Maddi hastalık türlerinden sadece körlük ve abra lı a (alaca hastalı ı) yer veren Kur'an, genellikle hastalıkların kayna mını ruhi etkenlerde gördü ü için, ruh hekimli i alanına önem vermi tir. Özellikle psiko -somatik hastalıklardan insanları, korumayı: amaçlamı tır.

Genellikle ruh hastalıkları, sıkıntı, çeli ki ve kaldıramıyacakları kadar a ır yük yüklenme gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Kur'an, Allah'a, kadere ve Ahiret gününe iman, tevekkülü, tevbe ve sabrı emretmekte ve ruhsal gerilimleri hafifletici, sıkıntıları giderici ve rahatlatıcı kaideleriyle, psikoz ve nevroz gibi ruhi hastalıkların meydana gelmesini büyük ölçüde önlemekte ve inananların ruhi hayatları dengeleyici ve tanzim edici bir rol oynamaktadır.

nsanlardaki heyecan ve fizyolojik i aretlerden, ihtiyarlık alametlerinden, içkinin insan üzerindeki etkisinin ruh hekimli i yönündeki öneminden, sevincin insan üzerindeki etkisinden ve tedavisinden özellikle bahsedilmektedir. Döllenmeyi yapan erkek menisinden, embriyoloji ve jinekoloji konularında da önemle durulmaktadır.³⁰

a. Koruyucu Hekimlik (Hıfzıssıhha):

Kur'an'ın sa lık konusundaki temel prensibi, tedavi de il, koruyucu hekimliktir. Bu prensibiyle Kur'an, sa lık konusunda de i meylen temel ve genel esaslar getirmi tir. Getirilen bu temel kaideler ve genel esasların amacı ise, öncelikle insanların ruh ve beden sa lı mını korumaktır.

Bir sistem dâhilinde belirtecek olursak Kur'an, u sahalarda insan sa lı mını korumayı amaçlamı ve genel prensiplerini getirmi tir:

1. Ruh sa lı mını koruma,
2. Bula ıcı hastalıklardan koruma
3. Zararlı yiyeceklerden koruma,..
4. Zararlı içeceklerden koruma,
5. Beden temizli i ve vücut sa lı ı,

³⁰ Yakıt, smail, Durak, Nejd, *slam'da Bilim Tarihi*, sparta2002, s. 86.

6. Dengeli beslenme,³¹

a.1.Ruh Sa lı nı Koruma:

Genellikle ruh sa lı nın bozulması ve dolayısıyla Psiko -somatik hastalıkların meydana gelmesi, insanların içinde olmaları, çeli kiye dü meleri ve kaldıramayacakları kadar yük yüklenmeleri gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Hastalık, aslında vücudun sırtına yüklenen duygusal acılardan kurtulmak için çı-kardı ı feryatlardır.

Bu tarifin do rulu u, psikiyatri kliniklerinde yapılan ara tırmalar neticesinde de do rulanmı tır. Hastalı a bu yeni yakla ımın esası, bedenle zihnin tek bütün olu turdu u inancıdır. Yani ki inin dü ündü ü, inandı ı, hissetti i ve duydu u her ey, vücuduna yansır. Bedenle ruh arasında sıkı bir i birli i vardır.

a.2. Kur'an'da Ruh Sa lı nı Sa layan Genel Prensipler:

1. «Sapıklardan ba ka kim, Allah'ın rahmetinden umudunu keser?»³²
2. «Ba a gelen eyleri ve olayları Allah'ın bilmesi, kaybetti inize üzülmeniz ve Allah'ın size verdi i nimetlere imarmamanız içindir».³³
3. «Ey kendilerine kar ı tutumsuz davranan kullarım. Allah'ın rahmetinden umudunuzu kesmeyiniz »³⁴
4. « çinizden kendileri ile huzura kavu aca ınız e ler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O'nun varlı ının belgelerindedir»³⁵
5. «Rabbim, kötü ruhların kı kırtmalarından sana sı nırım .»³⁶
6. «Kadın-erkek iman etmi olarak kim iyi i i lerse, ona ho bir hayat ya ataca ız»³⁷
7. «Kullarım sana beni sorarlarsa üphesiz ben onlara yakınım. Bana dua edenin duasını kabul ederim»³⁸

³¹ Kırcı, *a.g.e.*, s. 141.

³² Hicr 15/56

³³ Hadid 57/23

³⁴ Zümer 39/53

³⁵ Rûm 30/21

³⁶ Mu'minûn 23/97

³⁷ Nahl 16/97

³⁸ Bakara 2/186

8. «Allah sana bir sıkıntı verince, onu O'ndan ba kası gideremez. Sana bir iyilik dilerse O'nun nımetini engelleyecek yoktur. O'nu kullarından diledi ine verir»³⁹

9. «Hastalandı ımda bana ifayı ancak Allah verir .»⁴⁰

Kur'an-ı Kerim, bir kısım örneklerini verdi imiz bu ayetleriyle. nsanı, sonsuz bir kuvvet kayna ı olan Allah'a imana, e siz bir ne 'e kayna ı olan ibadete ve hareketli bir insanlık hizmetine ça ırmaktadır. nanan insan, Allah'a dayanır. O'nun sonsuz lütufları ve yardımları içinde kendisini hiçbir zaman yalnız hissetmez. Kadere ve ahirete inanan insan, ruhi dayanaklarını kuvvetlendirir. nsan, ruhen güç kazandıkça, üzücü olaylara daha kolay katlanab ilir. Hayatın binbir türlü çileleri kar ısında ruh sükûnetini ve huzurlu hayatını kaybetmeden daha mutlu gelecekleri bekler.⁴¹

a.3. Hastalarda Umut:

Kur'an-ı Kerim, Hz. brahim'in, «Hastalandı ımda bana ifayı, ancak Allah verir»⁴² dedi ini nakletmektedir. nsan hayatında esas olan, ki inin sa lıklı olması ve sıhhatini korumasıdır. Ancak tabii olan bir kanun daha vardır ki, o da insanın artlar tahakkuk edince hastalanmasıdır. İnsan hastalanınca, tekrar sıhhatine kavu mak ve sa lıklı bir hayat sürmek ister. Bunun için de derdinin çaresini aramaya koyulur. Kendisine ifa verecek ve eski sa lı ına kavu turacak ifa vericiler arar. Doktorlara ba vurur. Hastahane dola ır, derdine çare arar.⁴³

Kur'an bize, hastalı ın da, ifanın da yalnız Allah'dan geldi ini hatırlatmakta ve yüce bir ki inin Yani Hz. brahim'in bu konudaki davranı ını bize net olarak sunmaktadır.

Ki i, kendi kusuru yüzünden hastalansa dahi, Allah ondan devasını esirgemez. ifanın Allah'dan geleceğı inancı, en ümitsiz hastalarda dahi hastaya moral vermekte ve hastalıklarla mücadele gücü kazanmaktadır. Hekime danı ma ve ilaç almanın yanında, kesin ifanın ancak Allah'dan geldi ine inanan insanın, moral gücü çok yüksektir ve bu güç ona kanser dâhil bütün öldürücü hastalıklann

³⁹ Yunus 10/107

⁴⁰ uara 26/80

⁴¹ Kırca., a.g.e., s. 141-145.

⁴² E - uara 26/80

⁴³ Kırca, a.g.e.,s.

tedavisinde en büyük destektir. Amerika'da bu amaçla kurulmuş özel klinikler mevcuttur. Mesela Berkeley (California) deki, The Psychosomatic Medicine Clinic bunlardan biridir. Burada hastalar, eski tıbbın bıraktığı yerden hastanın kendisini kendi gücüyle tedavi etmesinden ibtifa lamaktadırlar. Allah'a güvenen ve dayanan bir kimsenin, moral gücü daima yüksektir ve ölürken; bile O'na kavu manın mutluluğunu ve hazzını duymaktadır. Zira Allaha inanan insan, Kur'an'ın ifadesiyle Allah'dan gelmiştir ve yine O'na dönmektedir, Her türlü bela ve musibetler, acı ve elemeler karşısında inanan bir mü'min, tek teselliyi Allah'a dayanmakta ve O'nun rahmet ve lütfuna sığınmakta bulmaktadır.

Çağımızın psikologları, asabi gerginlik ve çeşitli ruhi sıkıntıların giderilmesinde en etkili ilaçlar arasında bir dost ve arkadaş da sayarlar. Öyleyse inanan hasta bir mü'min için, Allah'dan güzel bir dost bulunabilir mi? Allah'ın yani en büyük dostun kendisiyle beraber olduğunu bilen bir mü'mine, bundan daha büyük bir teselli olabilir mi?

Bu nedenledir ki, mü'min, O'nun lütfunu da hoş kahrını da hoş karşılamaktadır.

a.4. Dua

Kur'an-ı Kerim'de Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır.

«Bana dua ediniz ki, karılığımı vereyim». ⁴⁴

«Duanız olmasaydı, Rabbinizin yanında ne kıymetiniz olurdu?». ⁴⁵

«Rabinize yalvara yakara gizlice dua ediniz». ⁴⁶

Dua, insanolu yaratılışında da mevcut olan ruhi bir ihtiyaçtır. Bu yüzden tarih boyunca insanlar, Allah'a dua etmemişlerse de, mutlaka inandıkları üstün bir varlığa dua etmişlerdir. İnsanların, ihtiyaçları arzuları korkuları ve acizlikleri mevcut olduğunda, dua da mevcut olacaktır.

İslâm dininde de maddi tedavilerle birlikte manevi bir tedavi çeşidi olan duada emredilmektedir. Duanın tesiri, genellikle ya anmakla bilinmesine rağmen, tıbbi ve fizyolojik tesirleri, klinik olarak da isbat edilmiştir. Duanın tesiri, etkili, ıddeti ve tekrarı ölçüsündedir. Fransa'daki Luordes isimli tıp bürosu normal tedavi usullerinin

⁴⁴ Mü'min 40/60

⁴⁵ Furkan 25/77

⁴⁶ A'raf 7/55

tatbik edilemedi i ya da tadbik edilip de fayda vermedi i hastalıklarda duanın te'sirini ilmen isbat etmi tir. Kanser, böbrek iltihabı, ülser, akci er, kemik ve karın zarı veremleri gibi hastalıkların dua ile bir anda iyi oluverdikleri görülmü tür.⁴⁷

a.5.) Akıl Hastalarına iyi Muamele

Kur'an-ı Kerim Nisa süresi 5. Ayetinde. «Allah' in sizi koruyucu kıldı ı mallarınızı beyinsizlere vererek onları ziyan etmeyiniz. Fakat o mallarla onları, besleyin, giydirin ve onlara mutlaka güzel söz söyleyin» buyurmaktadır.

Kur'an-ı Kerim, bu emriyle beyinsiz adını verdi i akıl fukarası ki ilere, Allah'ın bize emanet etti i mallarımızı verm ememizi ve hatta emanet etmememizi istemektedir Bununla birlikte bu gibi kimselere hor bakmamamızı, onları küçük görerek kınamamamızı emretmektedir. Tam aksine akıl fukarası bu kimselere Allah'ın bize verdi i mallardan vererek onları yedirip, giydirmemiz i ve onlara daima iyi muamelede bulunmamızı tavsiye etmektedir.

b) Bula ıcı Hastalıklardan Korunma:

Kur'an-ı Kerim, insanın ve insan neslinin korumasını amaçlamı ve bunu sa lamak maksadıyla bir takım ön tedbirler getirmi tir. Kur'an'ın getirdi i ön tedbirlerin ba nda ise, önleyicilik ve caydırıcılık prensibi, ilk sıralarda yer almaktadır. Bu prensibe göre Kur'an, evlilik dı ı cinsi münasebeti ve bu münasebetlere götüren yolları kesinlikle yasaklamı tır.

Eskiden oldu u gibi bugün de insan neslini tehdit eden frengi, bel so uklu u ve yumu ak yara gibi zührevi hastalıklardır. Bu hastalıkların bula masıncda ise en önemli faktör, evlilik dı ı cinsi münasebetlerdir. Evlilik dı ı cinsi münasebet, beden sa lı ı açısından tehlikeli ve sakıncalı oldu u gibi ruh sa lı ı açısından da sakıncalı ve tehlikelidir. Özellikle gayr-i me ru çocuklarda bazı ruhi dengesizlikler görülmekte ve bunlar hayat boyu suçluluk duygusu içinde ya amaktadırlar.

Dini bir takım sebab ve hikmetlerin yanında, sıhhi sebeble de slâm dini, fuh u ve evlilik dı ı cinsi münasebeti yasaklamı ; hatta evlilik dı ı cinsi münasebete götüren bütün yolları da kapatmı tır. Bu konuda Cenab-ı Hak "*fuh un gizlisine de,*

⁴⁷ Kırca, a.g.e., s. 148-151.

açı ma da asla yakla mayınız.”⁴⁸ “*Zinaya yakla mayın, çünkü o, üphesiz bir hayâsızlıktır*”⁴⁹ buyurmaktadır. Zinanın, insan sa lı na olan zararları yanında, ahlaki, toplumu, aileyi ve ruh sa lı nı bozucu pek çok etkileri de vardır. Hatta içtimai bünyede açtı ı yara, çok daha derin ve çok daha tehlikelidir. Sosyal nizamın ve içtimai bünyenin varlı mın ilk ve mutlak artı, aile ve nesildir. Zina ise, bu iki unsuru yok eden ve dolayısıyla içtimai nizamı yıkan ve nesli bozan en kuvvetli saiktir.

Çalı ma, spor ve sosyal münasebet esnasında kar ılıklı temasın daha çok oldu a da bir gerçektir. Çok sık bir araya gelen insanlarda mahremiyet havası gittikçe geli ir. Bu da, kar ılıklı münasebete giden bir yol almaktadır.

Kur’an, kadın adet halinde iken onunla cinsi münasebeti yasaklar. Modern tıp da, kadın adet halinde iken cinsi münasebeti yasaklama ktadır. Adet zamanında cinsi istekten ziyade ızdırap hali vardır. Bu durumda cinsi münasebet, hem organik hem de ruhsal açıdan zararlıdır. Adet esnasında vaginanın koruyucu mekanizmaları yetersiz oldu undan rahim iltihapları (endometrit) artar.

Ayrıca Adet kanı, birçok mikropları ihtiva eder. Erke e bula tı ı zaman iltibaplara sebep olabilir. Adet halinde kadının dâhili gı alarında i me ve kızarma olaca ndan, bu durumda cinsi münasebet, yırtılmalara ve mevcut mikropların hasta -lık sirayetine ve kadının sıhhatinin bozulmasına sebep olur.⁵⁰

Kur’an, adet halinde kadına yakla ılmamasını istemekte ve öyle buyurmaktadır: «*Adet halinde iken kadınlardan uzakla ınız. Temizleninceye kadar onlara yakla mayınız*»⁵¹.

c) Zararlı içeceklerden Korunma:

Kur’an-ı Kerim, insan sa lı nı korumak için onları zararlı içeceklerden de korumayı amaçlamı , helal ve temiz içeceklerin kullanılmasını emrederken, zararlı içeceklerin kullanılmasını kesinlikle yasaklamaktadır.⁵²

⁴⁸ En’am 6/151

⁴⁹ srâ 17/32

⁵⁰ Kırca, a.g.e., s 165.

⁵¹ Bakara 2/222

⁵² Kur’an-ı Kerim ayetler için bkz.; maide 5/90; Furkan 25/48.

d) Beden Sa lı ı

Kur'an, insanların görevlerini tam ve eksiksiz yapabilmeleri için sa lıklı, güçlü ve kuvvetli olmalarını istemektedir. Sa lıklı, güçlü ve kuvvetli olmanın artlarından biri de genel anlamda temizliktir.

Temizlik, gerek tıbbın ve gerekse koruyucu hekimli in (hijyen) en ziyade önem verdi i ve üzerinde durdu u konuların ba ında yer almaktadır: Temizlik çe itleri arasında ise, ilk sırayı üphesiz beden temizli i almaktadır. slâmiyet, tıbbın bugün üzerinde önemle durdu u beden temizli i konusunu, asırlarca önce hem beden, hem de ruh temizli i sa lı ı açısından ele almı ve bu konularda ciddi prensipler ve hükümler getirmi tir. Bu prensipler ve hükümler, özellikle koruyucu hekimlik ile ilgili tedbirleri ihtiva etmekte ve insan sa lı ını bütünüyle korumayı amaçlamaktadır.

Namaz ve oruç gibi bedeni ibadetler, bunun en güzel örnekleridir. Zira namaz ve oruçta ruh sa lı ını sa layan faydalar kadar, beden sa lı ını sa layan faydalar da bulunmaktadır. Namaz ve oruç ferdi bir bütün olarak ele alan ve onu her yönüyle ko - ruyan ibadetlerin ba ında yer almaktadır.

Kur'an'ın temizlik konusunda getirdi i tedbirlerin ba ında elbise temizli i ve vücut temizli i yer almaktadır. Peygamberimiz de elbise ve vücut temizli ine önem vermekte ve "Vücutlarınızı temizleyiniz"⁵³ buyurmaktadır.

slâmın ve O'nun yüce Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) sa lık konusuna özellikle beden sa lı ına çok önem vermi ve insan sa lı ının korunması için genel direktifler ve emirler vermi tir. İnsanları, sa lıklarını korumaya te vik etmi ve sa lıklarını nasıl koruyacaklarını onlara geni bir biçimde açıklamı tır.⁵⁴ Nitekim bu konuda Peygamberimiz:

«Allah katında kuvvetli mü'min, zayıf mü'minden daha hayırlıdır ve daha sevgilidir»⁵⁵

« man hariç tutulursa, ki iye sa lıktan daha hayırlı bir nimet verilmemi tir»⁵⁶

«Kim, bedeni sıhhatli, kalbi korkudan uzak ve günlük yiyece i yanında oldu u halde sabaha çıkarsa, dünyaya sahip olmu gibidir»⁵⁷

⁵³ El-Heysemi, *Mecmeu'z-Zevait*, Beyrut 1967, I/226.

⁵⁴ Kırcı, a.g.e., s. 180.

⁵⁵ Müslim, Sahih, Kader, 24

⁵⁶ Tirmizi, Sünen Daavet, 106.

⁵⁷ Tirmizi, Sünen, Züht, 34.

“Allah’dan istenen şeyler içersipde O’na, sa lık istetemekten daha sevimli gelen bir şey yoktur»⁵⁸

d.1. Abdest:

Abdestin, ruhi ve dini birçok faydalarının yanında tıbbi faydaları da mevcuttur. Bu konuda yapılan ara tırmalar da bu hükmü do rulamaktadır. Abdest almak için suya ihtiyaç vardır. Su ise insan hayatında çok önemli bir yer tutar. Su vasıtasıyla yapılan temizlik neticesinde:

1. Su, cildi temizleyerek üzerinde bulunan mikropları giderdi i için vücutta çıbanların çıkmasına engel olur.

2. Su, vücuttaki, yani derinin üzerindeki görünmeyen delikleri açarak vücudun teneffüs etmesine yardım eder.

3. Su, vücudu uyararak kan dola mını kolayla tır, dolayısıyla idrarı a rtırır ve i tahı açar.

4. Sinir sistemini rahata kavu turur.⁵⁹

d.2. Boy Abdesti:

Boy abdestinde de -dini ve abdestteki tıbbi faydalarının yanında - pek çok sıhhi faydalar vardır, Çünkü boy abdesti, guslü gerektiren hallerde sarsılan sinirlerin neticesinde vücutta meydana gelen gev eklik ve uyu uklu u gidermekte en müessir bir ilaç Boy abdesti, vücutta umumi bir intibah meydana getirerek onu sükünete kavu turur ve insanı bedenlen ve ruhen dinlendirir. Ayrıca gusül, cildi harekete geçirerek, vücuttaki kan dola mını kolayla tır, i tahı açar, sinirlili i giderir ve kılcal damarları faaliyete geçirdi inden so u a kar ı vücudun direncini artırarak so uk alınlı ını önler.

slâm dini, cinsi münsebet ve ihtilam gibi durumlarda boy abdesti alınmasını farz kılması tır. Bu gibi durumlarda insanların sempatik ve parasempatik bütün sinir sistemleri seferber olmakta ve bo alma esnasında ise en yüksek ve zirvede bir uyarma ile bütün organizmaların sarsıldı ı fizyolojik bir olay meydana gelmektedir. Bu olayla birlikte vücutta muazzam bir hücre yıkımı olmaktadır. te milyarlarca hücre kaybıyla

⁵⁸ Tirmizi, Sünen Daavet, 3510.

⁵⁹ Kirca, a.g.e., s. 185; Dö en, aban, *slam ve Bilim*, stanbul 2004, s. 246

beraber, büyük bir sarsıntıya maruz kalan ve zemberek gibi gerilen sinir sistemini, bir gusül abdesti, bir banyo sayesinde derhal bir rehavet ve geveme ile sükunete kavumakta ve eski deprasyon hali giderek vücuda yeni bir zindelik ve yeni bir canlılık gelmektedir.⁶⁰

d.3. Namaz:

Beden temizliğinin yanında vücut sağlığının da önemi büyüktür. Zaten beden temizliğinden asıl amaç da beden ve ruh sağlığıdır. Zira temizlik, sağlığı koruyan ve muhafaza eden en büyük etkidir., Bu nedenle slâm'ın emirlerinde ve yasaklarında sağlığı koruma açısından büyük hikmetler ve faydalar mevcuttur. Namazda da sağlığı koruma açısından büyük faydalar vardır. Namazın içtimal faydalarının yanında, ruh ve bedeni faydalarının da bulunduğu bir gerçektir.

«Modern İslam ve koruyucu hekimliğin üzerinde durduğu en ehemmiyetli husus, muayyen vakitlerde yapılan ve diğer derslerin durumunda olan bedeni temizliktir. Çünkü akl-ı selimin gereği olan sağlam bünyenin kuruluşuna bedeni terbiyesinin esas olduğu ikârdır. Günde beş vakit namaz kılmakta ise bu egzersizlerden faydalanmanın en iyi yolu mevcuttur... Zira namaz vakitleri, hareket için tavsiye edilen en münasip vakitlerdir Sabahleyin gündoğmadan, temiz hava ve uyku uyuşukluğundan; öğleye vakti çalman vücuda verdiği yorgunluktan; ikindi de, öğlenin sonuna yaklaşırken vücutta ciddi bir yorgunluk olmasından; akşamleyin, öğlenin bitirilip insanın gece istirahatine hazırlanmaya başlamasından; yatsıda ise, insanın gününü bitirdiğinden dolayı vücudun kayıplarını karşılamak, yorgunluk ve gevrekliği izale etmek, kan dolaşımını tazelemek ve teneffüsü canlandırmak için, insanın bedeni hareketleri yapması lazım gelen en münasip vakitlerdir.»⁶¹

Namazda yapılan hareketlere gelince, biliniyor ki, her namazda birkaç kere kalkıp oturmak, bütün organları canlandıran kan dolaşımı için en iyi bir usüldür. Bundan dolayı namaz hazmı takviye edici ve iştah açıcı olarak bilinir. Vakitlerini de bu hikmetlere, tamamen mütenasip görüyoruz.

⁶⁰ Kırca, a.g.e., s. 187.

⁶¹ Abdurrezzak Nevfel, *slam ve Modern İslam*, çev.: Hamit Eker, İstanbul 1970, s. 186; Kırca, a.g.e., s. 189. Döner, s. 246

Rükü ve itidal, sırt ve mide adalelerini takviye eder, aynı zamanda midenin cidarı üzerinde te'kkül eden yaraları izale eder. Secde ise, baldır ve bacak kaslarını, bairırsak faaliyetleri ile mide cidarını takviye etti i gibi, kanın vücudun her tarafına ulaşmasını da te'min eder. Yine secde, kasların zafiyeti ile bezlerin hareketli olmasından tevellüd eden mide cerahetlenmesi gibi hastalıklardan muhafaza eder. Namaz, vücudun istifade etti i bedeni hareketlerin en iyisi sayılır. Zira kol, bacak ve kafayı hareket ettirir, bu hareketler ise bütün adale, mafsal ve kemiklere ulaşır.

Hem namazın organik faydaları, sadece bu kadara hasrettirilemez:

Bugünün tababeti isbat etmiştir ki, namaz vücudun üst tarafındaki kanı indirme ameliyesi gösterir.

Bu sebepten, tansiyon yüksekliğinden muzdarip hastalar, namazı tam olarak kılar ve buna bir müddet devam ederlerse, muhakkak faydasını göreceklerdir. Yemekten evvel namazın edası, insanın. Zinde rahatsızlıklarından, bilhassa ülserden korunmasında mühim bir amil olduğu gibi tabibler, insanın çalışırken yahut zorlandığında veyahutta sinirleri gergin olduğu halde, yemeğe başlamasını tenbih ederler. Çünkü yemekten evvel bir sükunet ve huzur müddetinin geçmesi arttır. Namaz ise bu hususta insan için en hayırlı bir istifade vesilesidir.

Namaz, insana sinir sistemi bakımından da faydalıdır. Çalışma ve kalbatıların takviye eden, son derecede buna müassir olan ve dolayım aksaklıklarını gidermesine ilaveten sinir sistemine de rahatlatıcı bir te'sir yapar. Mesela, gerginliği giderir, buhranını söndürür ve ızdıraplarını rahatlatır. Zira namaz, sinir ızdıraplarından meydana gelen uykusuzluk için de yerinde bir tedavi sayılmaktadır.

Namazın bu faydalarının dışında, sayılamıyacak kadar psikolojik ve sosyolojik faydaları da vardır. Denilebilir ki, namaz kadar hiçbir şey, insan bedeni ve ruhu için faydalı ve insan sıhhatini koruyucu değildir.⁶²

d.4) Oruç

Oruç, insanın Allah'ına itaat ve teslimiyet ile bağlanması ve bu sayede azim ve iradesinin güçlendiği bir ibadettir. Oruç, Allah'ın ihsan ettiği nimet ve faziletleri tercih ederek bedeni arzularını yenmek ve nefsi baskılara tahammül etmek demektir. Oruç

⁶² Kırcı, a.g.e., s. 190.

cun asıl ve asıl gayesi insano luna nefsi ve bedeni arzularını yendirerek. irade ve ah - siyetini güçlendirmek ve boylece ahirette takdir oluna n nimetlere onu ula tırmaktır.

Oruçtan elde edilecek pratik fayda ise takva dır (el -Bakara, 183). Takva daima kalbleri uyanık bulundurarak Allah'ın rızasını te'min eder. Zira takva kalblerin bozulmasını ve insanın gunah ı lemesini onleyen en büyük engel dir Bu nedenle butun ilahi dinler, mensuplarına senenin belli günlerinde oruç tutmayı emretmi tir. Hatta dinler tarihi ara tırmacılarına göre, ilahi olmayan bazı dinlerde de oruç tutma adetleri ve alı kanlıkları vardır.

Geçmi te oruç hakkında de i ik, .açılardan farklı ara tırmalar yapılmı ve özellikle bu ara tırma ve incelemelerde yönü a ırlık kazanmı tır. Günümüzde ise orucun insanlar üzerindeki psikolojik etkileri, sosyslojik yapıya getirdikleri ve tıbbi. faydaları üzerinde önemle ve ciddiyetle durulmaktadır.

nsan ne sadece beden nede sadece ruhdan yaratılmı tır. Bu nedenle herhangi bir insan, varlı ımı te kil eden bu iki unsurdan biri lehine veya aleyhine bu dengeyi. bozacak olursa huzursuz olacak ve bozulmanın rahatsızlığını daima hissedecektir Psi-kolojik açıdan tetkik edildi inde görülecektir ki, oruç, beden ve ruh dengesini sa la - yan en kolay ve en pratik bir araç ve ibadettir. Zira insan iradesini güçlendiren faktörlerin ba ında oruç, önemli bir yer i gal eder, Ba ka zamanlarda bir saat dahi sigarayı bırakamayan sigara tiryakilerinin, ramazan oruç müddetince sigara içmeden durmaları orucun iradeyi ne derecede güçlendiren güzel örne idir.⁶³

e. Beslenme

Koruyucu hekimli in, en önemli mes'elelerinden biri de, beslenme konusudur. Yeteri derecede ve dengeli bir ekilde besin alarak sıhhati korumak ve bu vesile ile vücutta meydana gelebilecek hastalıkları önlemek, koruyucu hekimli in en ba ta gelen görevleri arasında yer alır

slâm dininin temel amaçlarından biri de insan sa lı ını korumak ve muhafaza etmek oldu undan, O'nun yüce kitabı Kur'an, bu konuda dikkat çekici i aretlerde ve ilgi çekici ça rı ımlarda bulunmu ve insanların bu konuda derinlemesine dü ünmelerini ve ara tırmalarda bulunmasını istemi tir

⁶³ Kırca, a.g.e., s. 192. Dö en, a.g.e., 248.

Kur'an'da, et, balık, süt' gibi proteini bol yiyeceklerle, hurma ve üzüm, bu day ve nar, sarımsak, soğan, mercimek, incir ve zeytin gibi sebze ve meyvelerden bahsedilmekte ve ifa verici olarak bal gösterilmektedir

Kur'an'da zikredilen bu gıda maddeleri, insan sağlığı için lüzumlu protein, karbonhidrat ve yağlara sahip olan gıda maddeleridir. Kur'an'da bu gıda maddelerinin zikredilmesi, insanların, bu gıda maddelerine dikkatlerini çekmek ve bunlara olan ihtiyaçlarını belirtmek içindir. Çağımızdaki beslenme uzmanları da aynı şeyleri söylemektedirler.

slâm dini, beslenme konusundaki çağımızın bu problemine makul ve akılcı çözümler getirmiş ve koyduğu genel prensiplerle insan sağlığını büyük ölçüde korumayı amaçlamıştır.⁶⁴

2. HADİSLERDE TIP (TİBB-İ NEBEVİ)

Kur'an-ı Kerim, her biri batılı bilim adamları tarafından araştırma konusu yapılan tıp, astronomi, jeoloji, botanik gibi çeşitli bilim dallarına temel teşkil edecek bilgiler vermektedir. Özellikle insan sağlığını ilgilendiren tıbbî konular önemli bir yer tutmakta aynı şekilde Peygamberimiz (sav)'in de sağlıkla ilgili pek çok hadisleri bulunmaktadır.

te tıbb-ı Nebevi bunlardan oluşmaktadır. slâm dünyesinde Hz. Peygamber, ona hürmeten "tabîb-i kulûb", yani inançsızlıktan ruhları ve dünyaları kurtarıp insanlara hayat bah eden, gönül aydınlığı ve ebedî kurtuluştan getiren "kalblerin tabibi" olarak tanıtılır.⁶⁵

Hız. Peygamber (sav)'in tıbbî dair hadisleri tabib gözü ile ele alınırsa bir bölümünün genel tıp konularına, fakat pek çoğunun koruyucu hekimliğe, bir kısmının da tedavi edici hekimliğe ait ilaç tariflerinden ibaret olduğu görülür. Bunlar tıbbî tavsiye, önüt ve reçeteler de olarak özetlenebilir. Bu hadisler bugünkü tıbbî telakkilerimize uygunluk göstermesinden dolayı, Arap yarımadasındaki tıbbî uygulamaları düzeltmek ve tababete ilmi bir hüviyet kazandırmak gibi önemli bir rol oynamış ve ortaçağda hâkim olan bir slâm tababetinin doğmasına sebep olmuştur.

⁶⁴ Kırca, a.g.e., s. 200; Dönen, a.g.e., s. 248

⁶⁵ Fazlur Rahman, *slam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, çev.: A. Bülent Balolu, Adil Çiftçi, Ankara 1997, s. 48.

Gerçekten o devirde Araplar tababet konusunda çeşitli yanlış telakki ve uygulamalara sahip bulunuyorlardı. Bu konuda şu örnekler verilebilir:

Araplar beraberlerinde bir tavandan kemiği taşıdıkları takdirde hastalıklardan korunacaklarına inanırlar; yılan sokmuş bir kimseyi yılanın zehiri vücutta yayılmasın diye uyutmaz, üstüne başına ziller takarlardı.

Korkmuş bir kadının yüreğinin sodu suya inanarak sıcak su içirirlerdi.

Çocukların çürük dişlerini güneş doğduğu attıkları takdirde yeni dişlerin muntazam çıkacağına inanırlar, ağızda ırmak taşına baktırarak tedavi ederler, yaraları kızgın demirle dalar, vebadan korunmak için merkep gibi anırırlar, hastaları kâhinlere götürür, sihir yapar, tapınaklara kurban keser, böylece hastaların içine girmeyen şeytanların çıkacağına inanırlardı.⁶⁶

Hz. Peygamber (sav) yukarıda zikredilen batıl ve ilmi deeri olmayan bu uygulamaları kaldırmış, tababete yeni bir anlayış getirmiştir. Böyle ki, tabib olmayanların hasta tedavi ettikleri takdirde verdikleri zararın ödetilmesi, tabiblerin alacağı ücretin meşru olduğu, bulaşıcı hastalıklara karşı korunma, salgının bulunduğu yere girmemek ve bu yerde bulunuyorsa dışarı çıkmamak (karantina), vücut temizliği, yiyeceklerin ve çevre temizliğine önem vermek, yiyecek ve içeceklerde itidali muhafaza etmek, hastalanınca tedavi olmak ve tedaviye inançla başlanmak, hastalıklarda çeşitli tedavi usulleri tarif ederek bir ilaç telakkisi oluşturmak, haram nesnelere tedavi yapılmaması gibi tavsiyeler yanında, hastalık anında hazır (mütehassıs) hekime müracaat etmek, cahil tabiblerden uzak durmak gibi çok önemli konulara temas buyurmuşlardır. Bu konuda pek çok örnekler verilebilir.

1) "Kim bilgisi olmadığı halde hekimlik yapmaya kalkarsa, sebep olacağı zararı öder." (Ebu Davud, Diyat 23; Nesai, Kasame 41; İbn Mace, Tıb 16).

2) Sad İbn Vakkas hastalanmış Hz. Peygamber (sas) ziyaretine gitmiş. Sad'ı evinde hasta yatar görünce Haris bin Kelde'yi çağırın, O iyi bir hekimdir, sizi tedavi etsin" buyurmuştur. (Ebu Davud, Tıb 12).

3)"Allah derdi de çareyi de verdi gibi her dert için bir ilaç yaratmıştır. Bu sebeple tedaviye devam ediniz. Fakat haramla tedavi etmeyiniz." (Ebu Davud , Tıb 11).

⁶⁶ Fazlur Rahman, a.g.e., s. 61.

4) "Allah ifanızı sarho luk veren eylerde yaratmamı tır." (Buhari, E ribe 15).

5) " ki nimet vardır ki, insanların ço u bunda aldanmı tır: Sıhhat ve bo vakit." (Buhari, Rikak 1; Tirmizi, Zühd 1; bn Mace, Zühd 15)

6) "Lanetlenmi iki eyden sakının:

- Ya Rasulallah o iki ey nedir?" dediler. Peygamber Efendimiz (sas):
-" nstanların gelip geçti i yola ve gölgelendi i yere abdest bozmaktır." buyurdu.
(Müslim, Taharet 68; Ebu Davud, Taharet 15; Ahmet bin Hanbel, Müsned 2/372).

7) "Sizden biriniz durgun suya bevl etmesin." (Buhari, Vudu 68; Müslim, Taharet 94; 96; Ebu Davud, Taharet 36).

8) "Hastayı üç gün geçmeden yoklamayınız." (Ramuz'el -Ehadis 2/489).

9) "Bir yerde veba oldu unu i itirseniz oraya girmeyiniz. Bulundu unuz yerde veba vukua gelirse oradan ayrılmayınız." (Buhari, Tıb 30; Müslim, Selam 92, 93, 94, 98, 100)

10) Cüzzamlıdan aslandan kaçır gibi kaçınız." (Buhari, Merda 19; A. Bin Hanbel, Müsned, 2/443).

11) "Cüzzamlıyla aranızda bir mızrak boyu mesafe oldu u halde konu unuz." (Ramuz el-Ehadis 2/471)

12) "Köpek bir kabı yalarsa onu yedi defa yıkayın. O yedinin birinde toprakla temizleyin." (Buhari, Vudu 33; Davud, Taharet 37; Tirmizi, Taharet 68)

13)"Size ne oluyor ki, di leriniz sararmı oldu u halde yanıma geliyorsunuz. Misvak kullanınız." (A. b. Hanbel, Müsned 1/214).

14) "Misvak hakkında tavsiyelerimi size çok tekrarladım." (Buhari, cuma 8; Nesai, Taharet 5; A.b. Hanbel, Müsned 3/143; Darimi, Vudu 18)

15) "Allah temizdir, temizi sever. Etrafınızı temizleyiniz." (Tirmizi, Edeb 41).

16) "Temizlik imanın yarısıdır." (Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Daavat 86; A.b. Hanbel Müsned 4/260, 5/342, 343, 344, 363, 370, 372; Darimi, vudu 2).

17) "Her müslümanın yedi günde bir yıkanması Allah'ın onun üzerinde hakkıdır." (Müslim, Cuma 9).

18) "Yiyecek ve içeceklerinizin kaplarının a zını açık bırakmayınız." (Müslim, E ribe 96, 98; Ebu Davud, E ribe 22; Tirmizi Et'ime 15).

19) "Efendimizin en çok sevdiği elbise hiberadır." (Hibera Yemende yapılan ye il, pamuklu bir hırkadır) (A.b. Hanbel, Müsned 3/292; De i ik bir lafızla Ebu Davud, Libas 12).

20) "Çkide ifa yoktur." (Darimi, E ribe 6).

21) "Sarho luk veren her içki haramdır." (Buhari, Edeb 80; Müslim E ribe 73, 75; Ebu Davud E ribe 5).

22) "Çkiden sakının. Zira o her kötülü ün anahtarıdır." (Hakim, Müste drek; Beyhaki, iabül- man; Ramuz el-ehadis, 1/212).

23) "Kadınla an erkeklere, erkekle en kadınlara Allah lanet eder." (Fezül Kadir 5/271).

24) "Size denk olan kadınlarla evleniniz." (bn Mace, Nikah 47).

25) "Ey gençler toplulu u, evlenmeye gücü yeten e vlenin. Çünkü gözü korur... Evlenmeye gücü yetmeyen oruç tutsun." (Buhari, Nikah 3,60).

26) "Oruç tutunuz ki sıhhat bulasınız" (Fezül Kadir 4/212).

27) " nsanlar madenler gibidir. E er dinde anlayı nı derinle tirebilirse cahiliyede hayırlı olan slâm'da da hayırlıdır." (Buhari, Enbiya 19).

28) "Budala (dini diyaneti iyi olmayan) kadınlara çocuklarınızı emzirtmeyiniz. Zira tesir eder." (Kenzül- rfan).

29) "Seyahate çıkınız, sıhhat bulursunuz." (Taberanî)

30) "Be ey fıtrattandır: Bıyıkları kesmek, kasık kıllarını tıra etmek, koltuk altı kıllarını yolmak, tırnakları kesmek ve sünnet olmak." (Buhari, Libas 63, 64; Müslim, Taharet 49, 50).

imdiye kadar zikredilen hadis-i erifler genel tababet ve koruyucu hekimli e dair seçtiklerimizdir. Biraz da tedavi ko nusunda örnekler verelim.

Hz. Peygamber (sas) kendisine müracaat eden kimselere ya bir ilaç tavsiye eder ya da hekime gönderirdi.

1) " smid (sürme ta ı) çekin. O gözü açar ve kirpikleri besler." (Tirmizi Libas 23; Ahmet bin Hanbel, Müsned 3/476).

2) "Gözü a rıyan birisine Hz. Peygamber Efendimiz (sas) "Sabur ile tedavi et" buyurdu." (Müslim, Hac 89, 90).

3) Çörek otu ölümden ba ka her derde devadır. (Buhari, Tıb 7).

4) İfa üç eydedir: Bal erbeti içmek, hacamat vurmak, da lamak. {Da lama daha sonra men edilmi tir.} (Buhari, Tıb 3; Ahmed bin Hanbel, Müsned 1/246).

5) "Ud-u hindi (kustu hindi) kullanmaya devam ediniz. Onda yedi türlü İfa vardır. Uzre, (bademcik iltihabında) bo aza üflenir. Zatülcenbde hastaya içirilir." {Buhari, Tıb 10; Müslim, Selam 86,87; bn Mace, Tıb 12, 17}.

6) "Umeys'in kızı Esmâ müşhil olarak ubrun kullanıyordu. Hz. Peygamber Efendimiz (sas) keskin ve a ırdr buyurdu. Sonra Esmâ sena otu kullandı." (Tirmizi, Tıb 30)

7) "Peygamber Efendimiz (sas) ba a rısından ikâyet eden bir kimsey e kan aldırmasını tavsiye etti." (Müslim, Selam 71).

8) "Resulullah (sav)'in kanının durdurulması u ekilde yapıldı. Hz. Ali kalkanın içinde su getirdi. Hz. Fatıma O'nun kanını yıkadı, sonra bir hasır yakıldı. Ve onun külü ile yara kapatıldı. (Buhari, Vudu 72; Tirmizi, Tıb 34, bn Mace, Tıb 15; Ahmet bin Hanbel, Müsned 5/330, 334).

9) "Hz. Peygamber ate li bir kadının su ile serinletilmesini tavsiye etti." (Müslim, Selam 82).

10) Hz. Peygamber (sas) dövme (tatua e) yaptırmayı yasaklamı tır." (Buhari Tıb 26, Libas 86; Ebu Davud Libas 8).

11) "Peygamber Efendimiz (sas) kesilmi burnun tamiri mülâhazasıyla altından burun yapılmasına müsaade etmi tir." {Tirmizi, Libas 31}. Hz. Peygamber (sas)'in tıp ile ilgili hadisleri ta ba langıçtan itibaren dikkati çekmi , muhaddisler tarafından me hur altı hadis kitabı (kütub -i sitte)'nin müellifleri, eserleri arasında tıbb-ı Nebevî'ye müstakil bir kitap veya bölüm ayırmı lardır. Buhari kitabı't -tıb ve kitabı'l-merda, ba lı ı altında iki bölüm, Ebu Davud kitabı't -tıb diye bir bölüm, Tirmizi cami olarak adlandırılan eserinde tıp bölümüne yer vermi tir. Keza bn Mace, Müslim, Nesei, Ahmet Bin Hanbel, mam Malik eserlerinde tıpla ilgili hadislere yer vermi lerdir. Daha sonra müstakil olarak tıbb -ı Nebevî adını ta ıyan eserler yazılmı tır. İlk Tıbb-ı Nebevî H. 120. yılında ya amı Abdül-Melik B. Habib tarafından yazılmı tır.

Hz. Peygamber'den gelen tıpla ilgili hadisler üç ayrı kate/goride incelenebilir.

Birinci kategori, hastalık durumlarında tıbbi [tedaviyi te vik eden ve teferruatlı sa lık ilkeleri vermeyi hedefleyen hadislerdir.

İkinci kategori, tıbbi veya manevi olsun, bir takım hastalıklar ve sa lık problemleri ile onlan tedavi etmede gerekli tedbirlerle ilgili. Hz. Peygamberden geldi i varsayılan ifadeleri kapsar.

Üçüncüsü ise, Nebevi Tıp literatüründe bu hadislerin rolüdür.⁶⁷

Hz. Peygamberin, Hadis eserlerinde yaygın bir kabul gören ifadesi şudur: “Allah, her hastalığı bir ifasını indirmiş tir” veya “Her hastalık için bir ilaç vardır, öyle ki, mevcut bir hastalığı bir ilaç ile tırsa, sa lık kavu ma Allah’ın izniyle olmu tur”. Bu Hadis, -yani, ilaç i levini Allah’ın dilemesiyle yerine getirir ifadesi - önemli bir kelami noktadır. Böyle hadislerin büyük ço unlu u yeme ve içme üzerine ö ütü verici ve mahiyet itibarıyla de genellikle menedici dirler. Bunun, slâm-öncesi Arap sa lık anlayışında önemli bir ilke oldu u görünmektedir. Örne in, a rı derecede yemeye ve ardı ardına yemek yemenin aleyhine yapılan ö ütlere hadislerde sık sık rastlanmaktadır. Temizlik kurallanna uyma da [bu hadislerde) önemli bir yer i gal eder. Hatta namaz öncesi alınan abdest, düzenli bir ekilde ellerin, yüzün ve ayakların yıkanmasını ve sabah namazından önce de di lerin temiilenmesini içine alır. Bir ba ka hadis ise öyledir: “Bedenin, ki i üzerinde hakkı vardır”.

Hastalıkların sebeplerini ara tırma ile ilgili hususa (etiology) gelince hastalığı tabii sebepleri aynen ilaçla tedavinin (medication) tabii sonuçları gibi kabul görür. Ancak Kur’an-ı Kerim gibi, hadisler de hastalıkların çe itli ilahi amaçlara matuf olduklarını kabul ederler. Hastalık ve gerçekte di er talihsizlikler için en sık gösterilen sebep, Allah’ın insanları imtihana tabi tutması ve hastalığı sabırla tahammül gösterilirse, hastalığı günahları temizleyici bir etkiye sahip olmasıdır. Hatta, hastanın bu durumda sevap kazandı nı ifade eden bazı hadisler vardır: Hz. peygamberin e er bir insan bir takım hususlarda gerçek bir mümin seviyesine eri ememi se, Allah’ın onu iddetli bir hastalığı veya servet kaybına duçar edeceğini, sevdi i birinin ölü müyle onu ondan mahrum edeceğini, ancak e er hasta -erkek olsun kadın olsun- bu imtihanlara sabrederse, gerçek bir mümin derecesine ula bilece ini söyledi i ni rivayet edilmi tir. Çe itli hadislere göre, çocuk do ururken ölen anne de dahil olmak üzere, veba veya ba ka bir hastalıktan ölen ki i ehitlik mertebesine ula r.

⁶⁷ Kırca, a.g.e., s. 137; Fazlur Rahman, a.g.e., s. 71; Dö en, aban, *slam ve Bilim*, stanbul 2004, s. 236

II. BÖLÜM

TARİH GELİŞİM SÜRECİNDE TIP BİLİM VE TABİPLER

1. SLÂMİN İLK DÖNEMLERİNDE TIP

Araplar, slâmdan önceki tarihlere ait ünlü bir doktor olarak Hazreti Lokman'ı tanıyorlardı. Hz. Lokman aynı zamanda hakim ve filozoftu. O dönemlerde tıp ilkel denebilecek seviyedeydi. slâmdan önce Araplar bir kısım ot tohumlarını ilaç olarak kullanıyorlardı. İç hastalıklarda bal tercih edilirdi. Kan aldırmayı faydalı görürler, da lamayı bilirdiler.

slâmın ilk yıllarında Arabistan'da Haris bin Kelede es-Sakafi (öl. 870) isimli tanınmış bir doktor vardı. Arabistanlıların doktoru ünvanıyla anılırdı. Taif'in Sakif Kabilesindendi. Örenimini İran'ın Cundiapur bölgesinde yaptı. Hıfzıssıhha (hijyen) ilgili bir kitap yazdığını belirtilir. Sad bin Ebi Vakkas rahatsızlandığında Peygamberimiz (a.s.m.) onun ziyaretine gitmi, Haris'e görünmesini tavsiye etmişti. Hatta zaman zaman Allah Rıstülünü (a.s.m.) tedavi ettiğini de belirtilir. Olu en-Nadr da onun geleneğini sürdürdü. Nadr'ın annesi Peygamberimizin (a.s.m.) teyzesiydi.

Diğer bir doktor da Güneydoğu Arabistanlı Demadü'l-Ezdi idi. Bu doktor akıl hastalarını bile tedavi edebilecek güçteydi. Büyük bir ününe erişmişti. slâmın ilk yıllarında Mekke'ye geldi. Resûlullahın (a.s.m.) peşinde çocukları görünce merakla sordu, onlar da Efendimizi (a.s.m.) mecnun diye tanıtmışlardı. Allah Elçisinin (a.s.m.) yanına varan Demad, ona tedavi uygulayabileceğini teklif etmiş, aralarında geçen konuşma sonunda söylenenlerin yanlış olduğunu anlamış ve slâmla müerref olmuştu.⁶⁸

Evd Oullarından Zeynep de öhretli bir doktordu. Göz hastalıkları ve yaraların tedavisinde mütehassıstı. O dönemlerde bedevi Arapların bile bulamamış hastalıkları bilmesi ve onlara yaklaşımları dikkat çeker.

Bununla birlikte garip, hürafe türü tedaviler ekilerine de rastlanabiliyordu. Tavanın topuk kemiğini yanında taşıyan kişinin hastalıklara karşı bakiıklık kazanacağına inanılırdı. Çocuğun çürüyen dişini güneşe atmakla yeni çıkacak dişlerin

⁶⁸ Fazlur Rahman, a.g.e., s. 17; Dönen, a.g.e., s. 319.

düzenli ve salam çıkacağı kabul edilirdi. Yılan soktu anda zehirin vücuda yayılmaması için adam uyutmaya çalışılır, ziller takıp süslerlerdi. Bir deve, burnundan yaralandı anda salam ba ka bir deveyi balamakla iyile olacağı sanılırdı. a ıların tedavi için dönen de irmen ta ına bakmaları yeterliydi. Vebadan e ek gibi anırmakla korunacaklarına inanırlardı.

Sözlükte hastalara karşı iyilikle davranmak, yumuşaklık göstermek anlamına gelen, mütercim Asım Ahmed'in, Kamus Tercümesine göre, canlı varlıkların beden ve ruhlarını iyile tirmek için ilaç vermek anlamını ifade eden tıp, alim ve hazık (usta) anlamına gelen tabip, yani hastalıkları ilaçla tedavi etmede bilgin ve usta olduğu için bu anlamda kullanılan doktor slâmın geli iyle daha bir anlam ve değer kazandı. n- san gibi yeryüzünün en değerli, en üstün varlığına, Kur'an'ın ifadesiyle "halit"sine hizmeti konu alan tıp alabilirdi ine bir gelişme gösterdi, büyük hizmetler sergilendi.

Onun için Amerikalı ilim tarihçisi Prof. Dr. J. V. Draper Avrupa'nın Fikir Hayatının Geli mesi Tarihi isimli eserinde Müslümanların felsefe, matematik, astronomi, kimya ve tıpta elde ettikleri başarıların askeri sahada sadıladarı başarılarından çok daha büyük ve devamlı olduğunu söyleme zorunluluğunu hisseder.⁶⁹

Müslümanların fen ve tıba yaptığı hizmetler konusunda yoğun ara tırmalar yapan Prof. Dr. Max Meyerhof da, Son yılların tetkikleri sonucunda eski kanaatlerimiz de i mi , slâm âleminde ilmi dü üncenin tarihi üzerine yeni ı ıklar serpilmiştir. Bu durumda slâm medeniyetinin fen ve tıp yolundaki başarıları hakkındaki her yazı yakın bir gelecekte de i ikillere ulaşabilir" demekten kendini alamaz.

slâmın geli yıllarında Arabistan'daki tıbbi gelişmelerin seyrine kısaca baktık. Fetihler yoluyla diğer kültürlerle tanışan Müslümanlar bu kültürler de bir kısım tıbbi parıtlılarla karşıla tırsa da bunlar sadre ifa verici cinste de illerdi. Prof. Dr. P. K. Hitti, Batı Asya'nın fethi sırasında elde edilen Yunan ilminin kullanılmayan bir kuvvet olduğunu ve pratikte geçerli bir ilim dalı olmadığını söyler. Bu ilim bazı Yunan ve Süryani doktorlarda bir gelenek halinde devam ediyordu.

Prof. Dr. Jacques C. Risler de, slâm tıbbının Yunanlıların eserlerinden de il, bizzat Müslüman doktorların tetkik ve deneyleri sonucunda ortaya çıktığını kaydeder.

⁶⁹ Dö en, a.g.e., s. 320

Onlar Eski Yunanlıların hiç bilmedikleri yollara koyulmuş , tıbbın yükselişinde büyük emekler harcamış ; sabırlı, sebatkâr ve inceden inceye araştırmalar yapmış , tıbbi gözlemlerini hiç yorulmadan biriktirmişlerdir. Tıbbi deneylerle beslemiş , hastanelerde deney ve gözlemlerle geliştirmişlerdir. C. Cumston'un dediği gibi klinik ilmini kurmuş , patolojiyi de geliştirmişlerdir.

Tıptaki bu gelişmelere hiç şüphesiz Kur'an ve hadisler ilham kaynağı ve birer kamçı oluyor, yönlendiriyordu. İslâm doktorları tıbbın menbaını Nebevi ve kutsal olduğunu inancıydılar ve gerçekte tıbbı, kendilerine mensup saydıkları İbrahimi -Nebevi silsilesine bağlıyorlardı.⁷⁰

Müslümanların eski Grek-İskenderiye, Ortadoğu, Hind ve İran kültürlerinden istifade ettiğidir. Ancak bu medeniyetlerden gelen her şey olduğu gibi alınmamış , kritiğe tabi tutulmuş , mesela Epikürcü ve Sofist anlayış reddedilirken Platon ve Aristo gibi Hipokrat ve Galen de Müslümanlaştırılmıştı. Hipokrat ve Galen tıbbında yer alan uyum ve dengeyle İslâm'da önemli bir yer tutan uyum ve denge arasında yakın bir ilişki görülmüş , kabulde zorlanılmamıştı. Müslüman doktorlar geçmiş kültürlerden elde ettikleri bilgileri İslâmî kalıplara oturtmada, kendine has kurum ve değerler ortaya koymada gecikmediler. Eski kültürlerdeki hekim, yani tabip, doktor İslâm'da hakim olarak yerleşti. Hakim hem filozof, hem de doktordu. İlk İslâm doktorlarının aynı zamanda birer filozof olduğunu bundandır. Hatta onlar ücret mukabil felsefe öğretmeyi felsefenin emanına uygun görmedikleri için bir geçim kaynağı olarak doktorluğu seçmişlerdi.

İslâm tıp teorisi metafizik, kozmoloji ve felsefeyle içli dışlıydı. İnsan bizzat tıbbın konusuydu. Küçük bir alemdi. Bedeniyle ruhu, hatta nefsi arasında bağlantılar vardı. Bu bağlantı, etki kozmik güçlere kadar uzanıyordu. Onun için insanı bu üçlü bağlantı içinde ele aldılar. Ruh, nefis, beden, kainat ve metafizik güçlerle bir bütünlük içinde düündüler. Evet, onlar anatomiyle fizyolojiye bir bütünlük içinde baktılar. Bu bakış açısı tıbbın bütün branşlarına giriş niteliğindedir. Bundan dolayı tıp filozoflar, sufiler ve kelâmcıların da en önemli ilgi sahaları arasında yerini aldı. Yaratıkları Allah'ın varlığının birer yeti, yani işaretleri olarak gören İslâm bilginleri insan vücudunu incelemenin daha büyük bir öneme sahip olduğunu çok iyi kavramışlardı. Böylece o yüce yaratıkta Allah'ın isim ve sıfatları, özellikle ilim, kudret ve hikmetleri görüle-

⁷⁰ Döner, a.g.e., s. 321.

cekti. Aynı zamanda bu anlayı tıpta inkılaplar yaptıracak boyutlardaydı. Çok geçme - den di er sahalarda oldu u gibi tıpta da önemli geli meler sa landı, yüzyıllar bo - yunca ciddi çalı malar yapıldı. Tababet. olgunla ıp yaygınla tı; sa lık ve eczacılıkta ilerlemeler kaydedildi. ehirlere kilatlı hastanelerle donatıldı. Modern tedavi metodları uygulandı. Örnek hijyen çalı maları yapıldı. Daha önce Reslullahın (a.s.m.) bu husustaki emir ve tavsiyelerini Tıbb -ı Nebevi bölümünde zikretti imiz için bu bölümde de Emevilerden ba layarak di er Müslüman ülke ve doktorların tıbbı yap - tıkları hizmetler üzerinde duraca ız.⁷¹

2. EMEVILERDEN OSMANLILARA TIP

Hicretin 1. asrında tıp ilmi büyük bir titizlikle ö retime açıldı. Emevi halifeleri Albümelik (685-705) ve Ömer bin Ahdülaziz (717-720) devirlerinde ya ayan Abdülhamid bin Abcar'ın tıbbı büyük hizmetleri oldu. Abcar halifenin özel dokto - ruydu. II. Ömer'in yaptı ı hizmetlerden biri Antakya ve Harran'daki tıp ekollerini slâm ülkelerine aktarmak olmu tu. Daha VII . yüzyıldayken vebayla ilgili çalı malar yapıldı. Hasanül Veba isimli eserde vebalı eve girmenin sakıncaları üzerinde duruldu.

Abbasiler döneminde ise tababet hatırı sayılır derecede geli tirildi ve Arap tababeti diye me hur oldu. Ancak bu isme bakıp da onun sırf Araplara ait bir ilim oldu u sanılmamalıdır. Bu tababet Arapça konu an veya yazan her kesin tababetiydi. Bunda slâma giren çe itli milletlerin payları vardı.

Abbasilerin daha ilk dönemlerinde tıbbı yo un bir ilgi gösterildi. Halife Mansur'un mide rahatsızlı ıyla Harun Re id'in ba a nları onları doktor aramaya itmi , bu da dı a açılmayı netice verdi ti. Bugünkü ran'ın güneybatısındaki Huzistan Bölgesindeki alübd ehri yakınlarındaki Cundi apur'da (Gundi apur) bulunan Sasani mimarisından kalma Cundi apur Tıp Okulu Müdürü Corcis bin Bahti u ailece 765'te Ba dat'a getirildi. Bahti u, halifenin sarayında özel doktorlu a ba ladı. Bahti u Ailesi tam dört-be nesil burada hizmet verdi. Öte yandan Hintli doktor Mankeh ve Salih bin Bahle de halife saraylarında vazife yaptılar.. Bu yüzyılın belki de ilk doktoru Cundi apur'dan gelip Ba dat'a yerle en Batıda Mesüe Senior adıyla

⁷¹ S. Hüseyin Nasr, *slam ve Bilim*, Çev.: İhan Kutluer, İstanbul 2006, s. 174; Fazlur Rahman, *a.g.e.*, s. 89; Dö en, *a.g.e.*, s. 321.

tanınan oftalmolog Yuhanna bin Maseveyh Arapça ilk defa müstakil eser kaleme alan Hıristiyan bir yazardı.

İlk hastaneyi 8. yüzyılda Halife Velid kurdu. 706'da Am'da kurulan hastane 978'de 24 hekimli bir heyete kavuştu. İlk tekkilath hastane Bağdat'ta Harun Re'ad'in emriyle 9. asrın başlarında açılırken 10. yüzyılda buna başka hastane daha katıldı. 931'de Ali bin İsa'nın vezirliği döneminde doktor adayları imtihandan geçirilip diploma alırlardı. Diplomasız hekime iş yaptırılmazdı. 10 tarihte sadece Bağdat'ta 860 hekim bulunuyordu. Kurulan özel bir doktorlar ekibi şehir şehir dolaşıp hastaları tedavi ederlerdi. Deliler için de tedavi uygulanırdı. Bağdat Hastanesi adıyla tanınan bu hastanede Yuhanna bin Maseveyh gibi ünlü doktorlar baş hekimlik yaparken, 10. yüzyılda açılan Adudi Hastanesine de modellik yapacaktı. Seyyar hastaneler de 11. asırda devreye girdi. İlk hastanelerden biri de 872'de İbn Tulun tarafından Kahire'de açılmış ve 15. asra kadar hizmet vermiştir.⁷²

3. TERCÜME YÜZYILLARI

750 ile 900 yılları arası tıpla ilgili eserlerin tercüme edildiği yüzyıllar oldu. Eski Yunan, Hind, Suriye ve İran tıbbına ait birçok eser Arapçaya çevrildi. Bu işi te Müslim-gayr-i müslim birçok tercüman görev aldı. İran Yahudisi olan doktor Masaveyh, Ahrun isimli bir papaz tarafından Yunanca yazılan tıbbi bir eseri Arapçaya tercüme etti. Bu, Arapçaya çevrilen ilk eserdir. Sabit Ailesi, Kindi, Huneyn bin İshak, Kinani gibi isimler tercüme faaliyetlerinin önde gelen isimleriydi. Râzî 880'de Bağdat'a geldiğinde antik tıpla ilgili bilgilerle dopdoluydu. Bu bakımdan Hipokrat'ı Yunan'ın, Râzî'yi de İslâm tababetinin eşiği olarak görürler.

Ebu Yusuf Yakup el-Kindi 22'si tıp, biri akrobazin (kodeks) ile ilgili olmak üzere tam 23 antik eseri tercüme etti. Hipokrat'ın on eserinden yedisini Huneyn bin İshak, üçünü de talebesi İsa bin Yahya çevirdi. Bunlardan Huneyn bin İshak tercümede sembol isim oldu. Hipokratın birçok, Galen'in bütün eserlerinin tercümesi ona aittir. Toplam 100 antik eseri Süryaniceye, 39 tıbbi ve felsefi eseri de Arapçaya tercüme ettiği bilinmektedir. Ayrıca Oribasios, Dioskurides ve Aiginalı Paul'un tıpla

⁷² Akdeniz, a.g.e., s. 16; Osman Evki, *Türk Tababeti Tarihi*, sad.: Muter Uzel, Ankara 1991, s. 20; Döner, a.g.e., s. 322;

ilgili eserlerini de tercüme etti. Bu tercümelemler tıbbın gelişmesine katkı oldu, hız kazandırdı.

4. IX. YÜZYIL ve SONRASI BAZI MÜSLÜMAN TABİPLER

Bu yüzyıla tercüme yüzyılı da denebilir. Önceki yüzyıllar ilim konuşusu için ısınma hareketleri olarak kabul edilirse bu yüzyıl konuşunun hız kazandı ı yüzyıl olarak görülebilir. Zirveye doğru hızlı adımların atıldı ı bir çağdır bu çağ . Nice ünlü isimler yeti mi , güzel hizmetler vermişlerdir.

4. a. Aliyyü't-Taberi (770 Veya 780-850)

770 veya 780 yılında Taberistan'ın Merv şehrinde doğdu u sanılan, önceden Hıristiyanken İslâma giren Taberistanlı Aliyyü't-Taberi (Ali bin Rabban et-Taberi), Halife el-Mütevekkil zamanında hizmet verdi. 850'de kaleme aldığı Firdevsü'l-Hikme'si tıpla ilgili en eski Arapça eser olarak bilinir. Firdevsü'l-Hikme çağının en önemli tıp kitabıydı. Tıpla ilgili ilk sistematik eser budur. Anatomi hakkında geniş bilgileri içinde bulunduruyordu.

Râzî'ye de hocalık eden Ali bin Rabban et-Taberi tıpta rasyonel tedavi metodlarını geliştirdi. Dokulardaki asalak parazit ve medine kurtlarını ve uyuz meydana getiren paraziti ilk defa bulan da odur.⁷³

4. b. Ebu Yusuf El-Kindi (796-866)

Tıp ve eczacılıkla da ilgilenen, Batıda Alkindus ve Alchandrinus ismiyle, tanınan, uzun adı Ebü Yusuf Yakup bin İshak olan Kindi, Kufe şehrinin idaresinin sorumluydu. İlk öğrenimini burada yaptı , sonra da Bağdat'a gidip ilmini arttırdı. Astronomi ve astrolojinin tıpla ilişkilerini ilk defa yazan bilginlerdendir.

Halife Me'mun ve Mutasım'ın ilgisini çeken Kindi, et-Tıbbü'l-Bukre' (Hipokrat Tıbbi) isimli eserinde Hipokrat'ın görüşlerini anlattı. Kitab fi Menfaati't-Tıbb'ında (Tıbbın Faydası Kitabı) ise insan sağlığı açısından tıbbın faydaları üzerinde durdu. Zehirli ilaçlar üzerinde kalem oynatırken de Eşfiyetü's - Sümum (Zehirlerin İyileştiricileri) isminde bir kitap daha yazdı. Uddatü'l-Kelbi'l Kelib (Kuduz

⁷³ Dö n, a.g.e., s. 323.

Köpe in Isırması) isimli eserine baktı ımızda onun mikroplu hast alıdardan haberi oldu unu görürüz.⁷⁴

4. c. Huneyn Bin shak (809-873)

Bu yüzyılın tercümelerinden tanıdı ımız ünlü isimlerinden biri olan, hatta kendisine “tercümeçilerin eyhi” denilen, Batılıların Joannitius dedi i., Ba dat’a 90 km mesafedeki Hirede do an Huneyn bin shak, Yuhanna bin Maseveyh’in talebesiydi. 15 ya ında ilme ba ladı ı halde güçlü hafıza ve zekasıyla kısa zamanda temayüz etti. Daha 17 ya ındayken en yetkili doktorlara bile “üstadım” dedirtirecek derecede tıpta tanındı. Bilgisi zamanının en üst seviyelerindeydi. Tıp dersleri vermeye ba ladı ında hocası da onun derslerine katılmaya ba ladı. Halife Me’mun’un kütüphanesinin müdürlü ünü, Halife Mütevekkil’in de özel doktorlu unu yapan Huneyn, bnü’l-ibri ve bnü’l-Kıfti’nin ifadesiyle, “ilim menbaı ve fazilet madeni,” Leclerc’e göre de, 9. yüzyılın ünlü siması, hatta tarihte rastlanan en mükemmel akıllı ve en güçlü karakterli kimselerinden birisi olarak görülür.

Huneyn bin shak tercümeleleriyle oldu u kadar doktorlu uyla da ün saldı. slâm tıbbını çocukluktan kurtaran doktorlar arasında yerini aldı. Daha çok göz hakkındaki çalı malarıyla tanındı. Yunanlıların çok geri oldu u bu sahada İslam dünyasında ilk eseri veren odur. Bu sahada Göz Hakkında On rısale ve Gözle İlgili Meselelere Dair isimli iki eseri ünlüdür. Birincisi gözün anatomik çizimini içinde bulunduran en eski sistematik risale olarak kabul edilir. Göz alanında ciddi eserleriyle tanınan Ali bin sa bile onu referans verir. Batıda ismi bn Sînâ, Ebu’l-Kasım ez-Zehravi, Râzî ve bn Zühr’le birlikte anılan Huneyn’in bu iki eseri Batılı göz doktorlarının en de er verdikleri, en önemli kaynakları arasında yerini aldı. O kadar ki Batı daha üstününü yazabilmek için asırlarca beklemek zorunda kalacak, hükmünü 18. yüzyılın sonlarına kadar sürdürecekti. Bu eserler ilim korsanlıklarına bile konu oldu. Konstantin (1016-1087) Huneyn’in gözle ilgili bir eserini tercüme edip De Oculis ismini verip kendi adıyla yayınlamı tı. Ancak foyası yıllar sonra Sicilyalı mütercim Dimitrius tarafından ortaya ıkı rıldı.

Ayrıca Huneyn bin shakın Kitabü’l-Medhalfi’t-Tıp (Tıp İmine Giri) isimli tıpla ilgili bir eseri daha bulunmaktadır. Sorulu cevaplı bir ekilde kaleme

⁷⁴ Dö en, a.g.e., s. 324.

aldı ı bu eser Galen'in Ars Parva'sına yazdı ı bir giri ten ibarettir. Porphrius'un mantık kitabının felsefede kazandı ı mevkii bu eser de tıpta kazanmı tır. Galen'i İslam dünyasına tanıtan Huneyn oldu. Yunanlı bilginlerin derme çatma bilgilerini düzene koyup yeniden yorumlayan ve anlaşılır bir tarzda Batıya aktaran odur.⁷⁵

4. d. Sabit Bin Kurra (835-901)

Tam adı Ebu'l-Hasan Sabit bin Kurra bin Mervan olan Sabit bin Kurra 835'te Harran'da doğdu. Önceleri Sabiîden iken sonradan Müslüman oldu. Musa Oğullarıyla birlikte Bağdat'ta çalıştı. Felsefeye matematik yanında tıpta da çalışmaya başlıca çalışmaları yaptı. Tıp ve felsefede deneye ve tabiat olaylarına dayanan bir metod izledi. Deneyciliğin gelişmesini sağladı. Aldığı esasları bu çalışmalarıyla Halife el-Mu'tadid zamanında büyük bir üne erişti. Tıp ve astronominin ünlü isimlerinden olan Sabit bin Kurra Amerikalı araştırmacı Will Durant'a göre zamanının en büyük bilimiydi.

Çiçek ve kızamık hastalıklarının ilk tasvirleri ona aittir. Sabit bin Kurra tıbbi bir kısım yenilikler kazandı. Raziye ait olduğu bilinen kızıl ve kızamıkla ilgili ilk bilgileri ona borçluyuz. Râzî ise onu birbirinden ayırıp Batıya tanıtan doktor olmuştur. Bu hastalıkları ilk keşfeden ise Sabit bin Kurra'dır. Kaleme aldığı Kitabü 'z-Zahire fî İlmî't-Tıbb adlı eserinde (s. 109) bu iki hastalığın belirtilerini şöyle anlatır:

“Ate iddetlenir ve süreklilik kazanır. Nabızlar dolar, yüzde atmaya başlar. Kılcal damarlar şişer, yemek borusunda şişkinlik, ağızda tatlılık görülür. Burun akar, mafsallar ve sırt sertleşir. Hastalık mor, kara, yeşil ve sarı renkte olursa tehlikeli, kırmızı ve yuvarlak olursa tehlikesizdir. Genellikle üç gün içerisinde ortaya çıkar ve ateş düşmeye başlar.”⁷⁶

4. e. Kusta Bin Luka

9. yüzyılın ünlü isimlerinden biri de Kusta bin Luka (öl. 922) idi. Onun çok sayıda tıbbi eser kaleme aldığı, sayısının 34'ü bulunduğu Fihrist'te, belirtilir.⁷⁷

⁷⁵ Döner, a.g.e., s. 324.

⁷⁶ Döner, a.g.e., 325.

⁷⁷ Döner, a.g.e., s. 326.

4. f. Ebu Bekir Er-Râzî (864-925)

Parlak bir öhret sahibi, arka ve Garbta tanınan büyük bir mütefekkir, İslam tababetinin en büyük isimlerinden biridir. Prof. İsmail Hakkı İzmirli onu zamanının en büyük slâm tabibi, yegane tabibi olarak görür.

Batıda Rönesansın öncülerinden Roger Bacon, matematik ve astronomide olduğu gibi tababette de öhret bulan Raziden, “Üstadlar üstadı” diye söz eder. Gerçekten o tıp sahasında rakipsiz bir otoriteydi.²⁸ slâm tıbbının altın çağını ya adını bir dönemde klinikçiliği ve tecrübesiyle slâm hekimlerinin en büyüğüydü.

Prof. Dr. Philip K. Hitti zeka yönüyle Aristo ve Eflatun seviyesinde görülen Râzî’yi, “Bütün tabiplerin en orijinali, en büyüğü ve aynı zamanda en çok eser veren yazarlarından biri” olarak değerlendirir.

Prof. Dr. Max Meyerhof’a göre slâm dünyasında yeti en büyük tabip olmakla kalmaz, bütün dünyanın en büyük tabipleri arasında yerini alır. Onun ifadesiyle o, yüksek kafalı bir klinik gözlemcisi idi.

“Arap Calinos’u” diye öhret bulan, “slâm tıbbının babası” sayılan Râzî bütün devirlerin en büyük hekimlerinden biriydi. Tricot Royer ondan bahsederken, “bn Sînâ’yla Râzî’yi birbirinden ayıramıyorum” der.

Batılılar, Rhazes dedikleri Râzî’nin eserlerine üniversite ders kitaplarının iskeletini teşkil edecek derecede önem vermişlerdi. O ve bn Sînâ gibi bir kısım Müslüman doktorlara müracaat etmeden tedaviye yanaşmazlardı.

Arapça yazdığı için Araplar onun bir Arap, Farsça eserlerinden dolayı İranlılar İranlı olduğunu söylerler. İzmirli İsmail Hakkı ise Horasan’da doğan Râzî hakkında, Fihristü’l-ulüm, Tabakatü’l-Etubba, Abbaru’l-Hukema ve Nüzhetü’l-Evrah gibi filozof ve hekimler tarihi eserlerinde, Horasan’da alim, yetkili mütefennin ve mütefekkir bu Türk aliminden başka bir doktorun tespit edilemediğini kaydeder. Râzî, İskit Türklerindendi.

864’te Rey’de dünyaya gelen Râzî akrabaları gibi filoloji ve matematik öğrenildi. Müsikiye eğitildi. Otuz yaşına kadar sarraflılıkla uğraştıktan sonra kendini tababete verdi. Bağdat’a gidip Huneyn bin İshak’la Musa’nın öğrencilerinden tıp öğrenildi. Köklü bir tıp öğreniminden sonra Rey’e dönüp yüz kadar aday içerisinden seçilip hastanenin baş tabibi oldu.

Sultan Adüdüdevle yeni bir hastanenin yapımında onun tecrübelerinden faydalanarak en serin bir yerde hastaneyi yaptırdı. Râzî, de i ik tepelere koydurdu u kesilmi etlere bakarak en taze kalan yerde hastanenin yapılmasını teklif etmi ti. Bu aynı zamanda Râzî'nin hastalıklarla kokmanın birbirine yakınlı na dayanan görü ünün de bir ifadesiydi. Bu konuda Pasteur'e öncülük etmi oluyordu. Sultan Selahaddin de ehrin caddelerinde kayna an karıncalardan kurtulmak için Nasrı Hastanesinin yapımında yine Râzî'den faydalanmı tı.

Râzî, Galen devrinden beri hiç kimsenin ula amadı ı tıp bilgisine ula tı. Bilgisini sürekli arttırdı. Tıpta o kadar uzmanla mı tı ki ö rencileri bilgi ve tecrübelerinden yararlanmak için kuyruk olu tururlar ders ve muayenelerini dikkatle takip ederlerdi. Çok sayıda ö renci yeti tirdi. Dersleri ö rencileri ve ö rencilerinin ö rencileriyle dolup ta ardı.

Râzî büyük bir klinik tecrübeye sahipti. Tereddüd edilen vak'alarda ona ba vururlardı. Kendi bulu u ilaçlarla hastaların acısını dindirir, koydu u te histe hemen her zaman isabet kaydedirdi.

Oldukça da güzel huyluydu, cömertti. Hastalara sevgi ve efkatle e ilir, fakir hasta ve ö rencilerin, ihtiyaç içinde kalma pahasına da olsa ilaç paralarını verir, ifa bulmaları için elinden gelen her çareye ba vururdu. Tedavide mümkün oldukça ilaç yerine besinleri tercih ederdi.

Büyük hizmetleri oldu. Tıbbi, Yunan tababetinden ayırıp ba ımsız bir ilim haline getirdi. Ev doktorlu uyla ilgili ilk eseri yazan da odur.

Râzî birçok yeni hastalı ı ke fetti, yeni tedavi ekilleri getirdi, geleneksel tıpta yeni metotlara önyak oldu.

Onun büyük hizmetlerinden birisi ba hekim olarak çalı tı ı dönemde hastaneye dâhiliye, hariciye, asabiye, ortopedi ve göz doktorlarından müte ekkil 24 ki ilik mütehassıs bir kadroyu ilave etmesi olmu tur.

O zamana kadar Hipokrat'a dayanılarak tedavisi imkansız hastalıklara yakalanan hastalar ölüme terk edilirlerken, o, hastalara moral verilmesi, iyile ece i telkinlerinde bulunulması gerekti i üzerinde durdu.

Ayrıca ruh hastalarını, hasta kabul ederek tedavileri için u ra tı, bu konuda doktorlara yol gösterdi. Avrupa ancak bu seviyeye 18. yüzyılda ula abildi.

Mafsal romatizması, ta , mesane, böbrek ve çocuk hastalıkları konusunda övülmeye de er geni bilgilere sahipti. Sühunet, rüzgar, rutubet ve binaların sıhhi tesisat ve banyoları hakkında enteresan incelemeler yaptı. Havanın temizlenmesi için kötü kokuların de i tirilmesi, hasta odalarının havalandırılması gerekti ini söyledi. Haçlı Seferlerinden önce papazlar banyo ve beden e itimi yapmayı son derece çirkin, bir fuhu ve sefahet kadar kötü görürken, Râzî hastalarına jimnastik ve banyo yapmayı tavsiye ediyor, onları en sıhhi yerlere yerle tirmeye çalı ıyordu. Bazı hastalarını hamamda tedavi etti i de bilinmektedir. Râzî kimyevi ilaçlara ba vurmadan önce nebati ilaçlar kullanır ve yeni vazifeye ba layan doktorlara da bunu tavsiye ederdi. Hastaların temiz su içmelerine itina gösterirdi.

Bir ilaç terkip ederken önce onu hayvanlar üzerinde denerdi. Maymun üzerinde yaptı ı saf civa deneyi me hurdur. Gözlem ve deneye çok önem verirdi. Civalı merhem gibi yeni ilaçlar imal etti. Yunanlıların ani tesirli, tehlikeli ve kusturucu drastica adındaki müşhil yerine sinemaki yaprakları, sabır, ravend, kuvasya gibi gayet mülayim ve iç açıcı ilaçları kullandı.

Setonu (fital yakı, kaytan yakısı) icad eden, haçereyi yarma usülünü bulan ilk doktor odur.

Hafif müşhiller, inmelerde i e çekme, devamlı yüksek dereceli ate li hastalıklarda so uk suyu ilk defa tatbik ve tavsiye de ona aittir.

Kırıklarda alçığı, cerrahide diki maddesi olarak hayvan ba ırsa ını ilk defa o kullandı. Onun harika ke iflerinden birisi de böbrek ve mesanedeki ta ları ilaçlarla parçalatması veya ameliyatlara çıkartmasıdır. Bundan dolayı operatörlü ün ilerleme -sinde önemli bir katkı sa lamı tır.

Damla hastalı ı (gut) ile romatizmayı birbirinden ayırdı. Kalp sektelerine kar ı hacamatı (kan alma) uyguladı.

Saf alkolü, sülfirik asidi ve göz doktorlarınca kullanılan antimuan tozunu imal etti.

Sesi meydana getiren sinirleri ke fetti. Râzî sadece 56'sı tıbbı ait olmak üzere felsefeden psikolojiye, simyadan tıbbı kadar birçok sah ada eser verdi. Toplamı 184ü buluyordu. Onun en önemli iki eseri el-Havi ve Kitabü'l mansuridir. Râzî on be yılını el-Haviyi hazırlamak için vermi , öldü ünde binlerce hastasının geçmi iyle ilgili döküman, hayat hikâyesi, aile durumlarına ait bilgiler, birçok da eski Yunanlı

doktorlara ait tashih edilmi kitap bırakmı , talebeleri de bunları derleyerek eseri 30 cilde tamamlamı , Ortaça ın en önemli tıp ansiklopedilerinden birini ortaya çıkarmı lardı.

el-Havi, kısaca Havi Prof. Dr. Max Meyerhof'a göre dün yada bir tabip tarafından yazılabilen en munzam eserdir. Tıbbın her meselesine yer vermekte, günlük klinik gözlemlerini içine almaktadır. Gözlem ve deney açısından oldukça zengindir. ahsi tecrübeler ve pratik tıp alanında eski ça ları çok çok a an bilgile re sahipti.

Havi, Râzî'nin öteki bazı eserleri gibi, çe itli hastalıkların ke fi ve tedaviye yeni katkıları itibariyle hala ortaya çıkarılmayı bekleyen çok eyle doludur. Kanun çıkıncaya kadar ba vuru kitabı olmu tur.

Büyük bir hürmet gören el-Havi nin Avrupa tıbbı üzerindeki tesiri çok büyük olmu , önemli Batı dillerine çevrilmi , defalarca basılmı , yüzyıllarca Avrupa üniver - sitelerinde temel tıp kitabı olarak okutulmu , erhleri yapılmı tır. Safeviler döne - minde öhret bulan Bahaüddeve, el-Haviyi esas alarak Hülasatül- Tecarib (Tecrübelerinin Özü) isimli eserini yazdı ve onunla tanındı. yi bir klinik gözlemcisi olan Bahaüddeve saman nezlesi, bo maca öksürü ünü tanımlamalda öhret bulmu tu.

Râzî bir aheser olarak kaleme aldı ı Kitabü 'l-Mansuri'sini ise Horasan Sultanı Mansur bin shak es-Semani'ye ithaf etmi ti. Kitap bundan dolayı Mansuri adıyla anıldı. 10 cilt olan kitap Batıda Almansoris ve Liber Pretiosus isimleriyle me hur oldu. Latinceye çevrilen eser tıp dünyasında 16. yüzyıla kadar elden ele dola tı.

Râzî'nin çiçek ve kızamıkla ilgili el-Cüderi ve'l-Hasba isimli eseri de hasta - lıkların te his ve tedavileri üzerinde durmaktadır. Çiçek ve kızamık hakkında ilk ya - zılan eserlerden biridir. Râzî'nin Batıda en çok tanınan bu eseri onun hem Do uda, hem Batıda güçlü bir dü ünür ve en büyük klinikçi olarak tanınmasına sebep oldu. Latinceye ve di er Batı dillerine çevrilmi , o dönemde çok az esere nasip olacak derecede de baskı yapmı tır.

Râzî'nin bir de münaka a üzerine kaleme aldı ı Bir Saat çinde ifa isimli eseri vardır. Bu eserini, vezir Ebu'l-Kasım bn Abdullah'ın teklifi üzerine kaleme almı tır. Bunu öyle anlatır: "Birkaç doktor, bir hastalı ı tedavinin, hastalı ın vücut bulma müddeti kadar devam edece ini açıklıyorlardı. Vezire, 'Bunu, bazı d oktorlar

hastayı daha fazla görebilmek ve bu sürede yüksek ücret isteyebilmek maksadıyla yapmaktadırlar' dedim. Vezir, birkaç hastanın saat içinde tedavi edilebileceğini benden itibaren a ırdı. Bu konuda bir kitap yazmamı rica etti. Te kitap”

Râzî kısır konulara dahi canlılık kazandıracak daha birçok tıbbi eser kale' me aldı. u kitap b alıkları bunu açıkça gösterir: En uzman doktorların bile her hastalığı tedavi edemeyeceklerine dair, Ürken hastaların uzman doktorları niçin bırakıp gittiklerine dair, Halkın arlatanları ve doktor geçinenleri uzman doktorlara niçin tercih ettiklerine dair, Cahil doktorların, avamın, kadınların alim tabiplerden fazla b arılı olmalarının sebeplerine dair.

Râzî'nin hiç üphesiz ciddi konu ve hastalıklarda kalem oynattığı eserler daha çoktur. Böbrek ve mesane t alarıyla ilgili eseri bunlardan biridir. Te rihle (otopsi) ilgili de bir eseri bulunmaktadır.⁷⁸

4. g. Ali Bin Abbas El-Mecusi (7949-994)

Ahvaz'da doğ an, iraz'ın me hur hekimlerinden olan, mecusi bir aileden geldiğini için el-Mecusi lakabıyla anılan, ara tırmacı Will Durant'ın tesbitiyle Müslüman olan Ali bin Abbas Ortaça dünyasında büyük tesirler uyandırmı , ranlı ünlü bir operatördür. Büveyhilerden Adüdüdevle'nin hekimliğini yaptı. Do uda dahiliye sahasında tartışmasız bir otorite idi. Batıya ö retmenlik yapan, büyük bir e ref ve itibar kazanan bir ilim adamıydı.

Tıbbı büyük hizmetleri oldu. Yunan tıbbını inceledi, hata ve noksanlarını düzelitti. Onu kapalı bir kutu ve i e yaramaz bir bilgi y ını olmaktan kurtardı. Sentezler yapıp deney ve tecrübeleriyle yo urarak slâm tıbbıyla kayna tırdı. Sonra da Batıya aktardı. O ve onun gibi doktorlar sayesinde Yunan ilmi tarihe kavu maktan kurtuldu.

Ali bin Abbas sahasında o kadar büyük bir uzmandı ki önceki tıp otoritelerine bile tenkide yönelmekten çekinmedi. Hipokrat, Galen ve Oribosios gibi Yunanlı doktorları ele tirdi ve farklı tedavi usulleri geli tirdi. Birçok yanlı larını buldu, düzelitti. Hatalarını nasıl ke fetti i soruldu unda u cevabı verdi ti: “Gözlemlerim kitaplardan de il, hastanelerdeki tecrübelerimden elde edilmi tir.”

⁷⁸ Fazlur Rahman, a.g.e., s. 99, 124; Dö en, a.g.e., s. 326.

Mesela Hipokrat ve sonra gelenler, çocu un, ana rahminden kendi hareketleriyle çıktı mı kabul ederlerken, o, do um hadisesinin rahimdeki kasların gerilmesiyle gerçekleşti ini ispatladı.

Ama onun asıl hizmeti tıbbı kazandırdı ı yenilik, ke if ve bulularlardır.

Spina bifida ve spina vantuzayı ilk defa tarif eden odur.⁵⁵

yi bir cerrah olan Ali bin Abbas zamanına göre en zor ameliyatları başarıyla sonuçlandırdı. Karın kanseri hakkında yazılar yazdı, hatta günümüzden bin sene kadar önce modern denilebilecek derecede, günümüzdekilere tıpa tıp uyan kanser ameliyatları yaptı ve bunları bir bir anlattı, oldukça enteresan görüşleri sürdü. Ali bin Abbas bn Sînâ'dan önce psikoterapinin önemi üzerinde durdu ve psikolojiyle tıp arasındaki ilişkiye dikkat çekti.

Batılıların Haly Abbas dedikleri Ali bin Abbas onlara tıbbi öğretmen doktorlar arasında yer aldı ve adı Râzî, bn Sînâ, bn Zühr, Zehravi gibi mehur doktorlarla birlikte anılır oldu. Sultani Kitap da denilen el-Kitabü'l-Meliki isimli mehur eseri ise asırlarca Avrupa üniversitelerinde ders kitabı olarak okutuldu. Ali bin Abbas'ı öğretene kavuturan en önemli eseri hiç şüphesiz bu çalışmasıdır. Onu Büveyhilerden Adüdüdevle'nin sarayında hekimlik yaptı ı yıllarda bu hükümdara ithaf etti inden dolayı Kamilü's Sınaati't-Tıbbiye, kısa adıyla Kamilü's-Sınaa, diğer adıyla el-Kitabü 'l-Meliki (Hükümdar Kitabı, veya Sultani Kitap) adıyla öğretilen buldu. Eser, konuları mantıklı ve apaçık tarzda ilerletti, tıp tarihini bu gözle ele aldı ve geniş kapsamlı tecrübelerle yer veriyordu.⁵⁷ Büyük bir evle sağlıklarına hizmete yöneldikleri, mükemmel hastanelerde görev yaptıkları o günlerde doktorların ellerinde do ru dürüst kitap, geniş bilgi edinebilecekleri tıbbi kaynaklar yoktu. Eski Yunanlılardan kalma tek tük kitap vardı.

Mevcut kitapları bir bir ele alıp ele tiren, hatalı ve eksik yönlerini dile getiren Ali bin Abbas, kitabını yazı sebebini şu cümlelerle dile getirir "Sağlığın korunması ve hastalıkların tedavisiyle ilgili, her ehliyetli ve bilgili doktorun bilmesi gerekli bütün hususları kitabımda belirteceğim" der ve bunda başarıları da olur. Eser el-Havinin derinliklerine inebilme gücüyle el-Mansuri'nin salâbetini birleştirir.

ki bölümden meydana gelen, birinci yarısı teorik, ikinci yarısı da pratik konulara yer veren; oldukça tertipli, düzenli, açık ve anlaşılır bir dille ve bir bütünlük içinde kaleme alınan Sultani Kitap sorulu-cevaplı konular yanında yeni bilgileri de

içine alıyordu. Antik medeniyette n gelen kırık dökük, henüz tercümelemleri yapılmamı , karı ık ve düzensiz bilgileri de açıklı a kavu turmakta, düzene sokmaktaydı.

Eserin en dikkat çekici bölümlerinden birini Yunan ve slâm tıp eserlerinin kriti ini yaptı ı ba langıç kısmı te kil eder. En mükemmel bölümlerinden biri de perhizler (diyetler) ve tedavi maddeleriyle ilgili kısımdır.

Bu özellikleri sebebiyledir ki Alman ara tırmacı Dr. Sigrid Hunke onun için, dünya tababetine hediye edilen, o zamana kadar e ine rastlanmayan bir eser58 ifdelerini kullanır. Prof. Dr. Max Meyerhof onun mükemmel ve tam bir tıp ansiklo - pedisi oldu unu söylerken,59 me hur oryantalist Baron Carra de Vaux da onun çok iyi ve dolgun bir ansildopedi oldu unu belirtir.

Eser bn Sînânın Kanun'u çıkıncaya kadar tıp dünyasında büyük yankılar uyandırdı.

Uzun yıllar slâm dünyasında cerrah adaylarına ilk sorulan sorulardan biri, Ali bin Abbas'ın el-Kitabü'l-Melikisindeki anatomiyle cerrahi konularıydı. Bunları bilmeyen cerrah olamazdı. Bilhassa kırık -çıkık tedavisi, safra ve idrar yolları ta ları, bademcik ve katarakt ameliyatı, çıbanların yarılması, trepanasyon bir uzvun kesilmesi kitaptan sorulan sorulardan bir kısmıydı. Ancak cerrah adayı bu soruları güzel bir ekilde cevaplandırabilirse, kendisine, içinde a a ıdaki yazılanrı bulunan bir diploma verilir:

“Allah'ın yardımıyla biz onu, cerrahlıkta bildi i eyleri icraya, i ini yürütebilmeye izin vermek istiyoruz. Artık o, iyile tirinceye kadar yara tedavi edebilir, kan alabilir, hemoroid kesebilir, di çekebilir, sünnet yapabilir. Yalnız o, bundan sonra üstleriyle, bilgili ve tecrübeli ö retmenlerine danı mayı ihmal etmeyecektir.”

Batıda Liber Regius adıyla tanınan el-Kitabü 'l-Meliki o kadar kabul görmü , üne eri mi ti ki onü ele geçirebilen Batılı doktor hazine bulmu casına se vinir, kendini bahtiyar insanlardan sayardı. Hatta kitap Nürnbergli iki doktorun akrabalık ba ı kur - malarını sa layacak kadar etkili olmu tu.

Eserin bir muhtasarını Batıda ilk defa Afrikalı Konstantin 11. yüzyılda Latinceye çevirdi, ona Liber Pantegni adını verdi ve kendi imzasıyla yayınladı. Ne var ki bu ilmi sahtekarlık ancak kırık sene sonra bir talebesinin ortaya koymasıyla aç ı a çıkacaktı. Eserin bazı bölümleri 14. yüzyılda da Tercümei Kamilis Snaa ismiyle

Aydıno lu Umur Bey tarafından Osmanlıcaya çevri ldi. 30 bab olarak düzenlenen eserde müfred ilaçlar, göz ilaçları, tiryaldar, müshiller, haplar, fitiller, tabletler, tozlar, ya lar, yakılar, erbetler ve bazı hastalıddardan bahsedten bölümler yer alıyordu.⁷⁹

4. h. İbnü'l-Cessar (Öl 1009)

Corci Zeydan cüzzamla ilgili ilk bilgilerin Müslüman doktorlara ait oldu unu söyler.6 Batıda cüzzama lahi bir Lanet veya lütuf olarak bakılıp cüzzamlı toplumdan bütün bütün soyurlanıp ıssız adalarda ölüme terk edilirken, slâm dünyasında doktorlar ona bula ıcı bir hastalık olarak bakıp tedavisine çalı ıyorlardı. Onlara bu konuda öncülük eden Tunus'un Kayravan ehrinden İbnü'l-Cessar 9. yüzyılın ilk yarısında cüzzamın ayrıntılı bir tablosunu çizdi, sebep ve tedavisi üzerinde rehber bir eser ha zırladı.

Büyük bir kitap a ı ıydı İbnü'l-Cessar. Öldü ünde bizzat alıp yazdı ı ceylan derilerinden 12.5 ton a ırlı ında par ömen tomarı bırakmı tı. Buhara Sultanı sarayına davet etti inde özel e yalarıyla birlikte 400 deve tarafından ancak ta ınabilecek kü tüphanesini ta ıma sakıncısından dolayı daveti kabul etmemi ti. Vefat etti inde herbirini ancak birkaç adamın güçlkle ta ıyabilece i a ırlıkt a 600 sandık kitap bır rakmı tı.

te ilim ve gezi meraklısı bu insan Kuzey Afrika Deniz Filosuna doktor olarak katılıyor, Orta veya Kuzey talya, Güney Fransa, Kuzey spanya, Roma ve St. Petere kadar uzanan seyahatler yapıyor; kar ıla tı ı hastalıkları se bep ve çareleriyle birlikte kaleme alıyor ve böylece Fakirler İçin Seyahat kitabı isimli me hur eserini ortaya koyuyordu.

Kitap, kısa zamanda Ortaça dokrorlarının en çok a ına oldukları eserlerden biri oldu. ç hastalıkları konusunda dolu dolu bilgilere sahipti. Latince ve braniceden önce Yunancaya çevrildi. Afrikalı Konstantin ise Latinceye çevirip Viaticum adıyla kendi imzasıyla yayınladı. Kitabın İbnü'l-Cessar'a ait oldu unu ise bir süre sonra Sicilyalı Demetrius ortaya çıkaracaktı.⁸⁰

⁷⁹ Dö en, a.g.e., s. 331; Karlı a, Bekir, Kazancıgil Aykut, "Ali Bin Abbas el -Mecusi ve Kitabı'l-Melikî", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (20-23 Eylül 1995 içinde) s. 25.

⁸⁰ Dö en, a.g.e., s. 333.

4. 1. Said Bin Be ır

Müslüman doktorların ilme birçok yenilikler kazandırdı ı, yeni tedavi metodları geli tirdikieri o yıllarda; felç, yüz felci gibi hastalılar sıcak ilaçlarla tedavi edilirken onlar so uk ilaçlarla tedavi ettiler. Bu metodu ilk geli tiren ise Ba dat'ta Adudi Hastanesi ba tabibi Said bin Be irdi; 0 sıcak macun ve sıcak ilaçları terk edip arpa ve tohum sularını kullanmı , hayret edilecek derecede de olumlu sonuçlar almı tı.⁸¹

4. j. Ebu'l-Kasım Ez-Zehravi (936-1013)

Endülü's'ün ilk büyük tıp adamı, cerrahide büyük bir üstad, slâm cerrahisinin üstadı Müslüman cerrahların en büyü ü, en mehur operatör, modern cerrahinin babası, operatörlü ün müci di denecek kadar cerrahiye yenilikler kazandırmı , Batıda Abulcasis adıyla tanınan Ebu'l-Kasım ez-Zehravi, kısaca Zehravi tıbbı büyük hizmetler vermi bir doktordur.

Kurtuba'da II. Abdurrahman ve II. Hakemin sarayında çalı tı. Vezirin evinde ilim sohbetlerine katıldı. Hastalara gece gündüz evini açtı. Evi avluya kadar hastalarıyla dolan doktor bilgilerini halkın hizmetine sunmaktan zevk duydu. Zehravi, zamanının en büyük anatomi ara tırmacısıydı. Tıbbı birçok yenilik kazandırdı. Bir kısmını burada kaydetmek gerekirse unları söylebiliriz: Zehravi, da lama usulleri, a ız ve di yapısı bozukluklarının düzeltilmesi ve da lama yoluyla kanamaların kesilmesi üzerinde durdu ve bu haliyle bugünkü termo-cautherenin müjdecisi oldu.

Ça da bir bulu oldu u sanılan lithotritpsi (mesane ta larının parçalanma i lemini) ilk defa tarif eden odur. Ve o, bunu prati e dökmü , bir kısım ameliyatlar yapmı tır. Onun mesane ta larını çıkarmak için yaptı ı bu ameliyat ça ımızın en ileri cerrahlarının yaptıkları ameliyattan far ksızdı.

Anestezi, onun için meçhul bir ey de ildi. Önemli ve ıztırplı ameliyatlardan evvel, hastayı kendini kaybedecek derecede uyutmak için karamuk tavsiye etmi ti. Vaginal spekulumu ilk defa Zehravi bulmu , damar ba lamasını tatbik etmi ti. Fakat bu ke fe 600 sene sonra bir Fransız cerrah kendi ismini yazdıracaktı. Zehravi'nin en ünlü eseri ilk resimli cerrahi kitabı olan Kitabü't - Tasrifdir. 900 sayfa, 2 cilt ve 30 bölümden ibarettir. Zehravi bu eserinde birçok tıbbi Metin resmini çizmi tir. Damar

⁸¹ Dö en, a.g.e., s. 334.

ayırıcı alet, kemik testeresi, kaık, yan dikmeye yarayan i ne, küret ve bistürü gibi aletlerin ekileri hemen hemen hiç de i memi tir. Tasrif slâm tıbbında cerrahide o döneme kadar verilmi en sistematik eserdir. Son üç cildi cerrahiyle ilgidir. 30. bölümü yüzyıllar boyunca cerrahlar için kılavuz kitap olmu tur.

Eser kısa zamanda Cremonalı Gerard'ın tercümesiyle Batılı cerrahlarca tanındı. Batı, ilim dünyasında geni yankılar uyandıran eserden özellik le uyandı döneminde faydalandı. O kadar ki Batıda cerrahlı ın kurulu unda yardımcı, hatta Batı cerrahlı ının temellerini olu turdu, asırlarca Batıda cerrahide temel kitap oldu.⁸²

4. k. Ammar el-Mavsili (11. Yüzyıl)

Asıl adı Ebu'l-Kasım Ammar bin el-Mavsili olan Ammar önce rak, biri çok seyahatten sonra da Mısır'da Fatımi hükümdarlarının sarayında doktorluk yapmı , Mısır'dayken göz hastalıkları ve tedavileriyle ilgili Kitabül Müntehab'ını yazmı tir.

Asıl onu ilim dünyasına tanıtan eseri ise 1000 yıllarında içi oyulmu çukur bir tüple katarakt ameliyatını gerçe kle tirmi olmasıydı. Aynı tip ameliyatı doktor Blanchet 1846'da ancak yapabilecekti.

Ammar el-Mavsili'nin me hur eseri Müntehab'ın uzun adı ise Kitabül Müntehab fi laci'l-Ayn'dır (Göz Tedavisinde Kullanılan Seçme Maddeler). Eser gözün yapısı, hastalık ve tedavilerini mantıki bir düzenlemeyle ele almakta, açık ve özlü ifadelerle anlatmaktadır. 6 göz ameliyatının nasıl yapılaca ını da detaylarıyla izah etmektedir.

Ça da ı Ali bin Isa'nın tezkiresine göre daha orijinal olan bu eser asırlar boyu sahasında e siz kalmayı ba arabilmi tir. Gafiki 12. yüzyılda Mür id isimli eserini yazarken ondan fazlasıyla faydalanmı , 13. yüzyılda ya ayan Hamalı Selahaddin ise Nuru'l-Ayn isimli eserini kaleme alırken me hur ameliyatıyla ilgili kısma aynen yer vermi tir. 15. yüzyılda Latinceye çevrilen eser daha sonraları di er Batı dillerine ak - tarılmı tir. Onun de erini anlatan ise daha çok Alman ara tırmacı Prof Max Meyerhof olmu tur. Eser, saltanatını 18. yüzyılın birinci yarısına kadar sürdürmü tür.⁸³

⁸² Dö en, a.g.e., s. 335.

⁸³ Dö en, a.g.e., s. 336.

4.1. Ali Bin Isa (?-1039)

Oftalmoloji dalında ün kazanan isimlerden biri de Batıda Jasu Haly adıyla anılan Ortaçağın en büyük hekimlerinden biri olan Ali bin İsa'dır. Jasu(İsa) ismine dayanarak bazıları onun Hıristiyan olduğunu sanmaktadırlar. Zehravi'nin cerrahide kazandığı öğretisi Ali bin İsa gibi ünlü otorite de oftalmoloji sahasında başarılarıdır.

Ali bin İsa, deontolojiye büyük önem veren, çok dikkatli, insaniyetli, ileri görüşlü, başarılı göz ameliyatları yapabilen ve bunları eserinde ayrıntılarıyla açıklanmış, Sigrid Hunke'nin ifadesiyle Ortaçağın "en büyük," Prof. Dr. K. Hitti'ye göre ise "en mehur" göz doktorudur.

el-Kehhal lakabını da taşıyan Ali bin İsa Bağdat'ta Ebu'l-Ferec bin Tayyip'ten tıp dersleri aldı, diğer öğrenim ve çalışmalarını yine Bağdat'ta yürüttü. Râzî saf alkolü, sülfirik asidi ve göz doktorlarınınca kullanılan antimuan tozunu imal ederken bu tozun göz tababetinde kullanılmasına ise el-Kehhal adıyla tanınan doktor Ali bin İsa öncülük etti. Ali bin İsa'nın en önemli eseri gözle ilgili kaleme aldığı kısaca Tezkire veya Tezkiretü'l-Kehhalin olarak bilinen uzun adı Tezkiretü'l-Kehhalin li'l-Ayn ve Emraziha'dır (Göz ve Hastalıkları Hakkında Göz Doktorlarına Bir Hatırlatma.)

Tezkire sahasında günümüze kadar gelebilmiş, en eski ve en geniş Arapça eser olarak bilinir. Ali bin İsa, bu eserini yazarken Galen, Huneyn bin İshak, Hipokrat, Dioskurides gibi otorite ve hocalarının bilgilerinden yararlandı. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde gözün anatomi ve fizyolojisi, ikinci bölümde göz kapakları, gözyaşı bezleri, katarakt ameliyatı, kornea ve uveanın hastalık ve tedavileri, üçüncü bölümde de miyopi, hipermetropi, gece körlüğü gibi göz hastalıklarını anlatır. Eserde 132 çeşit göz hastalığı ve tedavileri yer almaktadır. Ayrıca sonunda alfabetik olarak 141 çeşit basit ilacın göze olan etkileri anlatılmaktadır.

Kitabın, o güne kadar bilinen lokal anestetiklerin yanı sıra başarılı ameliyatlarda ilk defa adamotu ve afyon buharı ile genel anestezi yapan maddelerin yardımıyla göz ameliyatlarının yapılması eklini vermiş olması en önemli yönlerinden birini teşkil eder. Böylece Ali bin İsa ameliyatlarda ilk kez anesteziden yararlanan doktor ünvanını da almaktadır.

Tezkire sonraki doktorların başvurduğu kitap olması, gerek teorik, gerekse pratik açıdan ondan istifade etmiş, çalışmalarını ona bina etmişlerdir. Bu hususta eser yazarları da çoğu kere bazı bölümlerini kitaplarına aynen almışlardır. Eser bir defa

Ibraniceye, iki defa Latinceye çevrilmi , 18. yüzyılın sonlarına kadar Musullu Ammar'ın eseriyle birlikte sahalarında rakipsiz kalmı , hatta daha iyisini yazabil mek için 19. asrın sonlarına kadar bekleme lerdir.⁸⁴

4. m. bn Sînâ

Esas adı Ahu Ali al-Hüseyn b. Abd Allah b. Sina (980-1037)'dır. olup; aslen Belhlidir. Samani hükümdarı Nüh b. Saman'ın (977 -997) zamanında Buhara'ya yerle ti. Bilimin her alanında çok önemli eserler vermi tir. Daha çok tıp ve felsefe alanında tanınmı tır. Tıbbın prensi olarak bilinen ve kendisiyle sadece slam tıp tarihinin de il, dünya tıp tarihinin övündü ü ve slam tıbbını zirveye ula tıran bn Sînâ olmu tur. Bir tıp ansiklopedisi olan “el-Kanun fi'tTıb” isimli eseri bn Sînâ'yi ölümsüzle tiren bir eserdir.⁸⁵ Tesiri do uda ve batıda yüzyıllarca sürmü tür. Ayrıca ba ta felsefe olmak üzere pek çok alanda sayıları yüzü a an eserler bırakmı tır. Üçüncü bölümün konusu bn Sînâ ve tıp bilimine katkıları oldu undan bu konuyu burada noktalıyoruz.

5. BNS NA SONRASI TIP B L M

5. a. Ebu'r-Reyhan El-Beyrunî (973-1051)

slâm medeniyetinde ilmin altın ça nda hemen göze çarpan, cihan ümül öhrete sahip, slâm âlimlerinin belki de en bariz ve en yüksek siması zamanının en büyük âlimlerinden, ilim tarihçisi George Sarton'un ifadesiyle “bütün ça ların en büyük âlimi,” ‘William W. Barthold'a göre “tarihin en akıllı insanı” dedi i, Harezmi'nin ba ehri Ket ehrinde dünyaya gelen ve hizmetlerini daha çok Orta Asya ülkelerinde veren, Hindistan, v.s, gibi yerlere seyahatler yapan, birçok ilim dalında popüler hale gelen, tıp ve eczacılıkla da ilgilenen Ebu'l -Reyhan el-Beyruni, kısaca Beyruni aynı zamanda büyük bir doktordu. Sultan Mes'ud'un gözünü tedavi edebile -cek derecede tıpta mütehassıstı. Yunan ve Hind tıbbını biliyordu. Sesle telkinden bah -seden Beyruni, en köklü tedavi yolunun da ruhani tıp dedi i ahlak yoluyla yapılan

⁸⁴ Dö en, a.g.e., s. 336

⁸⁵ Bayraktar, Mehmet, *slam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara 1989, s. 172; Dö en, a.g.e., s. 339; bn Sînâ, *el-Kanun fi't-Tıb I-II*, çev.: Esin Kahya (Giri), Ankara 1995, C. I, s. IX; Nasr, a.g.e., s. 178.

tedavi oldu unu söyler. es-saydele isimli eserinde eczacılıkla doktorlu un sınırlarını çizmi eczacılıkla ilgili önemli bilgilere yer vermi tir. Eczacılıkta çı ır açabilecek derecede bir öneme sahip olan bu esere dayanarak Dr. H. Muhammed Said,ona “Or - taça slâm dünyasında eczacılı ın babası’ ünvanını verir.”⁸⁶

5. b. bn Rü d (1126-1198)

Emir Ali’nin tespitiyle Batının bn Sina’sı olarak görülen bn Rü d de 1126-1195) tıpta bir otoriteydi. Endülüs’ün Kurtuba ehrinde do du. Filozoflu u ve matematikçili i yanında döneminin en büyük hekimlerindendi. M urabıtlar sarayında özel doktorluk yaptı. Kadılık da yapan bn Rü d tıpla ha çok teorik olarak ilgilenmi , zaman zaman da kendi ve yakınlarının tedavisi için gözlem ve deneylere ba vur - mu tu. Dini fetvaları kadar tıbbi reçeteri de geçerli görülürdü.

Batıda Averroes diye tanınan bn Rü d, tıbbın gayesinin insanları hastalandıktan sonra iyile tirmeden ziyade, yapılması gerekenleri zamanında yapan, dolayısıyla hastalıklardan korunma olarak görür.

bn Rü d tıpla ilgili 23 eser vermi , bunlardan 1 8’i günümüze k adar ula mı tır. el-Külliyat fi’t-Tıp Tıpla ilgili eserlerinden en tanınmı olanıdır. Latinceye tercüme edilen kitap yüzyıllarca Batı üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulmu tur. bn Rü d bir tıp ansiklopedisi olan, kısa adıyla el-Külliyatında genel konuları oldu u kadar hastalıkları tek tek ele almakta, daha özel konuları ise bn Zühr’un Teysir’ine havale etmektedir. Eser anatomi, fizyoloji, Patoloji, semiyoloji, terapari, hijyen ve tedavi olmak üzere yedi ana bölümden meydana gelmektedir.

el-Külliyat’ı, Francisco Rodrigex Molero, Galen’in eserlerinden çok Andreas Vesalius’un eserleri gibi Rönesans dönemi eserlerine benzemektedir. O eski tıp otoritelerinin görü lerini tekrardan ziyade yeni bir metot geli tirmeyi denemi tir. Her tabip kendi döneminin bilgilerini uygulayacaktır. Çünkü eskilerin bir kısım görü lerinin zamanı geçebilmekte, geçerlili ini yitirebilmektedir.

bn Rü d bu eserinde ba ı ıklık üzerinde durmakta, hiçbir insanın hayatında ikinci bir defa çiçek hastalı na yakalanamayaca mı söylemekte ve sebeplerini açıklamaktadır. O, çiçek gibi enfeksiyonel hastalıkların vücutta sürekli bir ba ı ıklık meydana getirdi ini söylerken bundan iki yüz sene sonra bile Batıda Kayzer 1.

⁸⁶ Dö en, a.g.e., s. 344.

Maximillen bir kararname yayınlayarak çiçek epidemisinin İlahı bir tedip aracı oldu unu, bu ilahi cezanın hatırdan çıkarılmaması gerekti ini, bunu ret ve inkar edenin Allah'ı inkar eden bir insan olarak dire e ba lanarak te hir edilece ini açıklıyordu.

bn Rü d'ün göz hakkında önemli tespitleri vardır. Gözdeki retina ta bakası ve çalı ma sistemiyle ilgili açıklamaları böyledir. Denilebilir ki tıp tarihinde gözdeki retina tabakasının fonksiyonunu ilk defa ilmi açıdan açıklayan bilgin bn Rü d'dür. İspanyol ara tırmacı Vincenz Fukala da, Felix Platter Johannes Kepler'den d aha önce gözün ı ı a duyarlı kısmının retina oldu unun tespit etti ini söyler. Oysa Ga - len'den beri gelen görü e göre bu duyarlı kısmın gözbebe i oldu u kabul edilmek - teydi. O, bu görü üyle modern oftalmolojinin olu umunda büyük katkılarda bulun - mu tur.

bn Rü d kalbin fonksiyonları ve büyük kan dola ımı üzerinde de durmu , el - Külliyyat'ında bu dola ımın emasını ana hatlarıyla göstermi ti. Bu süretle o, Harveye öncülük etmi oluyordu.

Onun dikkat çekici di er bir çalı ması da Pasteur'dan önce mikrobik h ayat üzerinde durmu olmasıdır.

bn Rü d, Galen'in anatomiyle ilgili görü leri kendinden önceki doktorların ço unlu u tarafından kabul edildi i halde o, bir kısım ku kuları oldu unu belirtmekten çekinmedi. bn Sînâ'nın Kanun'una oldu u gibi Galen'in eserlerine de erhler yazdı.

Tedavi, zehirler ve hastalıklarla ilgili eserleri bulunmaktadır.⁸⁷

5. c. emseddin Ekvani

Mısır'da emseddin el-Ekvani Kitabü'l-Gunyeti'l-Lebib'il Gaybi 't-Tabib (Hekim Yoklu unda Akıllı Ki inin Sı ma ı) isimli ilk yardımLa ilgili g örülmemi bir eser yazdı. Oftalmoloji sahasında da bir eserin sahibidir.

bn Rü dün tıpla ilgili eserleri Güney Fransa'dan Kuzey talya'ya do ru, yayılmaya ba ladı. Padua Üniversitesinde ders kitabı olarak okutuldu. Doktorlar hür dü ünceyi onun eserleri sayesinde ö rendi.

⁸⁷ Dö en, a.g.e., s. 351;

bn Rû d'ün birçok defalar basılan el-Külliyat'ını, ilk defa, 1255 yılında Padualı bir Yahudi Bonacosa Colliget adıyla Latinceye çevirdi.⁸⁸

5. d. Fahreddin Râzî (1149-1210)

Selçuklu Devletinin baş ehri Rey'de doğan üstün zekası, güçlü hafızası, daha çok Mefatihü'l-Gayb isimli tefsiriyle tanınan bu büyük alim zamanın hemen bütün ilimlerini öğrenmiş, tıpta da uzman olmuştur. bn Sina'yı iddetle ele tiren Fahreddin Râzî Kanun'a bir eser yazdı ve kitaptaki mükilleri açıkladı. Ayrıca tıpla ilgili et-Tıbbü'l-Kebir (Büyük Tıp) isimli tamamlanmamış bir eser kaleme aldı. Sağlık konusunda da Kitabü Hıfzı'l-Be-den (Beden Sağlığının Korunmasına Dair Kitap) isimli diğer bir eseri daha bulunmaktadır. Kitabü's-Sittin isimli eserinde de tıbbi bir bölüm ayırdı.

5. e. bn Baytar (1190-1248)

Ortaçağın en büyük botanikçisi olan bn Baytar (1190-1248) aynı zamanda büyük bir eczacıydı da. Bu dalda oldukça meşhur olmuştur.

Endülü's'ün Malabâr'da doğduğunda dünyaya gelen bn Baytar daha yirmi yaşında gelmeden bitkilerle ilgili araştırmalara başladı, Anadolu ve Yunanistan'a seyahatler yaptı, birçok ülkeye gitti. Bu maksada 1400 kadar bitkiyi inceledi ve tamamen modern metodlarla Cami isimli eserini kaleme aldı. Eserinde hangi bitkilerden hangi ilaçların yapılabileceğini söylüyor ve bunları alfabetik olarak kaleme alıyordu. Bu bitki ve ilaçlardan 300 tanesi bizzat kendi keşfidir. Eseri 16. yüzyıla kadar sahasında rakipsiz kaldı. 19. yüzyıla kadar da bazı kitapları arasında yerini aldı, hemen her tıp kitabında ilaçlarına yer verildi.

5. f. İbnünnefis (1210-1288)

Zamanının ikinci baş ehri diye övülen, 167 A. C. Crombie'ye göre tıpta büyük bir otorite olan İbnünnefis (1210-1288), William Harvey'nin gerçek selefi, 169 Max Meyerhof'a göre ise bütün Ortaçağ boyunca en büyük tıp otoriteleri olan Galen ve bn Sinan'ın yanlı fikirlerinden birine karşı yalnız başına savaşmak cesaretini gösterebilen büyük bir otorite doktordur. 1210'da doğmuş, doğan

⁸⁸ Döner, a.g.e., s. 356

bnünnefis Alaaddin ed-Dıme ki ilkö renimini burada yaptı. am Nureddin Hastanesinde tıp ö rendi. Sonra Kahire'ye gidip yerle en, Mısır Doktorlarının Ba kanı ünvanını alan Ibnünnefis. Burada Sultan Salahaddin'in Kahire'de kurdu u Nasirii Hastanesinde on sene görev yaptı ve birçok talebe yeti tirdi. Me hur cerrah bn Kuff bunlardandır. Tıp ilminin öncüleri arasında yerini alan bnünnefis daha çok insan organizması üzerinde etkili olan faktörleri ara tırdı. Tıbbi tedaviden çok, hastalıkların ana sebepleri üzerinde durdu. Diyebiliriz ki o, tıpta hastalıkların sebepleri üzerinde ilmi çalı malar yapan ve eserler veren ilk bilginidir.

Onu asıl üne kavu turan ke fi ise Harvey'den 400 sene önce küçük kan dola ımını bulmu olmasındır. Harvey'in kanın genel teorisi ekinde genilette i, bu suretle modern flzyolojinin temellerini attı ı teoriyi ilk defa ileri süren Ibnünnefis olmu tur,

Ibnünnefis'in ke fine Batıda ilk defa dikkatlerin çekili i 1924'te oldu. Ancak Atik-i irvani'nin 1631 'de yazdı ı Te rih-i Ebdan Tercüme-i Kıbele-i feyleson adlı eserinde aza-i mürekkebe isimli bölümde buna yer vermi ti. öyle anlatıyordu: "Biz dedik ki yüre in üç tecvifi [bo lu u] vardır. Cem-i ashab te rih [bütün anatomistler] bu minval üzere yazmı lardır. Amma Ibnünnefis erh -ı Tepib-i Kanun'da bu kavli tezyif etmi tir. Demi tir ki yürekte tecvif ik idir. Biri sa taraftakine kızılci erden [kebed] gelen kan ol tecvifte tabh bulunup [temizlenip] ve rakik ola [incele]. Sol tecviften öygen [akci er] tarafına gide. Onda dahi hava ile mahlût olup [karı ıp] akciere gıda olduktan sonra yine bu hava ile mah lüt olmu kan ki ruh hasiyetini ba lamı tir.

Batıda küçük kan dola ımının ke fi Michael Servet'le (1553) talebesi colombo'a (1559) verilir. Ne var ki bunların da kaynaklarının Ibnünnefis oldu u anlaşılmaktadır. Michael Servet bir spanyol'du. spanya'da i se birçok Arapça bilen ki i vardı ve Suriye'den birçok Arapça eser spanya'ya gelmi ı Michael Servet de Arapça biliyordu. bnünnefis'in Ibn Sina'nın Kanun'u yazdı ı erhi okumu tu. Orada gördü ü bu önemli fikri kendi fikri imi gibi hrıstiyanlıkla ilgili bir kitaba koydu unu kuvvetle hatıra getirmektedir.

O halde Avrupa tıp tarihçilerinin M. Servet'e verdikleri küçük kan dola ımını bulma erefi Yunan müelliflerinin ideti olan kayna ı haber vermeme üsulunun

devamından ibaret bir yanlı lıktır. Gerçekte bu şeref Suriyeli hekim İbnünnefis'e aittir.

İbnünnefis'in küçük kan dolaşımını anlattığı Kanun'a yazdığı eserler (İbnünnefis Kanun) Kanun'un en değerli eserlerinden biridir. Onun en önemli eserlerinden biri de 'Kitabü'l-İbnünnefis' - İbnünnefis'in Tıp'tır (Tıbbi Şifâ - İbnünnefis'in Tıp). Günümüze kadar gelemeyen bu en büyük tıp kitabını İbnünnefis 300 cüz olarak yazmayı tasarlamıştı, fakat tamamlayamadan vefat etmişti.

Göz hekimliği konusunda büyük bir önemi olan Kitabü'l-Mühezzeb fi'l-Kuhl ile İbnünnefis'in Kanun'una yazdığı bir çeşit özet olan Mücezzed de en önemli eserleri arasında yerini alır.⁸⁹

⁸⁹ Döner, a.g.e., s. 354.

III. BÖLÜM

BN S NA ve TIP B L M NE KATKILARI

a. Hayatı

bn Sînâ, hicri 370 senesi Saferinde yani Miladi 980 senesi A ustos ayında Buhara'ya ba lı Af an kasabasında do mu , hicri 428 senesi Ram azan ayının ilk cumasında (21 Haziran 1037) den Hemedan' da vefat etmi tir.

Büyük Türk bilginidir. Ailesi Belh'ten gelerek Buhara'ya yerle mi ti. bn Sinâ, babası Abdullah, maliyeye ait bir görevle Af an'dayken orada do du. Ola anüstü bir zekâ sahibi oldu u için daha 10 ya ındayken Kur'an -ı Kerim'i ezberledi. 18 ya ında ça mın bütün ilimlerini ö rendi. 57 ya ındayken Hemedan'da öldü ü zaman 150'den fazla eser bıraktı. Eserleri Latince'ye ve Almanca'ya çevrilmi , tıp, kimya ve felsefe alanında Avrupa'ya ı ık vermi tir. Onu Latinler “Avicenna” adıyla anarlar ve eski Yunan bilgi ve felsefesinin aktarıcısı olarak görürler.⁹⁰

bn Sinâ, daha çocuklu unda, çevresini hayrete dü üren bir zekâ ve hafıza örne i göstermi tir. Küçük ya ta ça mın bütün, ilimlerini ö r enmi ti. Gündüz ve gece okumakla vakit geçirir, mum ı ı ında saatlerce, ço u zaman sabahlara kadar çalı ırdı. Pek az uyurdu. Kafası öylesine doluydu ki, uyanık iken çözemedi i bir takım meseleleri uykusunda çözer ve uyandı ı zaman cevaplandırılmı bulurdu. Bir keresinde, Aristo metafizi ini inceliyordu. Defalarca okudu u halde bir türlü esasını kavrayamamı tı. Buhara çar ısında gezerken sergide bir kitap gördü. Mezat tellâli, bunu satın almasını, bu sayede birçok meseleyi kolayca halledebilece ini söyledi. Bir mezat tellâlinin bildi i kitabı bilememek, bn Sînâ'ya çok güç geldi. Onun okuma huyunu herkes ö rendi i için, bilhassa kitap satıcıları kendisini tanıyorlardı. bn Sînâ, kendisine tavsiye edilen Fârabî'nin Aristo'ya ait erhini satın aldı. Bir defa ok umakla, o çözemedi i noktaların büyük bir açıklı a kavu tu unu gördü: “ ükür sana Yârabbi!” diye secdeye kapandı ve Fârabî'nin yolunda fukaralara sadaka da ıttı.

⁹⁰ Ülken, H. Ziya, *slam Felsefesi*, stanbul 1993, s. 106; Bayraktar, Mehmet, *slam Felsefesin Giri* , Ankara 1998, s. 193; Dö en, a.g.e., s. 339

Oysa, bn Sinâ do du u zaman Fârabî otuz ya ındaydı ve bu ola y geçti i sırada da hayattaydı.⁹¹

Buhara Emiri Nuh bn Mansur' u a ır bir hastalıktan kurtardı ve bu yüzden de Samano ulları sarayının kütüphenisinde çalı ma iznini aldı. Bu sayede pek çok eseri elinin altında buldu u için vaktini kitap okumak ve yazmakla geçirdi. Hükümdar öldü ü zaman o, henüz yirmi ya ındaydı ve Buhârâ'dan ayrılarak Harzem'e gitti: EI - Bîrûni gibi büyük bir öhret ve de erin, onun çalı kanlı ına, bilgisine de er vermesi, kendisini yanına kabul etmesi, beraber çalı ması, hakkında kıskançlı a yol açtı. Bu yüzden takibata bile u radı. Harzem'de barınamayarak yeniden yollara dü tü. ehirden ehre dola arak nihayet Hemedan'a kadar geldi ve orada kalmaya karar verdi.

bn Sînâ, ço u fizik, astronomi ve felsefeyle ilgili olarak 150 civarında eser yazmı tı. Farsça olan birkaçı dı ında bunların hepsi Arapça'dır. Çünkü o devirde ilim eserlerini Arap diliyle yazmak âdetti. Arapça'ya bu bakımdan de er verilirdi. Bilhassa tıp ilmine dair ara tırmaları son derece orijinal ve do rudur. Bu yüzden do u ve batı hekimli ine kelimenin tam anlamıyla, 600 yıl, hükmetmi tir. Kendisinden sonra yeti en Gazâlî, Fârabî'yi' ondan ö renmi tir. Dü ünçe ve anlayı bakımından bn -i Sina, Farabî ile mam Gazâlî arasında bir köprü vazifesi görür. Yunan felsefesini slâm ilmi olan Kelâm ile, yâni Tanrı bilgisiy le ba da tırmaya u ra mı tir. E er o gelmeseydi, Farabî'nin kurdu u temel Gazâlî'nin yorumuyla geli emeyecek, arada büyük bir bo luk hasıl olacaktı.⁹²

Eserleri Batı dillerine Latince yoluyla çevrilerek Avicenna diye öhrete ula an bn Sinâ, yanlı olarak bir süre Avrupa'da ranlı hekim ve filozof olarak tanınmı tir. Bunun da sebebi, eserlerini Türkçe yazmamı olmasındandır... Bununla beraber, batılılar da kendisini Hâkim-i Tıb, yani hekimlerin piri ve hükümdarı olarak kabul etmi lerdir. 16 ya ındayken pratik hekimli e ba layan bn Sinâ, resmî saray doktorlu u da yapmı tir. Ama öhreti her ne kadar tip ilmiyle ilgiliyse de asıl ki ili i, Ortaça da uzun süre tartı ma konusu olan Tanrı varlı mın mutlak bir zorunluluk oldu u konusundaki Kelâm meselelerine getirdi i kesin çözüm yolundan ileri gelmektedir.

⁹¹ Fazlur Rahman, bn Sînâ, çev.: Osman Bilen, (slâm Dü ünçesi Tarihi (I-IV) içinde, edit.: M.M. erif), C.II, stanbul 1990, s.99

⁹² Altunta , Hayrani, *bn Sînâ Metafizî i*, Ankara 1997, s. 11

Matematik, astronomi, geometri alanlarında geni ara tırmaları vardır. nsan bilgisinin Tanrıyı ve kâinatı mutlak ekilde anlamaya elveri li olmadı nı söylerken, aklın varlı nı kabul eder. nsandan ba ımsız b ir ruhun varolu u, bn Sînâ'ya göre Tanrıdan yansıyan bir delildir. bn Sînâ, tıp ara tırmaları yaparken bazı hastalıkların bula masında göze görünmeyen birtakım yaratıkların etkisi oldu unu, yani mikropların varlı nı sezmi ve bu bilinmeyen mahluklardan eserlerinde sık sık bahsetmi tir. Mikroskobun henüz bilinmedi i bir devirde böyle bir yargıya varmak çok ilginçtir.

İfa adlı eseri bir felsefe ansiklopedisidir. Di er eserlerine gelince bunlar arasında en tanınmı olanlarından: el-Kanun fi't-Tıb isimli kitabı tamamen bir tıp ansiklopedisidir. Necât ve ârât adlı kitapları ve Aristo'nun felsefesini anlatan yirmi ciltlik Kitâbü'l- nsâf'ı ba ta gelen eserlerindedir. bn Sina kimya alanında da çalı tı ve önemli ke iflerde bulundu. Bu hususta Berthelet, kimya ilminin bugünkü hale gelmesinde bn Sina'nın büyük yardımı oldu unu söyler. Bu çalı maları ve etkileriyle bn Sina Do u ve Batı kültürünü geli tiren büyük bilginlerden biri oldu. Bütün bunlardan ba ka bn Sina çok güzel iirler yazdı. Hatta Türkçe olarak yazmı oldu u iirler de vardır.

bn Sina, 1037 tarihinde Hemedan'da mide hastalı ından öldü.

bn-i Sina'nın asıl büyüklü ü doktorlu undadır. ifâ adındaki 18 ciltlik ansiklopedisi, ismine ra men tıptan çok matematik, fizik, metafizik, teoloji, ekonomi, siyaset ve musiki konularını içine alır. Onun tıp aheseri, kısaca Kanûn diye bilinen *el-Kanûn Fi't-Tıb* adlı büyük kitabıdır. Eser, fizyoloji, hıfzıssıhha, tedavi ve farmakoloji bahislerine ayrılmı tir. Konular dikkatle incelendi inde bn -i Sina'nın bugünkü tıp için bile geçerli olan pek çok ileri görü leri bulundu unu; mesela mikroskop olmadı ı halde, hastalıkların 'mikrop' mefhumuna benzer yaratıklarca meydana getirildi ini sezebildi ini görürüz.

bn-i Sina'nın Kanûn adlı eseri XII. yüzyılda Latince'ye çevrildi ve Batı tıp aleminde bir patlama tesiri yaptı. Roma'nın Galen'i de, Er Râzî'de ilimde eri tikleri tahtlarından indirildiler ve ça ın Fransa'sının en me hur tıp fakülteleri olan Montpellier ve Lauvain Üniversiteleri'nin temel kitabı Kanûn oldu. Duru m XVII. yüzyılın ortalarına kadar böyle devam etti ve bn -i Sina, 700 yıl Avrupa'nın tıp hocası

oldu. Altı yüzyıl önce Paris Tıp Fakültesi'nin kütüphanesinde bulunan 9 ana kitabın en başında İbn-i Sina'nın Kanûn'u yer almıştır.

Bugün hala Paris Üniversitesi'nin tıp fakültesi öğrencileri St. Germain Bulvarı yanındaki büyük konferans salonunda toplandıklarında iki Müslüman doktorun duvara asılı büyük boy portresiyle karşılaşırırlar. Bu iki portre, İbn-i Sina ve İbn-Râzî'ye aittir.⁹³

b. Eserleri

İbn Sînâ'nın başlıca eserlerini şöyle zikredebiliriz. E - ifâ, (İbn-i Sînâ'nın en büyük ve en sistemli eseridir. Mantık, fizik, metafizik, ilahiyat, ekonomi, siyaset ve mûsikîden bahseden 22 ciltlik muazzam bir eserdir.) En-Necât, El- ârat ve't-Tenbîhât, (hayatının sonlarına doğru felsefî sisteminde yaptığı düzeltmelere yer verdiği eserdir) el-Kanun fi't-Tıbb, Danî nâme-i Âlâî, El-Mebde ve'l-Me'âd, Uyûnü'l-Hikme, Et-Ta'likât, Hay b. Yakzân, El-Hikmetü'l-Arûziyye, Ahvâlü'n-nefs, Esrarü's-Salât, En-Nebât ve'l-Hayevân, Esbâbu Râd ve'l-Berk, Ed-Düstûru't-Tıbbî, Akâm-ul-Ulûm.

1. El- Kanun Fi't-Tıbb isimli Eseri

Batı'da "tıbbın öncüsü" diye öhret bulan Kanun, Lâtin'ceye tercüme edilmiş ve kırka yakın baskısı yapılmıştır. Eser hakkında Sigrid Hunke şöyle demiştir: " İslâm tababetinin en meşhur eserleri bizzat Sultânî Kitap'la büyük âlimlerin kitapları, İbn-i Sînâ'nın Kanun'u önünde solarlar. Onun bu eseri Doğu ve Batı'da asırlar boyu tıp tarihinde benzerine rastlanmaz derecede muazzam tesir meydana getirdi" der. 12. asırda Lâtince'ye tercüme edilen Kânun, Galen'i devirdi, Râzî'yi tahtından indirdi. 17. asrın sonlarına kadar Monpiller ve Louvain üniversitelerinde okutulan mecbûrî ders kitabı oldu. Defalarca Batı dillerine çevrilen ve dünyada en çok okutulan tıp kitabıdır. Kanundan aldığı ımız ve İbn Sînâ'nın keşiflerinden ancak bir kısmını gösterebilen bu satırlar, dâhinin ilim âlemine verdiği hediyelerin azametini ortaya koymaya kâfidir sanırım. İbn Sînâ bu keşifleri kadar da tıp ilminin mahiyetini ve tabibin vasıflarını gösteren yazılan ile zihinlerde silinmez bir iz bırakmıştır.

⁹³ Alper, Ömer Mahir, İbn Sînâ, D A, İstanbul 1999, C XX, s. 319; İbn Sînâ, *Risaleler*, çev.: Alparslan Açıkgeç, M. Hayri Kırbacı, Ankara 2004, s. 11 vd; <http://www.turkstudent.net/content/article/3673>

Tıbbı hem koruyucu, hem ifa verici bir ilim nazarı ile bakan bn Sînâ, bu suretle tababeti ilimlerin ilmi telakki etmi ve tıbbı en yüksek mertebeye ula tır mı tır. Hatta yalnız ameli tıp çemberi içinde kalanlarla geni bir genel kültüre dayanan hekimleri birbirinden ayırarak birisine sırf tabib, di erine filozof tabib ismini vermi tir. Filozof tabib unvanını kendinden önce geçenler arasında Galen'e vermi tir. Kendi bulu u olan bu mefhuma en çok yara an isim üphesiz kendi adıdır.

Aynı ekilde Do u ve batıda “hastalıkların kanunu “ olarak anılan bn Sînâ (980-1037) da bedeni yorgunluk ve keyifsizli e kar ı çörek otu deste i üzerinde durmu tur. Tıbbı Nebevî listesinde de çörek otu yer almaktadır.

bn Sînâ El-kanun fi't-tıbb adlı eserine u ifadelelerle ba lar;

“Ba ı layan ve Esirgeyen Allah'ın Adıyla anının yüceli ine ve kapsamlı iyili ine layık olan ALLAH'a ükredirim ve Efendim Peygamberimiz Hz. Muhammed'e ve ailesine dua ve selam olsun.”⁹⁴

bn Sînâ eserini arkada larının iste i ve deste i ile yazdı ını belirtir;

“Bazı güvenilir arkada larım ve kendisine yardım etmem gereken ki iler imkân nisbetinde tıbbın genel ve özel kanunlarını içeren bir kitap yazmam konusunda gayret ve çaba harcadılar. Bu iste e uyarak hazırladı ım bu eser, ki isel çabalarım ile ilgili konulardaki açıklamaları kısa fakat ayrıntıda özüün hakkını çok iyi verecek ekilde düzenlendi.”⁹⁵

Eserin giri inde kitapla ilgili ayrıntılı bilgi verirken u ayrıntılardan bahseder;

“Tıbbın iki kısmından, her eyi içine alan ve genel konularından bahsetmek istiyorum. Bunlardan teorik ve pratik kısımları kastediyorum.

Daha sonra, müfred (basit) ilaçların etkileri hakkındaki görü lerden genel olarak bahsedece im ve daha sonra da tek tek organların anatomisini ve yardımcı organların anatomisini ele alaca ım. Daha sonra da onlarda görülen hastalıkları ele alaca ım. Birinci Kitap'ta tek tek basit organların anatomisini ele alıp, onların yararını anlataca ım.

Daha sonra, hastalıklar hakkında genel bir açıklama yapaca ım; onların sebepleri ve belirtilerini açık ve seçik olarak açıklayaca ım. Yine, aynı kitapta bu genel açıklamalardan sonra, hastalı ın tarifini vererek, tıp yasasına uygun olarak

⁹⁴ bn Sînâ, el-Kanun, C. I s. 1

⁹⁵ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 1.

hastalıkların farklarını, sebep ve belirtilerini, sonuçlarını ve tedavi yön temlerini anlataca ım.

Daha sonra, ilaçların genel kullanılı prensiplerini ele alaca ım; sonra da basit ve mürekkep ilaçları verece im. Müfred ilaçlar kitabında basit bir ekilde müfred ilaçlar listesini sunaca ım. Ey ö renici, konuyla ilgilendi inde, ken dinin de üzerinde duraca ı gibi, bu listelerin yapılmasının yararını göreceksin. Konuyu sınırlamak için, hiçbir eyi geri dönüp tekrar ele almayaca ım.

Mürekkep ilaçların Akraadin'de ele alınması gerekiyordu. Onların yararlarını, terkiplerini orada ele alaca ım. Bu kitabı tamamladıktan sonra, tek bir organı de il, genel olarak vücudun tamamına yayılan ve yaygın ekilde görülen hastalıklarla ilgili bölüme ba layaca ım. Bu kitapta da, bundan önce yazdı ım kitaptaki yöntemi izleyece im. E er Tanrı yardımcım olursa, burada kitabı bitirece im. Daha sonra ilaçlarla ilgili bilgiyi tek bir kitapta, Akraadin'de toplayaca ım. Bu sanatı bildi ini iddia eden ve icra eden ki iler ayet bu kitabın (eserin) bütününi okuyup, iyice ö renip, hazmetmezlerse, onu anlayamazlar . Çünkü bu eser bir doktorun bilmesi gereken asgari bilgileri içermektedir.”

Görüldü ü üzere tüm bilgiler belli bir düzen içerisinde verilmektedir. Kitabın giri inden de anla ılaca ı üzere vücudun anatomisi üzerinde öncelikle duruluyor, sonra hastalıkların tanımlanması ve nihayet tedaviden bahsediliyor. Günümüz modern tıp e itimi anlayı mdada aynı sistemati i görmemiz mümkündür. Takdir edilmelidir ki,tıp e itiminin bugünkü düzeyine gelmesine bn Sînâ'nın bu eserinin büyük katkıları olmu tur.

bn Sînâ tıbbın tarifini öyle yapmaktadır; *“Tıp, insan vücudunun sa lık ve hastalık durumu ve de onu sa lıklı durumda koruma ve sa lı ını kaybetti inde tekrar nasıl kazanaca ı konusunu ele alan bilimdir, diyorum.”* Bugün bile geçerlili ini büyük oranda koruyan bu tanımlama uzun yıllar geçmesine ra men içeri i itibariyle kendisine eklenecek bir ey bırakmamı tur. Bugün tıp biliminin pratik ve teorik alanlarını bn Sînâ eserinde u ifadelerle açıklıyor

“Tıp, pratik ve teorik olmak üzere ikiye ayrılır ve siz onun tam amını teorik hale getirdiniz, denilebilir. O zaman biz onlara sanatların ve felsefenin teorik ve pratik kısmının oldu u gibi, tıbbın da pratik ve teorik kısımları oldu unu söyleyerek cevap verebiliriz.

Tıpta pratik ve teorik iki kısım vardır, denir. Her bölümde pratik ve teorik sözüyle ba ka bir ey kastedilir, hâlbuki biz burada bu konudaki farklı görüşleri açıklamak istemiyoruz.

Ancak tıbbın bir kısmı pratiktir; bir kısmı teoriktir, denirse de, onların burada demek istedikleri ey, bu konuyla ilgilenen pek çok kişinin de kabul ettiği gibi, tıbbın birbirinden ayrı iki dala bölünebileceği anlamına gelmez. Hatta ondan ba ka bir eyin kastedilmekte olduğu unu bilmek gerekir. Tıbbın bir de il iki bölümü de bilimdir, ancak onlardan biri tıbbın yönteminin bilimi, diğeri ise, onun nasıl tatbik edileceğinin bilimidir. Daha sonra onlardan birincisine bilim veya teori adı verilmiştir; diğeri ise pratik adını alır. Teoriden kastettiğimiz, uygulamasına temas etmeksizin, sadece düşünmeye yarar sağlayan örneğin kısmıdır. Örneğin, tıpta üç çeşit humma ve dokuz mizaç vardır, denilir. Pratikten kastettiğimiz, ne bizzat pratik yapmak ne de vücut hareketlerinin ilavidir. Tıbbi örneğin teknik tatbikat kısmıdır. Örneğin, ba langıçta iddetli iltihaplara onları serinletecek ve yolumla tıracak ilaçlarla muamele edilir. Sonra, yumu atıcılar kullanılmalıdır ve sonra da söktürücü maddelerle muamele edilir. Durum iyiye gitmeye başladıktan sonra, sadece çözücü yumu atıcıların verilmesi yeterli olacaktır. İltihap, hayati organlardan fazla alıkların çıkması sonucunda meydana gelmişse, bu belirlemelerin bir yararı olmayacaktır. İşte bu tip bilgilerdir ki tıbbi pratikte rehber olarak kabul edilen tatbikatın bilgileridir. Bu iki bölüm, yani pratik ve teorik bölümler tamamlandıca, hiç tatbikatını yapmasan bile sen tıbbın hem teorik hem de pratik bölümü hakkında bilgi sahibi olursun.”⁹⁶

Modern tıpa eitimine baktığımızda altı yıllık tıpa eitiminin ilk üç yılı teorik sonraki üç yılında pratik olmak üzere iki kısma ayrıldığını görürüz. Bu çerçevede, temel anlayışı açısından bugün de i en bir eyin olmadığını söylemek mümkündür.

İkinci Bölümde Tıbbın Konusu Hakkında onları söyler. Tıbbın konusu, sağlıklı ve hastalık halindeki insan vücuduyla ilgilidir. Her eyin bilgisi, onun meydana geldiği yerden elde edilen sebepleri öğrenmekle kazanılır. Böylece tıpta, sağlıklı ve hastalık teşhisi için sağlıklı ve hastalığın sebeplerinin belirlenmesi gerekir. Sağlığın ve hastalığın sebepleri, bazen çok açıktır; ancak bu sebepler zaman içinde gözlemlerle

⁹⁶ İbn Sînâ, *el-Kanun*, C. I, s. 3.

do rudan belirlenemeyebilir; araz ve i aretlerinden çıkarmak zorunda kalınabilir. Böylece, hastalık ve sa lı ın i aretleri ve arazları da belirlenmelidir. ⁹⁷

Temel felsefenin bir kaidesi udur: maddi bir objenin bilgisi, onun kayna mını belirleyerek elde edilebilir ve onun kökeni nden ve sebeplerinden elde edilen sebepler orada mevcuttur, yani gözlem yoluyla kabul edilebilir niteliktedir. E er böyle de ilse, bilgi i areder ve arazlar yoluyla elde edilir. Bu sebepler dört tanedir: maddi, etkin, formal ve gayi sebeplerdir. Bunlar sa lık ve hastalı a göre, a a ıdaki ekilde verilebilir:

Maddi sebepler, sa lık ve hastalı ın üzerinde temellendi i özler ve enerjilerdir. Bunlar fail organlar ve onların hayati güçleridir ve onlardan ayrılma , uzak olan hıtlar (kan, balgam, kara safra ve sa rı safra) ve onlardan da uzak olan elementlerdir. Gerekli de i melerle birlikte, hıtlar ve elementler [insan vücudunun] temelini te kil eder. Böylece, sa lık ve hastalı ın temelini te kil eden bir obje o kadar iyi düzenlenmi ve de i tirilmi tir ki belli bir farklılı ma ile özel bir yapı ve mizaca sahip kutsal bir birlik ortaya çıkmı tır. Mizaç de i meye konu te kil eder; morfoloji ise yapıyla ilgilidir.

Etkin sebepler, insan vücudunu dı etkilere göre de i tiren ya da o etkilerden koruyan sebeplerdir. Bunlar farklı hava artları ve onlarla ilgili farklı besinler, su ve di er içecekler vb. eylerdir; idrar tutulması ya da kusma, yani içeride olanın dı arıya atılmasıdır; ya anan ve oturlan yerler ve onlarla ilgili yerler; vücudun sükûnet ve hareketi; psikolojik ve fiziki etkenler; uyku ve uyanıklık; hayatın farklı safhaları ve o safhalarda yer alan de i meler; cinsel de i meler; meslekler; alı kanlıklar ve nihayet zıt nesnelere veya vücutla dı tan temas eden di er eylerdir.” ⁹⁸

Modern tıp anlayı ı ile yeti en hekimlerin yüzyıllar öncesinde hastalıkların etiyojileri hakkında sarf edilen yukarıdaki ifadeleri okusa ne dü ünür acaba.

nsafsız batı bilim adamlarının kendi üretimlerini gibi sundukları onca bilgilerin asıl kayna mını gördüklerinde ne diyeceklerini m erak ediyorum.

Burada asıl suçu Müslüman hekimlerin bu konuya yeterince duyarlılık göstermemelerinde buluyorum. Devam ediyor;

⁹⁷ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 4.

⁹⁸ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 5.

“Formal sebepler: sa lık ve hastalı ın formal (ekli) sebepleri, üç tanedir; mizaçlar; onların olu turdu u özellikler ve yapılarıdır .

Gayi sebepler i levlerdir; burada da açıklanaca ı gibi, özelliklerin ve onlara e lik eden hayati güçlerin bilgilerini elde etmenin, gerekli oldu u a ikardır

Bu söz konusu edilen sebepler, insan vücudunun sa lık ve hastalı ı ile ilgili oldu undan, tıp sanatının konusudur, Tıbbın konusu sa lı ı korumak ve hastalı ın kökünü kurutmak oldu undan dolayı, sa lı ı korumak ve hastalı ın sebeplerinden korunma vasıtaları onun konusunun bir parçasıdır. Bu vasıtalar ve sebepler, diyetin iyi ayarlanması, uygun hava artlarını seçmek, belli bir ölçüde istirahat ve egzersiz, ilaçla tedavi; ameliyat sürecidir. Bütün bu meseleler, müteakip noktalara göre betimlenir: sa lık, hastalık ve ara durum.

Çe itli meseleleri müstakil olarak açıkladıktan sora, imdi, artık, bütün olar ak tıbbın konusunun, elementler, hıltiar, mizaçlar, basit ve mürekkep organlar, hayati güçler, özellikler, yani fiziksel, vital ve sinirsel olanlar ve i levleri, sa lıkla ve hastalıkla ilgili vücut durumları ve ara durum, ve onların sebepleri, yiyecek ve içecekler, hava ve su, ya anan ülke ve oturlan yer, bo altım, vücutta tutma, fiziksel ve zihinsel faaliyetler, ya , cinsiyet, vücudu etkileyen dı faktörler, sa lı ın korunması, yiyecek ve içeceklerin ayarlanmasıyla çe itli hastalıkların tedavisi, havanın seçilmesi, istirahat ve faaliyetin düzenlenmesi, ilaçların kullanımı ve ameliyat süreci ele alınabilir.

Bu konulardan bazıları vardır ki, doktor, onları var oldukları gibi, ve gerçek tabiatlarını da oldu u gibi kabul etmek zorundadır. Aynı zamanda, onun [h ekimin], onları, tıbbın Fizik’ten kaynaklanmı temeli olarak kabul etmesi gerekir. Di er taraftan, tıpta bazı konular vardır ki, onların mevcudiyeti mantık ve akıl yoluyla ispatlanabilir. Hekim, temellerini güvenilir olarak kabul etmelidir ve onların mevcudiyetinin delillerini sormaktan vazgeçmelidir. Yardımcı bilim dallarında böyle temeller daima deney ötesi olarak kabul edilir. Sadece temel bilimlerde, mantık ve akıl yoluyla onların tartı ması yapılır ve bu tartı ma Metafizik diye bilinen en yüksek felsefi alana girene kadar da devam eder. E er herhangi bir seçkin hekim, elementlerin, hıltların ve di er Fizik’ten temelini almı olan eylerin mevcudiyetini mantık ve akıl yoluyla ispat etme e çalı acak olursa, iki hata yapar: bunlardan biri, o,

tıbbın içine, ona ait olmayan meseleleri sokmu olur; ikinci olarak, o, tıbbı bazı katkılar yaptı ı kanaatindedir. Fakat hiç de öyle de ildir.”

Koruyucu hekimli in temellerini atan bu tanımlamalar hastalıkların sebeplerini önceden tesbit edip hastalıklardan nasıl korun ulabilece ini bize gösteriyor. Aslında modern tıbbın aksine daha etik olan bu anlayı maalesef bugün üzerinde çok az durulan bir konudur. Modern tıp daha çok kendine para getirici olan tanı ve tedavi üzerinde durmaktadır. Bunun için her yıl korkunç paral ar harcanmaktadır. Ancak katedilen yol abartıldı ı kadar de ildir. Bunu görmek için basit ama sa lıklı bir gözlem yeterli olacaktır.

Yine insan organizmasını olu turan ö elerden biri olan elementlerden bahsedilmesi ilginç olan ba ka bir konudur.

bn Sînâ'nın elkanun-i fittib isimli eseri Türkçeye kazandıran Sayın Bir hatırasını Prof. Dr. Sadık TURAL öyle anlatıyor.

“1976 yılında ilk defa e imle birlikte Almanya'ya gitti imizde, kaldı ımız küçük kasabanın hastahanesinin önünden geçerken , bahçesine girmeyi ve mümkünse bir eyler ö renmeyi arzu ettik. Hastahane binasının biraz gösteri lice kapısının üzerinde, ortada Hipokrat, sa nda Galen, solunda bn Sînâ, onların altında biri Koch idi, ama di erini hatırlamadı ım be ki inin bele kadar resimleri oyulmu tu. Ave Cina (Avicenne)... Do ulu bir giyini , sakallı... E im hekim oldu undan önce sevincimi onunla payla mak istedim:

Atalarımızdan biri bir kasaba hastahanesinin kapısının üstündeki dünyanın be büyük doktorunu iftiharla ta ıyanların b a ının tacıdır... O sırada geçmekte olan bir doktoru “Afedersiniz birkaç dakikanızı alabilir miyim?” deyip çevirdim. E imi ve kendimi takdim ettikten sonra Ave Cina hakkında neler bildi ini sordum. “Bildi im kadarıyla Arap'tır” dedi. Ben, Türk oldu unu ö retmek için bir eyler söylemeye çalı tıkça, hem gayet müstehzi gülümsüyor, hem de, “tıp tarihinde okuduklarının hepsinin yanlı olamayaca ını” söylüyordu. Ayrıldık. ahsen çok üzgündüm.”

Türkiye'ye dönünce bu konuda ne okuyabilece ini ara tırmı , “Merhum emseddin Günaltay, bu büyük hekimin, annesinin Buharalı Yıldız Hatun, Sina o lu Abdullah ismini ta ıyan babasının ise, aslen Belhli bir Türk oldu unu delilleriyle isbat ediyordu. O mübarek hekim de bizzat kendisinin bir talebesine dikte ettirdi i hayat hikâyesinde Türklü ünü açıkça söylüyordu. Oyleyse mesele neydi? Eserleri

Türk diliyle yazılmamı tı. Bu büyük tıp âliminin eserinin Arapça olması, O'nu Yaklaşık bin sene önce yazılan ve dünya tıp biliminin temellerinden sayılan Kanun'u Türkçeye çevirmesinin sebebini şöyle anlatıyor sayın Prof. Dr. Sadık TURAL;

“Bu dev eserin, bugünkü tıbbi bilgi birikimi dikkate alınırsa, gündeme getirilmesinin, basılmasının, derli olup olmadığının cevabı istense... Evvela Türkçesi yok... 1100 yılından itibaren Latince'ye, İngilizce'ye, İspanyolca ve Portekizce'ye, daha sonraları Fransızca ve Almanca'ya çevrilen eserin, Türkiye Türkçesiyle veya Türk dillerinden biri ile yazma yahut basma bir örneğinin bulunmaması, 1976 yılında benideki tıbbi tedavi kitaplarında ve bitkilerle ilgili tıbbi veya güçlendirme eserlerinde ben Sînâ'nın eseri %80'lik bir yer tutan gönderme (atıflarla karıştırmaya çıkıyordu; ama bütünüyle Türkçe'ye çevrilmemi ti. Batılılar O'nun eserini tanıyordu, biz tanıyamıyorduk

Bana bir gün gerçekleştirmeye vesile olma imkânı vermesi için, o yıllarda Allah'a dua ettim. Duam kabul olunmalı ki, bulunduğum göreve gelişimin ikinci ayında hem ehlim ve hem irem Esin Kahya Hanımefendi'yi davet ettim, konuştuk; bu konudaki üzüntümü ifade ettim.

Prof. Dr. Esin Kahya bu dev eserin birinci cildini, bana derli toplu bir tanıtıcı “Giriş”le beraber Nisan 1995'te Merkezimize teslim etti. İkinci cildi, birincinin basımından bir ay, üçüncü cildi, ikincinin basımından iki ay, dördüncü cildi üçüncünün basımından dört ay sonra vermek üzere anlattık.”

Eserin beş kitaptan müteekkil olduğunu görüyoruz.

El-Kanun fi't-Tıbb'ın yazma ve basma çeşitli nüshaları olduğu gibi, Latince başta olmak üzere çeşitli dillerde çevirileri de vardır. Eserin bazı nüshaları tamdır; bazıları ise kitaplardan biri, ikisi ya da üçünü ihtiva eder. Genellikle, nisbeten yaygın olarak kullanılan kitaplar, I., III. ve IV. Kitaplardır.⁹⁹

2. Sağlığı Korumak ve Hayatta Mutlu Olmakla İlgili Sözleri

* Her hastalığı yapan bir kurttur. Yazık ki onu göreceğ elimizde âlet yoktur.
(Mikroskop)

* Hazmolunmadan önce yenen yemek üzerine tekrar yemek yemekten sakın!

* Çok gerekli olmadıkça ilaç kullanma!

⁹⁹ ben Sînâ, *el-Kanun*, C. I, s. 1-3.

* Bütün hastalıklar esasen yenilen ve içilen şeylerden ileri gelmektedir. Bilim dünyasının faydalana ca ı, eskimeyen, pörsümeyen eserleriyle hâlâ gönüllerde ya amakta olan bu dâhî bilginin kitapları, yeni ara tırmacı bilginler beklemektedir. Çünkü hâlâ ondan ö renece imiz çok ey var.

* Bir kimse kendisinin ne oldu unu bildikten sonra kendisini bilmeyenlerin onun hakkında söylemekte oldukları sözlerin onun nazarında hiçbir önemi ve etkisi yoktur.

* Nice cansız insan vardır ki, yüksek mertebelere eri mi ler ve kocaman binleri olmu lardır. Bunların cansız olmalarına ra men büyümelerine a ılmaz mı?

* Bildim ve anladım ki, hiçbir ey bilinmemi ve hiçbir ey anla ılmamı tır.

* Gönül bu çölde bir hayli ko turduysa da, bir kıl kararınca bilgi sahibi olamadı, ama kılı kırk yardı. Kalbimde binlerce güne parıldadı. Fakat yine de o bir zerreci in noksansız bilgisine ula an yolu bir türlü bulamadı.

* nsan canını dedikodudan, münaka a ve kavgadan ve herhangi bir hale kar ı infalden çekmedikçe, çekemedikçe kir ve pastan temizlenemez.

* Bana hased edenleri bir tarafa attım. Onların isimlerini a zıma bile almadım. Onların ise bütün ömürleri beni çekememezlikle geçti.

* Benim fazilet sahibi bir hekim oldu umu çekemiyorlar. Kendilerinin bilgisizlikleri kar ısında faziletlerimi görmek onlara a ır geliyor. Beni çeki tirmekle bana kötülük yaptıklarını sanıyorlar. Onların beni i çeki tirmeleri da keçilerinin da a tos vurmalarına benzer. nsan kendini bildikten sonra, hakkında kendini bilmezlerin söylediklerinin hiçbir önemi yoktur.

* Bana yan yan bakıyorlar. Çünkü ben yücelik u runda çalı arak gecelerimi sabah ettim. Onlar ise sabahlara kadar uyudular. Sevmeyerek baktıklarından beni fena görüyorlar. Severecek baksalardı, bende fena gördükleri şeylerin yi olduklarını anlamlardı.

* E er ben insanların gönüllerinde bir tesir ve sevgi bırakmamı olsaydım benimle ilgilenmezler, leh ve aleyhimde bulunmazlardı.

* Dünyanın harcını kendisi alan padi ah benden daha mutlu ve hiç bir ey benden daha bahtiyar de ildir. Fakat siz bu zevki bilemezsiniz. Dünya hırsı pe inde olanların gözleri bunları seçemez, onlar tek gözlüdür.

* Yapılan i lerin en kötüsü riyakârlıktır.

* Belalar seni sıkıntıya sokarsa “Elem ne rah” süresini dü ün. Çünkü orada, Her güçlük iki kolaylık arasındadır” denilir. Bunu dü ün de ferahla. Zira sıkıntı sürüp gitmez, sonu selamettir.

* Ferahın arka arkaya gelmesi ferahı hazır lar. Kederin arka arkaya gelmesi de keder ve sıkıntıyı...

* Günün birinde mesle ine vakıf bir hekime sordum. “Saçımın a arması nedendir?” diye. O da ‘balgam’ dandır, dedi. Bunun üzerine tereddüt etmeden o zata, “Sözünde hata ettin. Balgamdan de il, belki ga mdandır” dedim.

* En iyi huy herkesin ez ve cefasına katlanmaktır, kar ılık vermemektir.

* nsanın ruhu kandil, yumu ak huylulu u aydınlık ve lahi hikmet de zeytinya ı terkididir.

* İhtiyarlı ın rengi benim sakallarımın yanında bir ihtar ni anıdır ki, ban a yolsuz davranı lar, kötü i ler yapmaya meydan kalmadı ını bildirir. Bana bu akları boya diyenler oldu. Ben de onlara öyle dedim: Ben bu ihtiyarlı ı, bu ak saç ve sakalı diri olarak üzerimde ta ımak istemiyorum. Bir de onları siyah boyaların altına gömüp de ölü olarak mı ta ıyayım?

* Kara topra ın dibinden [yani dünyanın merkezinden) tâ Satürn’ün en uç noktasına kadar cihanın bütün güç noktalarını hallettim. Her fikrin ve her cümlenin ba larını kopardım, a larından sıyrıldım. Her ba açıldı, fakat ecel ba ı çözülmedi.

* Dünya dedi in budur: Kenetlenmesi kırılmak ve yapılması yıkılmak içindir.

* Zenginli i bulmu , akıl ve idraki kaybetmi lerdir. Acaba bulmu oldukları eyle kaybettikleri de erce bir midir?

* Ey fele in hareketlerinden gafil olan kimse! Alla h seni uyandırısın! Ne kadar gafilsin. Sakladı ın mal ba kası içindir. Maldan ne ki harcarsan, i te o senindir. ¹⁰⁰

c. Tıp Sahasındaki Ke ifleri

• Aristo ve Galien, kanı ruhun karargâhı olarak belirlemi ti. bn Sînâ ilk defa kanın gıda ta ıyan bir sıvı oldu un u ke fetti. Küçük ve büyük kan dola ımlarından söz etti.

• Kalbin karıncık ve kapakçık sistemini de yine o ke fetti.

Onun, (Kanun) adlı kitabında en çok dikkate de er bulu lar, kan deveranı ve teneffüse ait olanlardır. bn Sînâ'nın Harvey gibi tam bir devaran eması çizip çizmedi ini bilemiyoruz. Fakat Tıpta Kanun Kitabının muhtelif bölümlerinde devarana ait hükümlerinde Harvey'e o kadar yakla ıyor ki, bu fikirleri niçin daha toplu olarak ifade edip tam bir plan vermedi ine hayret etmek icap eder. Kelime kelime Kanun'da bu mevzu ile alâkalı ifadeler incelenirse, bn Sînâ'da hem büyük, hem küçük kan dola ımı hakkında oldukça açık bir fikrin mevcut oldu u görülür.

• eker hastalı ında idrardaki ekerin varlı ını ke feden O'dur. bn Sînâ'nın eker hastalı ı ile ilgili yaptı ı açıklamalar, 700 yıl sonra Thomas Willis tarafından do rulanmı tır.

• nsanlık, hastalı ı te his metodunda bn Sînâ'ya çok eyler borçludur. O'nun nabız hakkındaki gözlemlerini modern tıp, geli tirmekten ba ka bir ey yapmamı tır.

Umumiyetle bn Sînâ'nın nabız hakkındaki fikirleri incelendi inde hem kendinden önceki hem de sonraki hekimlerde, ondaki kadar kuvvetli ve derin mü ahedelere rastlanamaz. bn Sînâ, bizzat atardamar cıdar hastalıklarından do an nabız de i meleriyle; kalbi normal olmayan i leyi inden meydana gelen nabız de i melerini kafi olarak birbirinden ayırmı ve böylece modem anlayı lara yol açmı tır. Bunlar öyle ke iflerdir ki, dünyanın bunları kavrayabilmesi için uzun asırların geçmesine ihtiyaç vardır.

- Ameliyatta hastaya uyutucu ilâç vermek de bn Sînâ'nın ke iflerindedir.
- Barsak parazitlerinin ke fi de bn Sînâ'ya âittir.
- lk filtreleme fikri de bn Sînâ'ya âittir.

¹⁰⁰ Dö en, aban, *İme Yön veren Müslüman İlim Adamları*, stanbul 2004, s. 85.

• Alkolün steril özelli inden faydalanarak yaraları cerahatsız tedavi usulünü de, O ortaya koydu. Böylece Hipokrat`tan beri gelen yanlış bir tedavi metodunu düzeltmiş oldu. Artık, yaralar, kabuk bağlayıncaya kadar iddetli ağrılar altında haftalarca bekletilmiyor, sterilize edilerek bir gecede iyileştiriliyordu.

• Bugün cerrahide kullanılan pek çok aletleri, 1000 yıl önce İbn Sînâ ortaya koymuştur.

• İbn Sînâ, ilaçla tedavi vasıtalarının ruhî tedavi vasıtalarıyla da desteklenmesi fikrindedir. Ruhî tedavinin, hastanın maddî gücünü, hastalığa direncini artıracaklarını, moralini yükselteceğini ileri sürmektedir.

• İbn Sînâ, Avrupalılara koruyucu hekimlik ve ilaç bilim sahalarında da asırlarca ustalık ve hocalık yapmıştır.

• İbn Sînâ, kadın hastalıkları ve doğum sahasında da yıllarca otorite olarak kabul edilmiştir.

İbn Sînâ: “Tıp ilmi, sıhhatte ve hastalıkta insan bünyesinin halini özetler. Sıhhatte olanların sağlığını muhafaza ve hastaların sıhhatlerini geri getirmek, bu ilim sayesinde kabildir.” Demektedir.

Tıp alanında birçok keşifler yapmıştır. Akciğer hareketlerinin pasif olarak göğüs hareketleri ile ilgili olduğunu, kızıl hastalığı keşfedendir. Hastalıkların mikroplarda geldiğini ilk bulan, yine odur. 900 sene evvel; Her hastalığı yapan bir kurttur. Yazık ki, bunları göreceğiz bir aletimiz yoktur” diyerek mikropların varlığından bahsetmiştir. Ç hastalıkları, bedeni parmaklarla sertçe yoklayarak tesbit etme metodu da ona aittir. İlk filtre kullanarak suyu mikroplardan arıtandır.

İbn Sînâ’ya gelinceye kadar beyin gibi gevrek, kemik gibi sert dokuların iltihaplanmayacağı iddiasını ilk defa reddetmiş ve “Kemikler de iltihaplanır” diyerek bu görüşü çürütmüştür, enfeksiyöz beyin iltihabını diğer akut enfeksiyonlardan yine ilk defa ayırmıştır. Aynı zamanda İbn Humması adını verdiği karbonu açık ve tam bir şekilde izah etti. Genetik yolla hastalıkların yaradılıktan olabileceğini bunun ise, organ üzerinde değil, fonksiyon bozuklukları ile kendisini gösterebileceğini bildirdi. Karaciğer hastalıklarını ve sarılığı en iyi şekilde tarif etti. Karaciğer hastalığında sindirim bozuklukları, kanamalar olabileceğini, dalak

ve mesanenin fizyolojisini bozacağını bildirdi. Sarılı m, karaci er dokusunun bozulmasından veya safra yollarındaki tıkanıklıktan ileri geldi ini açıkladı.¹⁰¹

c.1. Çevreye Yönelik Hizmetleri

klim de i iklimlerini birçok hastalı a sebep oldu unu ve bazı hastalıkların da mevsimsel oldu unu bildirmi tir. Dumanlı havanın bo azı tahri etti ini ve bron iti olu turdu unu göstermi tir. Sıtmanın batakılık ve durgun su bulunan yerlerde çok görüldü ünü söylemi tir.¹⁰²

c.2.Ki iye Yönelik Sa lık Hizmetleri

Ki isel temizlik kurallarına uyulmanın çe itli yollarla bula acak hastalıkları önledi ini göstermi tir. Cüzzam, uyuz, veba, kızıl, tüberküloz gibi hastalıkların bula ıcı oldu unu, temasla geçti ini söylemi tir.¹⁰³

c.3.Beslenme le İlgili Görü leri

i manlı m birçok hastalı a sebep oldu unu söylemi tir.

Sebze yemeklerinin ço unlukta oldu u perhiz listeleri hazırlamı tir. Ya lıların tuzlu yemek, ya lı et, katı etli balık yememelerini tavsiye etmi tir.¹⁰⁴

c.4.Tedavi Edici Sa lık Hizmetleri

Hastalıkları tedavi etmek için bitkileri karı tırarak 760 çe it ilaç yapımı ve kullanımı tir. Apse ve ırları bugünkü cerrahi aletlere benzer kendisinin yaptı ı bisturi ve penslerle bo altımı ve çıkartımı tir. Romatizmal hastalıkların tedavisinde kaplıcaları tavsiye etmi tir.¹⁰⁵

c.5. Çocuk Hekimli inde bn Sînâ

Çocu un banyo suyu yazın ılık, kışın biraz sıcak olmalıdır.

Uyumayan bebeklere afyon ve anason vermeyi tavsiye eder.

¹⁰¹ Dö en, a.g.e., s., 81.

¹⁰² bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 113, 120.

¹⁰³ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 101

¹⁰⁴ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 243.

¹⁰⁵ bn Sînâ, el-Kanun, C. II, s. 61-647.

Göbek başı dört parmak yukarıdan kesilmeli ve zeytinyağına batırılmış bir keten bez ile örtülmelidir. Bununla göbeğin nasıl korunması gerektiği ile ilgili ilk koruyucu tanımlamayı yapmıştır.¹⁰⁶

c.6.Üroloji

bn Sînâ idrarı böbrek ve karaciğer hakkında bilgi verecek bir araç olarak ele alır. Bundan 10 asır öncesinin teknik imkânlarında idrar tetkiki yapmıştır. Yiyecek ve içeceklerin idrar yollarında taş oluşumuna neden olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷

c.7. Psikiyatri

Ruhu, dimağın bir fonksiyonu olarak görmüştür.

Çalgı bezlerinin ve diğer organların çalışmaları ile sinir sistemi arasında bir ahengin bulunduğunu, bu ahengin bozulmasının ruh ve beden sağlığının bozulmasına neden olacağına işaret etmiştir.

bn Sînâ'nın telkin tedavisi de önemlidir.¹⁰⁸

c.8. Kalp Ve Damar Anatomisi

Kalbin iki bölüme ayrılmıştır.

Büyük atardamar sol bolumdan çıkar, kalındır ve çift tabakalıdır.

Küçük atardamar sağ bolumdan çıkar, ince ve tek tabakalıdır.

Gıdaların emilmesi için ince bulaırsaklarda kıl gibi ince damarların bulunduğu söylemiştir.¹⁰⁹

c.9.Kalp Ve Damar Fizyolojisi

Kalp ve damar hareketleri gayri iradidir ve birbirinden farklıdır.

Kan, damar cidarı hareketi ile dolaır.

Kalp bütün ruhi olaylarda, zevk, hüznün, korku gibi durumlarda ahsa göre de işemek üzere cevaplar verir.

Kalp heyecanların hissedildiği bir organdır.¹¹⁰

¹⁰⁶ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 229.

¹⁰⁷ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 204.

¹⁰⁸ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 14.

¹⁰⁹ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 185.

¹¹⁰ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 17, 40, 188.

c.10.Emilme Olayı

Kilus arpa suyuna benzer, koyuca bir sıvıdır. Kıl gi bi ince damarlardan emilen kilus dokulardan su alarak karaci er ince damarlarından geçer. Bu sulanan kilus besin maddelerini de ta ır.¹¹¹

c.11.Nabız

Damarların kendilerine göre hareketleridir.

bn Sînâ nabzın ya a, mizaca, yüksekli e, i e, yıkanmaya, gebeli e, psikolojik hallere ve uykuya ba lı olarak de i ti ini söylemi tir.¹¹²

c.12.Uyku Hakkındaki Görü leri

Uyku beden gücünü peki tirir, ruhi gücü rahatlatır.

Uyku gece uyunmalı, sürekli ve derin olmalıdır. Gündüz uykusu iyi de ildir. Aç karna uyunmamalıdır. Sindirim ilerlemeden de uyumak iyi olmaz.¹¹³

d. Çe itli Bilim Dalları, Hastalıklar, laçlar ve Tedaviler

ç hastalıkları, bedeni parmaklarla sertçe yoklayarak tespit etme (palpasyon) metodu bn Sînâ'ya aittir. Normal damar içi ıringası ve buz torbası da onun icadıdır.

Göz anatomisini oldukça enteresan olarak izah etti. Ortaça slâm dünyasında hastalık tedavilerinde hem cerrahî usuller, hem de drogla tedavi metodları uygulanmı tir. bn Sînâ, devrinin en büyük tıp otoritelerinden olup onun bu usulleri tubba birçok yenilikler getirmi tir. Bu arada hemen her eserinde hastalıkların droglarla tedavi usulleri geni , detaylı ve günümüzde de tesirini sürdüreceğ ekilde yazılı bulunmaktadır. Bu tedavi usullerinin büyük bir kısmı bugün modern tıpta da uygulanmaktadır. Bu bildiride bu metodlara örnek olarak birkaç drogla tedavi tipleri (akgünlük, badem ya ı, cıva, karabiber, nar kabu u, sumak, ap) verilmektedir. Böylece bunların Türk tibbî folkloru bakımından önemi de belirtilmekte ve modern tıp yönünden bazı sonuçlara varılmaktadır.¹¹⁴

¹¹¹ bn Sînâ, *el-Kanun*, C. I, s. 246.

¹¹² bn Sînâ, *el-Kanun*, C. I, s. 185.

¹¹³ bn Sînâ, *el-Kanun*, C. I, s. 265.

¹¹⁴ Dö en, a.g.e., s. 81.

d.1.Akgünlük (Gummi Olbanum)

Ülkemizde akgünlük, luban, asilbend gibi adları olan ve Boswelia (Burseraceae) bitkisinin kabuklarından elde edilen bir usare olan bu drog, eski ça lardanberi halk arasında kullanılmaktadır. bn-i Sînâ, drogu, ortaça larda ate yanı na kar ı dı ardan kullandı.. Ayrıca bn-i Sînâ, eserlerinde bu dro un öksürük, ses kısıklı ı ve nefes darlı ı tedavisinde tesirli oldu unu bildirir. Nitekim yazar, leblebi küçüklü ünde drogun günde üç kere bu gaye ile hastaya veril mesini tavsiye eder. İlk kodekslerimizden Düstûr el-Edviye'de (1874),10 1690-169111 ve 1774 tarihli12 aktariye defterlerinde de kayıtlı olan akgünlük, bugün de halk arasında aynı gayeler için ve aynı ekillerde kullanılır., akgünlük, ses kısıklı ı ve öksürük için, toz kahve ile mangal ate inde yakılır, çıkan bu harlara bir pamuk tutulur ve buharları emen pamuk sırtta konur. Yine toz günlük, amerikan bezine konur, üzerine ispiroto dökülür ve bele yakı ekinde yapı tırılır ve bekletilir. Ayrıca yakılan günlü ü n isi sürme olarak göze çekilir. Mabetlerde kokusu için yakılan günlü ün bütün bu tabbî etkileri, içindeki eterik ya dan ileri gelir ve bugün tıpta fumigasyon ekinde kullanılır.¹¹⁵

d.2. Badem Ya ı (Oleum Amygdalae Expressum)

İkça dan beri yumu atıcı ve müşhil olarak kullanılan badem ya ı, ortaça ın büyük bilgini bn-i Sînâ tarafından da aynı gayeler için kullanıldı. bn-i Sînâ, bu dro un yolculukta da susuzlu u giderici oldu unu bildirir. Ünlü bilgin, yolculukta sıcaktan çok ıstırap duyanlarca badem ya ın ın, kabak tohumu ya ı ile birlikte buruna çekildi ini ve badem ya ından bir miktar yutuldu unu yazar. Gerçekten de badem ya ı gerek tabbî folklorda, gerekse modern tıpta dı ardan yumu atıcı ve içerden müşhil olarak kullanılır. Nitekim badem ya ı dı ardan deriyi ya layıcı olarak, yanıklara kar ı ve ayrıca yeni do mu çocuklara antidiyareik ve purgatif etki yapması için yalatılır. Ayrıca badem dövülür, iyi cins tereya ı ile karı tırılır ve karnı i çocukların karnına sürülür. Yine kulak a rısında kula a daml atılır. Badem ya ı, saçları gürle tirici olarak saçlara da sürülür.

¹¹⁵ bn Sînâ, el-Kanun, C. II, s. 567.

Bugün modern tekniklerle hazırlanan badem yağı, eskiden (1900'lerde) bademin de irmen taında ezilmesiyle veya mengenerde tazyik ile elde edilirdi ve tenekelerde satılırdı.¹¹⁶

bn Sînâ şöyle söylüyor: "Size tüm tıbbi iki cümlede özetleyeyim mi ?..."

Yedi in zaman az yiyeceksin... Velev ki bir lokma da olsa, bir kez yeme i lemini tamamladıktan sonra 3-4 saat geçmeden başka hiç bir şey yemiyeceksin. Bütün mesele sindirim olayındadır."

Bugün modern tıp da göstermi tir ki, midenin gereğinden fazla dolması, beyin hücrelerine gitmesi gereken kanın bir kısmının mide bölgesinde yoğunlaştırmaya sebebiyet vermektedir. Yani beyin hücrelerine daha az kan gitmekte ve dolayısıyla bu hücreler yeterince beslenememektedir. Ayrıca dolu mide kalbin yükünü de artırmaktadır. Mutluluğa giden yolun mideden geçtiğini söyleyenleri bir kez daha düşünmeye davet ediyorum.

Tıp ilmi, tarih boyunca sırasıyla Eski Yunan, İslâm ve Rönesans sonrası Avrupa medeniyetleri olmak üzere üç büyük ve muhteşem medeniyet esnasında en parlak devirlerini yaşamış ve bu devirlerde tababet sahasında sonraki devirlere de sirayet edebilecek ve o devirleri tesirinde bırakacak yeni üslup ve bakış açıları kazanılmış, o zamana kadar yapılanlardan ve bu medeniyetler arasında kalan ara, durgun, ölü devrelerde yapılabilenlerin kat be kat fevkinde yeni hamleler yapılmıştır. Batı, kendi felsefe ve dünya görüşüne yakın bulduğu Eski Yunan Medeniyeti ve Rönesans'dan sonraki Avrupa Medeniyetini tetkik edip, İslâm Medeniyetinin ortaya koyduğu ve hâdiselere yepyeni bakış açısı ve O'nun tarih boyunca yapılmış ilmi keşiflerinin yekününden fazla yaptığı keşifleri kabullenip, bunları kendine mâlettikten sonra, hakiki sahiplerini iftîh hususunda gösterdiği lâkasızlık ve hased sebebiyle, İslâm Medeniyetini de uzun süre "karanlık çağlar" arasına dahil etmiştir. Ancak, son zamanlarda yine Batı efkâr-ı umumiyesinde muhtelif sebeplerle İslâm Medeniyetini tetkik ve bilinenleri de iftîh etmeye, bazı ehl-i insaf ilim adamlarının samimi gayretleri ile başlanılmış olup, bu hususta yoğun çalımlar yapılmakta ve İslâm Medeniyetinin hakiki çehresine ait gerçekler olduğu gibi günümüze peyder pey de olsa çıkarılmaktadır.

¹¹⁶ bn Sînâ, el-Kanun, C. II, s. 204

slâm Medeniyetine imzasını atmı me hur slâm al imleri, slâm Medeniyetinin ilk devresi olan tercüme devrinde, evvelemerde, o zamana kadar el atılmamı ve unutulmaya yüz tutmu Eski Yunan Klasiklerini tercüme edip, gözü kapalı bir taklidcilikden fersah fersah uzak ve taklidcili in en küçü ünden dahi titizlikle içti-nab ederek, bilhassa tababet sahasına yepyeni bir ruh ve canlılık getirdiler. X. asırda ya amı dünyanın gelmi geçmi en büyük deha ve zekâsına sahip oldu u kabul edilen büyük slâm alimi ve hekimi bn Sînâ'nın "El Kanun" isimli, kendisi kadar me hur kitabı, o devrin mahsulü olup, XVIII. asır sonlarına kadar Avrupa'nın en büyük ve me hur tıp fakültelerinde mecburi ve temel ders kitabı olarak tedris edilmı , 800 sene tazeli ini, canlılı mı ve geçerlili ini koruyabilmi dünyada ba ka hiçbir ilim adamına müyesser olmayan- tek tıp kitabı olarak, slâm Medeniyetinin parlaklı mı ve ihti amını gösteren güzel bir numunedir.

d.3. Anatomi

O zamana kadar en büyük tıp kitabı olarak kabul edilen Galen'in "Anatomi Kitabı" slâm alimleri tarafından tercüme edildikten ve onun muhtevası oldu u gibi kabul edilmeyip, üzerinde tetkikler yapıldıktan sonra, içinden yanlı kısımları çıkartılmak suretiyle kabul edilmı dir. Bu tercüme kitabı üzerinde yapılan çalı malardan ba ka, birçok slâm hekimi orijinal çalı malar yaparak, bizzat kendileri te'lif eserler meydana getirmi lerdir ki, bu eserlerin Modern Tababete katkıları çok büyük olmu tur. Bu slâm hekimlerinden Yuhan-na bn Mesaveyh (M.S. 857) insan vücudu hakkında Galen'in yazdıkları ile iktifa etmeyerek, daha teferruatlı malumat edinmek istemi , bu hususta devrin halifesi Mu'tasım Billah kendisine çok büyük yardımlarda bulunmu ve üzerlerinde çalı mak üzere maymunlar tedarik etmi tir. bn El Kifti isimli slâm âliminin yazdı na göre, bn Mesaveyh'deki ilim a kı o derece ileri imi ki, insan vücudunu daha teferruatlı ö renebilme hususunda o lunu feda etmeyi dahi göze almı tur.

Mansur bn Muhammed'in (1396) "Te rih el Mansuri" kitabındaki insan vücudunun organlarına ve kısımlarına ait teferruatlı ve modern tıp ilmin in ancak XX. yüzyılda vakıf olabildi i ilmi hakikatlerle alâkalı ema ve ekillere, Eski Yunan Medeniyetine ait tıp kitaplarında hiçbir zaman rastlanılamamı tur. Mikroskobun sitoloji-histoloji (histoloji-hücre doku ilmi) sahalarında kullanılmasından sonra ancak

XX. asırda ke fedilebilmi bir hakikat olan, atardamarların çeperlerinin üç tabakadan müte ekkil oldu u hususu, slâm alimi Ali bn Abbas tarafından daha o zamanlar bulunmu tu. Ayrıca, aynı zat orta kulakta i itmeyi kolayla tırıcı yönde rolü bulunan üç küçük kemikçikten de yine bu kemikçiklerin modern anatomi ilmince ke finden asırlar evvel bahsetmi tir.¹¹⁷

d.4.Fizyoloji

Burhan ed-Din, kitabı " erh el Esbab" ta, kanın üzüm ekeri (glikoz) ihtiva etti ini belirtmi tir. Er-Râzî ise mide fonksiyonunda acı bir suyun rolünün bulundu unu söylemi tir. Huneyn bin shak ise, açlık hissine, midedeki acı suyun sebeb oldu una inanıyordu.

amlı Ala ed-Din Ebu el-A'la Ali bn Ebi Hazm el-Kurey i, kan dola mı nazariyesini Sir William Harvey'den 300 sene evvel tafsilat ıyla izah etmi , bu hakikat Manchester Üniversitesi'nden Prof. Dr. J. Blatham tarafından da teyid edilmi tir.

Huneyn bn shak sinirler ile beynin yapısının benzer oldu unu söylemi tir. amlı Ala ed-Din el-Kurey i vücut ısısının devamı için gıdaların yakıt olarak kullanıldı mı belirttikten yıllarca sonra bu fikir batıda kabul edilmi tir. Ebu Sehl el -Mesihi gıdaların emiliminin, yaygın inanı n aksine, midede de il barsaklarda vuku buldu unu asırlarca evvel izah etmi tir. bn Sînâ ise hazım faaliyetini tarif ederken, hazımın aslında a ızda gıdaların salya ile karı masıyla birlikte ba ladı mı modern tıp ilmi ile tam bir mutabakat içerisinde ifade etmi tir. Ebu el -Farea, sinirlerin, içinden hislerin ve hareketlerin aktı ı kanallar oldu unu söylemi tir.

d.5. Bakteriyoloji

Bugünkü tıp ilmi bir manada mikrop ara tırmalarının neticesidir. Bu hususta bn Sînâ'nın yaptı ı ara tırmalar ba ta gelir. O, hasta insanların vücut salgılarının pis canlı mahluklar ile kontamine (bula ık) oldu unu açıkça belirtmi tir. Ondan da ha sonraları ya ayan bn Hatima ise insanın çok küçük canlılarla ku atıldı mı, bunların vücuda girip hastalık yaptı mı açıklamı tir. Bu noktalara dayanarak Dr. Gruner, müslümanların mikrobiyoloji bilgilerinden tamamen haberdar oldukları kanaatine varmı tir.

¹¹⁷ Dö en, a.g.e, s. 339

bn el-Hatib mikroplar vasıtasıyla bula tırcılı ın mevcudiyetini tecrübe ve mü ahedelerinin neticesi olarak, modern ilim -ara tırma metodolojisine uygun bir tarzda ortaya koymu tur.

e. Te his Ve Tedavi

Dr. Parry'nin 1825'te tarif etti i exoftalmus (göz yuvarla ının öne do ru fazlaca çıkması) ile guatr arasındaki münasebet 600 sene evvel El -Cürcani tarafından "Dak-hira-i Havarazm- ahi"de izah edilmi tir. Kızamık ve su çiçe i üzerine bir kitap yazıp, "Kitab el-Hasbati ve el-Cudari" de ikisi arasındaki farkı gösteren ilk hekim Er-Râzî olmu tur. 1679'da stanbul'da su çiçe i a ılaması ba latılmı ve bu ameliye Türkiye'deki ngiliz elçisinin karısı Lady Mantagu tarafından (XVIII. asırda) Avrupa'ya tanıtılmı tır. Yunanlı hekimler bu iki farklı hastalı ı tefrik edememi lerdı. Adud el-Devla'nın hekimi olan Ebu el-Hassan, ekseri kan basıncına ba lı olarak meydana gelen beyin kanaması filebotomi (kanatma) usulünü tarif etmi tir. Türkiye'de XV. asırda ya amı tıp alimi erafeddin Sabuncuo lu bir ilacı hastaya vermeden önce bir horoza verip tecrübe yapan ilk ilim adamı olmu tur. Ebu el -Kasım el-Zehravi (X. asır) omurilik yaralanmalarının felce yol açaca ını modern tıp ilminin tanımından dokuz-on asır evvel izah etmi tir.

Yine müslümanlar tarafından opoterapi (1) prens ipleri tamamen bilinmekteydi. Zekâ bozuklu u tedavisinde hayvan beyni, cinsi zaafiyetde hayvan testisleri, prostat hepertrofisinde muhtemelen ihtiva etti i. hipofizer hormonlar sebebiyle erkek arıların ba ları kullanılıyordu. Bu mevzuda tafsilatlı tarifler "Hiyat el Hayadan"da verilmi tir. Bu tedavi usulü haksız olarak onu batıda daha 50 sene evvel tatbik eden Dr. Brovvn Sequard'a atfedilmektedir.

bn el-Vafid, hastalıklarda gıda rejimlerinin ehemmiyetine temas etmi tir. Râzî zafiyet tedavisinde dengeli bes lenmeyi tavsiye etmi tir. Avrupa'nın asırlar sonra ke fetti i saman nezlesini Baha ed-Devle ilk olarak 1507 de tarif etmi tir. Ali bn Rabban siyatik'i sinir hastalı ı olarak ilk defa tarif etmi ve tedavisinde bazı sinirlerin koterizasyonunu (yakılmasını) tavsiye etmi tir. Ebu El-Hasan Et-Taberi tüberkülozun yalnız akci erleri de il aynı zamanda di er organları da tutabildi ini bildiren ilk hekim olmu tur.

XVIII. asırda Dr. Richard Bright'ın adı verilen Bright Hastalığı, aslında asırlar öncesinde Necîb ed - Din el -Semerkandi tarafından keşfedilmiştir. O, idrara proteinin geçtiğini ve buna bağlı olarak vücutta şişliklerin (ödem) ortaya çıktığını da izah etmiştir. Ebu el-Mansur el-Hasan el-Kameri kitabı "Gina ve Muna " da sadece belso uklu unu de il; onu takiben meydana gelen iltisakları ve neticelerini de izah etmiştir. Ebu el-Hasan et-Taberi dünyaya sarcoptes scabiesi (uyuz amilini) tanıtan ilk hekim olmuştur. Tüberküloz hastalığında tırnaklarda meydana gelen deşikli i, bulaıcı sarılık hastalığında ve mani hastalığında makul miktarda afyon kullanılmasını ilk defa müslüman hekimler tarif etmişler ve gerçekleştirmişlerdir. (1): Hayvan organlarından elde edilen özlerle yapılan tedaviye verilen ad.

Kanın vücutta gıda taşıyıcı olduğu, kan dolaşımı, kalbin karıncık ve kapakçık sistemi, ekrem hastalığında idrardaki ekrem tespiti... Ameliyatlarda iddetli ağrıları dindirmek için afyon ve sair maddelerden uyu turucu ilaç elde edilmesi, bulaıcı parazitinden meydana gelen hastalığın keşfi... O gün adı dahi bilinmeyen gaz bombalarından korunma yollarının bulunması gibi birçok keşifler yapmış ve ilim dünyasına öncülük etmiştir.

Suda ve havada bulaıcı hastalıkları yaygın küçük organizmalar bulunduğunu teorisini ortaya atan; bel kemiğine ait düzensiz tekküllerin düzeltilmesi ve sıvayla tedâvi usûlünü ortaya koyan; havayı zararlı maddelerden temizleme fikrini Pastör'den çok önce bulan; içme sularını temizleme, ilk filtre fikri, suyun mikropardan arıtılması için imbikten geçirme, kaynatma gibi modern usûlü ilk defa uygulayan İbn-i Sînâ'dır. İbn-i Sînâ, çağımızdan 9 asır önce dağ ve tarlaların tekkülünü izah etmiş, çağımızın çok ilerisinde, jeoloji konusunda buluşlar yapmış ve "jeolojinin babası" unvanını almıştır. Tıbbi ilmî temeller üzerine oturttu. Yüz felcinin merkezî ve mahallî sebeplerini belirtti, damar çirkinliği ve buz torbasını ilk olarak uyguladı. Bugün Batı eczacılığına mal edilen 780 ilacı "Kanun" adlı eserinde tespit etmiş, ilaçla tedâvinin rûhî tedaviyle desteklenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. "Biz en iyi tedâvinin hastanın zihnî ve rûhî kuvvetlerini takviye eden, cesaretini artıran, muhitini güzel ve hoşlaştıran tarzda tertipleyen, müzik dinleten, onu sevdiği kimselerle bir araya getiren tedâvi ekli olduğunu düşünmeye mecburuz" demektedir.

İbn-i Sînâ'ya göre doktorluk: Hayatın normal akışını köstekleyen bir engeli ortadan kaldırmadır. Hekimlik: Sıhhati koruma ve kaybolduğunda onu bulma

sanatıdır. Tıp ilmi: insan vücudunun sağlıklı ve hastalığı konu alan; sağlıklı'nın devamı, hastalığın tedavisi için uygun metotlar üreten bir ilimdir. İbn-i Sîna çok dindar ve cömert bir bilgin; bütün varını Hak yoluna sarfederdi. Buna rağmen ömrünü, kâh ilmin kadrini bilen Sâmânî hükümdarları sarayında, kâh düşürdüğü hapishanelerde, kâh dostlarının evinde saklanarak geçirdi.¹¹⁸

f. Kan Dolaşımı

İbn Sîna'nın Kanun adlı kitabında en çok dikkate değer bulgular, kan devranı ve teneffüse ait olanlardır. İbn Sîna'nın Harvey gibi tam bir devranı tanıması çizip çizmediğini bilemiyoruz. Fakat Tıpta Kanun Kitabının muhtelif bölümlerinde devrana ait hükümlerinde Harvey'e o kadar yaklaşıyor ki, bu fikirleri niçin daha toplu olarak ifade edip tam bir plan vermediğine hayret etmek icap eder. Kelime kelime Kanun'da bu mevzu ile alakalı ifadeler incelenirse, İbn Sîna'da hem büyük, hem küçük kan dolaşımı hakkında oldukça açık bir fikrin mevcut olduğu görülür. Umumiyetle İbn Sîna'nın nabız hakkındaki fikirleri incelendiğinde hem kendinden önceki hem de sonraki hekimlerde, ondaki kadar kuvvetli ve derin mülahazelere rastlanamaz. İbn Sîna, bizzat atardamarlardan hastalıklarından doğan nabız değişimleriyle; kalbi normal olmayan kişilerden meydana gelen nabız değişimlerini kafi olarak birbirinden ayırmış ve böylece modern anlayışa yol açmıştır. Bunlar öyle keşiflerdir ki, dünyanın bunları kavrayabilmesi için uzun asırların geçmesine ihtiyaç vardır.¹¹⁹

g. Solunum Sistemi

Eski âlimlerden çoğu teneffüste, akciğerlerin hareketlerini aktif olarak ediyorlardı. Hâlbuki "El'Kanun fi't-tıbb"da İbn Sîna şöyle diyor: "Göğüs hareketi bizzat olup, akciğerin hareketi göğüs boşluğu olarak meydana gelir." Bu hüküm, akciğerlerin hareketlerini aktif değil pasif olarak telakki eden modern fizyolojik bilgimize uygun gelmektedir.

İbn Sîna nefes ritmasını hârikulâde bir incelikle tasnif eder; ona göre nefes şöyle taksim olunur: 1- Büyük nefes (Teneffüs organları hareketi mümkün olan her yönde toplu halde hareket eder) 2- Uzun nefes (Hararetin eksikliğinden) 3- Küçük

¹¹⁸ İbn Sîna, a.g.e., C.I, s. 291; Döner, a.g.e., s. 257

¹¹⁹ İbn Sîna, a.g.e., C.I, s. 185

nefes (a rı, sızı, acı, oldu unda) 4- Hızlı ve yava nefes 5- Sıcak ve so uk nefes 6- Mütevatir ve alı ılımlı nefes, 7- Zayıf ve kuvvetli nefes, 8- Kesik ve devamlı nefes (gö üs kaslarında kasılma, büzülme olursa) 9-Çirkin ve güzel kokan nefes, 10- Düzgün ve muhtelif nefes. Bu kadar ince bir tasnifin manası ancak “deney metodlarının” inki afından sonra, yani 9’uncu asrın ikinci yansında kavranmaya ba lanmı tır.¹²⁰

h. Kadın Hastalıkları ve Do um

Do um hâdisesinin izahı hususunda da bn Sînâ, kendinden evvelkileri çok geçmi tir. Malumdur ki Aristo ve Hipokrat’a göre cenin, hamilelik müddetinin bitmesinin sonunda kendi kuvveti ile aktif olarak rahimden çıkar. bn Sînâ bu hükmü öyle tashih eder: “Karnın kaslarının rahimde olan cenini sıkıp dı arı çıkarmakta yardımları olur.” Demek ki, bn Sînâ, ceninin aktif olarak de il pasif olarak ve ana uzvunun karnı tazyiki ve rahim kasılmaları ile çıkarılmakta oldu unu biliyordu.¹²¹

i. Üroloji

bn Sînâ’da, kaslardaki “bo altma tertibatına” ait de bazı fikirlerle de kar ıla ıyoruz. Mesela, mesane bahsinde: “drar kabı a zında bir kas vardır ki mesaneyi çevrelemi tir, gev eyince tutma gücü kaybolur.”

Sphincer kasının i leyi mihanikiye -ti de hakikaten böyledir.

Kasların hararet meydana getirdiklerinin, bn Sînâ tarafından sezilmi oldu unu gösteren u ifade de oldukça enteresandır: “ Kaslar, so uklu un iddetini kırıcdırlar.” Schrutz 608’nci sayfasında bn Sînâ’dan uzun boylu bahsederken Plemit’ lerin kati olarak tefrik edili ini ve ampiyem (iltihap birikmesi)’lerin açılmasının ve tahliyesinin. bn Sînâ’ya râcî oldu unu zikretmektedir. Sadece u iki ke if, bir ismi ebedile tirmeye kâfidir.¹²²

j. Nöroloji.

Sinirler ve merkezi sinir sistemi sahasında da (Kanun)’da pekçok orijinal malûmat mevcududur. Meselâ, sinirlerin faydaları bahsinde, unları söyler

¹²⁰ bn Sînâ, a.g.e, s. 96, 261.

¹²¹ bn Sînâ, a.g.e., C. I, s. 67

¹²² bn Sînâ, a.g.e., C. I, s. 67

1- Beyin di er organlara his ve hareket verdi inde sinirler onların aralarında vasıtalık yapar.

2- Eti sertle tirir, bedeni takviye eder. Karaci er, dalak, akci er gibi his olmayan organların faaliyetlerini temin eder.

Beyinden gelen his ve hareket sinirlerinden ancak ba ta ve yüzde olan organlar ve karındaki ci er ve ba ırsaklar istifade ederler. Di er or ganlar his ve hareketi, omurilikten çıkan sinirlerden alırlar.”

Bu hükümler, henüz ibtidâ de olsalar beyin ve omurilik sinirlerinin tefrikine dair ilk adımları te kil etmektedir.¹²³

bn Sînâ'nın en iyi tetkik ettiği hastalıklardan birisi de üphesiz sarıktır. Bu hususta “El-Kanun fı't-tıp” isimli kitabında u izahatı veriyor. “Sarı sarılı ın ço u kere sebebi karaci er ve öd kesesi cihetlerinden, siyah sarılı nki ise, dalaktır. Bazen karaci ere de ba lı olur.

Biz deriz ki, safra sarılı ı safranın çok meydana gelmesiyle olur. Veyahut fazla meydana gelmese de, akı nın engellenmesi sebebiyle toplanıp ço alır. Keza, akrep ve yılan sokması da safra do urur. Kuzey yelleri esti inde ve so uk kı ta da sarılık çok olur. Terlemek âdeti olanlarda da sarılık meydana geli r. stifra edemeden do an sarılıklar; öd kesesi, ba ırsaklar ve di er organlardan birinde toplanan safranın istifra edilmeyi indendir. Sebebi ise, mecralarının tıkanması ve karaci erle mecra arasındaki tıkanıklıktır. Karaci erin, sıcak yumru i lerinden (yani tümör ve kist) de sarılık olur. Karaci ere so uk dokunsa, karaci erde olan mecraları (yani bo altma kanalları) tıkanır.

Bazı kere de öd keselerinin mecrasında tıkanıklık olur.

Sarılı ın alâmetleri: drarın rengi koyu olur. ehveti az, susuzlu u çok, i drarda kırmızılık... Sonra idrar iddet üzere sarı ve nihayet siyah olur. Kıvamında koyuluk ve koku olur.”¹²⁴

¹²³ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 73

¹²⁴ bn Sînâ, el-Kanun, C. I, s. 207, 215.

SONUÇ

Kendi tarihimize ve kendi de erlerimize sahip çıkıp onları gün yüzüne çıkartmak ve tüm dünyaya anlatmak asli görevlerimizden olsa gerek. te bu de erlerimizden biri ve de en önemlilerinden olan bn Sînâ'yı anlamayı ve onun özellikle tıbbi bulularını ve görüşlerini derleyip toparlayarak sunmayı amaçladık.

Tıp tarihinde çok geni ve önemli bir yeri olan bn Sînâ'yı batılı bilim adamları bizden daha çok ve daha iyi incelemi ondan yıllarca faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bizim bu noktadaki eksiklikimizi hızlıca tamamlayıp onlara hak ettiği yeri ve de eri vermeliyiz. Bu çerçevede özellikle el kanun'u ele alarak Prof.Dr. Esin KAHYA'nın başlattığı yolun devamını getirmek istedik. Yaptığımız çalışmalar yetersiz kalabilir. Bizim amacımız eksiksiz ve mükemmel bir çalışma yapmaktan çok bu konuyu ele alıp daha geni ve daha iyi çalışmalara ön ayak olmaktır. Biliyoruz ki günümüz tıp eğitiminde bu konulara yeterince yer verilmemekte ve üzerinde yeterince durulmamaktadır. Mezun olan tıp hekimleri sadece bn Sînâ'nın ismini bilmektedirler. Oysa olması gereken bundan daha fazlasıdır. Yani öğrenilen bilgilerin önemli bir kısmının temellerinin Türk bilim adamları tarafından atıldığını ve bunların neler olduğunu bilmek tüm tıp talebelerinin önünde gelen görevlerinden olmalıdır.

Çocuğu tıp mensubu bn Sînâ'nın anatomi ile ilgili tesbitlerini, Kalbin karıncık ve kapakçık sistemini, büyük ve küçük kan dolaşımını, çeşitli nabız şekillerini ve bunların hastalıklara delalet ettiğini, eğer hastalarında idrardaki eğerden, ameliyatta kullanılan cerrahi aletlerden, barsak parazitlerinin keşfi ve saymakla bitirilemeyecek daha bir çok bulunun sahibini bilmemektedir.

Özellikle tıp tarihi ve deontoloji ile ilgilenen ülkemiz bilim adamları başta olmak üzere temel tıp bilimlerindeki ve klinik bilimlerdeki bilim adamlarının özellikle el kanun'u iyice inceleyip modern tıp ile karşılaştırarak yeni yaklaşımları sergilemeleri kaçınılmaz olacaktır.

Umarız ve umuyoruz ki önümüzdeki zaman dilimi Türk - İslâm âlimlerinin tarihteki yerlerinin daha iyi anlaşılacağı ve görüleceği yıllar olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abdurrezzak. Nevfel, *İslam ve Modern İlim*, çev.: Hamit Eker, İstanbul 1970
- Akdeniz, Nil, *Osmanlılarda Hekim ve Deontolojisi*, İstanbul 1977
- Alper, Ömer Mahir, *bn Sînâ*, D A, İstanbul 1999, C XX
- Altıntaş, Hayrani, *bn Sînâ Metafizikî*, Ankara 1997
- Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesinin Giriş*, Ankara 1998
- Bayraktar, Mehmet, *İslam'da Bilim ve Teknoloji Tarihi*, Ankara 1989
- Donbaz, "Veysel, Mezopotamya ve Anadolu'da Eski Tıp", III. Türk Tıp Tarihi Kongresi, İstanbul (20-23 Eylül 1993) Ankara 1999,
- Döner, İbrahim, *İslam Yön Veren Müslüman İlim Adamları*, İstanbul 2004
- Döner, İbrahim, *İslam ve Bilim*, İstanbul 2004
- El-Heyseni, *Mecmeu'z-Zevait*, Beyrut 1967, I/226.
- Fazlur Rahman, *bn Sînâ*, çev.: Osman Bilen, (İslam Dünyasının Tarihi (I -IV) içinde, edit.: M.M. İbrahim), C.II, İstanbul 1990
- Fazlur Rahman, *İslam Geleneğinde Sağlık ve Tıp*, çev.: A. Bülent Balıoğlu, Adil Çiftçi, Ankara 1997
- <http://www.turkstudent.net/content/article/3673>
- bn Sînâ, *el-Kanun fi't-Tıbb I-II*, çev.: Esin Kahya, Ankara 1995
- bn Sînâ, *Risaleler*, çev.: Alparslan Açıkgenç, M. Hayri Kırbacıoğlu, Ankara 2004
- Karlıoğlu, Bekir, Kazancıgil Aykut, Ali Bin Abbas el-Mecusi ve Kitabı'l-Melikî, III. Türk Tıp Tarihi Kongresi (20-23 Eylül 1995 içinde)
- Kırca, Celal, *Kur'an-ı Kerim'de Fen Bilimleri*, İstanbul 1989
- Müslim, Sahih,
- Nasuhioğlu, İhrami, *Tıp Tarihine Kısa Bir Bakış*, Ankara 1975
- Osman Evki, *Türk Tababeti Tarihi*, sad.: İsmet Uzel, Ankara 1991

S. Hüseyin Nasr, *slam ve Bilim*, Çev.: İhan Kutluer, stanbul 2006

Sayılı, Aydın, *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp*,
Ankara 1991

Tirmizi, Sünen Daavet, Züht,

Uzluk, F. Nafiz, *Genel Tıp Tarihi*, Ankara 1958

Ülken, H. Ziya, *slam Felsefesi*, stanbul 1993,

Yakıt, smail, Durak, Nejdet, *slam'da Bilim Tarihi*, sparta 2002